

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Ján Marjenka

Slovenské politické strany a voľby 2016

Diplomová práca

Praha 2017

Autor práce: **Ján Marjenka**

Vedúci práce: **doc. Michel Perottino, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2017**

Bibliografický záznam

Marjenka, Ján. Slovenské politické strany a voľby 2016. Praha, 2017. 96 strán. Diplomová práca (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálných vied, Institut politologických studií. Katedra politologie.

Vedúci diplomovej práce: doc. Michel Perottino, Ph.D.

Abstrakt

Diplomová práca sa venuje problematike štepných línií a ich vývoja v prostredí slovenského stranického systému a slovenskej spoločnosti. Práca chronologicky zachytáva obdobie od roku 1990 až do súčasnosti, respektíve do volieb v roku 2016. Spočiatku sa stranický systém a spoločnosť na Slovensku štiepila, podobne ako u iných postkomunistických krajín, na štepnej línií komunizmus – antikomunizmus. Po vyriešení tejto otázky však prichádzajú na rad tradičné štepné línie, ako ich opisujú klasickí teoretici. Tie sa dokážu aktivizovať, alebo strácať na dôležitosti počas celého stranického a spoločenského vývoja, čoho dôkazom sú štúdie a práce viacerých slovenských autorov. Tie však tento vývoj riešia približne len do obdobia roku 2012, preto úlohou tejto práce je zanalyzovať, nadviazať na ich výsledky a zistiť, ako sa situácia ohľadne tejto problematiky na Slovensku vyvinula aj pred voľbami v roku 2016. Skúmať štepné línie alebo témy, ktoré rozdeľujú spoločnosť a politické strany, je dôležité aj z pohľadu funkcie, ktorú majú na stabilitu stranického systému. Tú ovplyvňuje ich počet či vzťah medzi nimi, ktorý môže byť kumulatívny alebo prierezový. Vzhľadom k tomu sa potom dá určiť, či štepné línie majú pozitívny alebo negatívny vplyv na stabilitu stranického systému, čo je druhým cieľom tejto práce.

Kľúčové slová

štepné línie, stranický systém, spoločnosť, politické strany, Slovensko, voľby 2016, volebný program

Rozsah práce: 184 587 znakov

Abstract

This diploma thesis is focused on the topic of cleavages and their development in the Slovakian party system and society. The thesis chronologically interprets the evolution from the year 1990 until the current years, specifically until the 2016 election. In the beginning, the Slovakian party system and society were split up, similarly to other post-communist countries going from communism to anticommunism. When this topic is solved, other traditional cleavages come to mind as they are as well described by classical theoreticians. These cleavages can be activated by themselves, or become less important through time and social and political development. Other studies or thesis of Slovakian authors prove this idea. This known development is usually only addressed until the year 2012, that is why the main aim of this thesis is to analyze, continue with other results and find out how the situation regarding this issue has evolved before the election in 2016. It is important to analyze cleavages and other topics which divide the society and political parties from the point of view of the effect the cleavages have on the stability of the party system. It influences the number of them and the relationships between them which can be cumulative or cross cutting. Since then it is possible to determine whether cleavages have a positive or negative effect on the stability of the party system, that is the second main objective of this thesis.

Keywords

cleavages, party system, society, political parties, Slovakia, election 2016, electoral program

Scope of thesis: 184 587 characters

Prehlásenie

1. Prehlasujem, že som predloženú prácu spracoval samostatne a použil len uvedené
pramene a literatúru.
2. Prehlasujem, že práca nebola využitá k získaniu iného titulu.

V Prahe dňa.....

Ján Marjenka

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rád poďakoval doc. Michelovi Perottinovi, Ph.D. za odborné vedenie práce a všetky cenné rady. Taktiež by som sa rád poďakoval Mgr. Ľubomírovi Zvadovi za pomoc pri vyriešení problémov v otázke slovenského stránického systému, Ing. Silvii Vargovej za pomoc pri gramatickej úprave textu a Ing. Kateřine Petránkovej za pomoc s anglickým prekladom.

Projekt závěrečné diplomové práce

Katedra politologie IPS FSV UK v Praze

Příjmení, jméno	Ján Marjenka		
Studijní obor	Politologie (NMgr.)	Typ práce	magisterská práce
Ak. rok podání	2015/2016	Předpokládaný termín dokončení	LS 2017
Název práce	Slovenské politické strany a volby 2016		
Vedoucí práce	doc. Michel Perottino, Ph.D.	Semestr zadání	letní

Zdůvodnění výběru práce (max 2000 znaků):

Autor sa vo svojej práci bude zameriavať na zmenu slovenského stranického systému, ktorý nastal po voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR) v marci roku 2016. Po zdanlivej stabilizácii stranického systému, ktorá sa začala uberať týmto smerom po období mečiarizmu v 90. rokoch a pokračovala takmer dve desaťročia, nastala po voľbách v roku 2016 veľká zmena. Klasické, etablované, kresťanské strany SDKÚ-DS a KDH, ktoré boli už od svojho vzniku permanentnými členmi NR SR, sa do parlamentu nedostali. Naopak, ich miesto zaujali politické subjekty, SME rodina a Siet, ktoré sú považované za strany nové. Autor si zvolenú tému vybral primárne na základe jej aktuálnosti, keďže spomínané voľby sa uskutočnili nedávno. Dôležitým aspektom pre výber témy bol aj prístup k informáciám, keďže autor svojou predošlou pracovnou činnosťou bol v kontakte s kandidátmi za politickú stranu Siet.

Předpokládaný cíl (max 1000 znaků):

Autor sa vo svojej práci bude venovať analýze pôsobenia klasických, etablovaných, kresťanských strán SDKÚ-DS a KDH, ktoré do NR SR prvý krát nedostali a na druhej strane dvom novým politickým strán, SME rodina a Siet, ktoré boli naopak úspešné a v NR SR získali spolu 21 mandátov z celkového počtu 150. Dôležitosť bude autor kladť predovšetkým na ich volebný program, predvolebnú činnosť a stratégiu, osoby predsedov strán, prípadnú zmenu religiozity občanov Slovenskej republiky a celkovo faktory, ktoré mohli viesť k strate volebných výsledkov klasických a naopak úspechu nových politických strán. Dôležitou časťou bude analýza stranických organizácií jednotlivých strán, ktoré sú významným faktorom pre ich prípadné etablovanie na politickej scéne. Základným cieľom práce teda je nájsť základné faktory, ktoré sa budú tento jav snažiť vysvetliť a zároveň zodpovedať na výskumnú otázku: Aké predpoklady majú nové strany etablovať sa na slovenskej politickej scéne?

Metodologie práce (max 1500 znakov):

Z pohľadu metodológie, bude v práci prevládať analyticko-deskriptívna metóda, vďaka ktorej sa autor bude snažiť komplexne vysvetliť volebné programy, predvolebnú činnosť, stratégiu a politický marketing jednotlivých strán. Dôležitým bodom bude analýza straníckych organizácií klasických aj nových strán, ktoré by autorovi mali dopomôcť k odpovedi na výskumnú otázku: Aké predpoklady majú nové strany etablovať sa na slovenskej politickej scéne? Doplnením výskumu bude dotazníkové šetrenie, ktoré by malo analyzovať základné faktory, ktoré viedli k výsledkom volieb, teda strate klasických strán a naopak úspechu nových. Dotazníkové šetrenie sa bude zameriavať na skupinu voličov všetkých kandidujúcich politických strán.

Základná charakteristika tématu (max 1500 znakov):

Slovenský stranícky systém od svojho vzniku prešiel turbulentným vývojom, keď po ére tzv. mečiarizmu v 90. rokoch, nasledovalo obdobie miernej stabilizácie straníckeho systému. Na dvoch póloch straníckeho spektra sa začali vytvárať tri politické subjekty, ktoré sa vyznačovali trvalou parlamentnou prítomnosťou. Medzi tieto subjekty zaradujeme SMER - sociálnu demokraciu (SMER-SD), Kresťanskodemokratické hnutie (KDH) a Slovenskú demokratickú a kresťanskú úniu - Demokratickú stranu (SDKÚ-DS). Častočnú výnimku z tohto vzorca predstavovali Slovenská národná strana (SNS), ktorá sa do Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR) nedostala v roku 2012, a strany maďarských menšín, ktoré pravidelne oscilovali medzi volebnými úspechmi a neúspechmi, ale pravidelne aspoň jedna z nich bola vždy súčasťou Národnej rady. Voľby do NR SR v roku 2016 boli prelomové, keď sa obidve klasické, etablované, kresťanské strany SDKÚ-DS a KDH do NR SR nedostali. Naopak, sa do Národnej rady dostali dva nové politické subjekty, a to strana SME rodina miliardára Borisa Kollára a strana SIEĽ, ktorej predsedom je Radoslav Procházka.

Předpokládaná struktura práce (max 1400 znakov):

1. Teoretické koncepty
 - 1.1. Teória straníckych rodín
 - 1.2. Teória nových strán
 - 1.3. Stabilita straníckeho systému
2. Politický systém Slovenskej republiky
 - 2.1. Volebný systém
 - 2.2. Stranícky systém
3. Komplexná analýza klasických strán
 - 3.1. SDKÚ-DS
 - 3.2. KDH
4. Komplexná analýza nových strán
 - 4.1. SME rodina
 - 4.2. SIEĽ
5. Voľby 2016
 - 5.1. predvolebná situácia
 - 5.2. Volebné výsledky
 - 5.3. Povolbná situácia

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

- Vadkerti, Jozef. 2012. Kresťan a voľby. Bratislava: Don Bosco.
- Horský, Michal. 2016. Politické hry. Bratislava: Albert Marenčin - Vydavateľstvo PT.
- Krivý, Vladimír. 2012. Slovenské voľby '12 - Čo im predchádzalo, postoje a výsledky. Bratislava: SAV.
- Sartori, Giovanni. 2005. Strany a stranické systémy. Brno: CDK.
- Fiala, Petr, Maximilián, Strmiska. 2009. Teorie politických stran. Brno: Barrister a Principal.
- Kopeček, Lubomír. 2007. Politické strany na Slovensku 1989 až 2006. Brno: CDK.
- Hloušek, Vít, Lubomír, Kopeček. 2010. Politické strany : původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě. Praha : Grada.
- Strmiska, Maximilián a kol. 2005. Politické strany moderní Evropy : analýza stranícko-politických systémů. Praha : Portál.
- Lucardie, Paul. 2000. Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties. Party Politics. roč. 6, č. 2, s. 175–185.
- Sikk, Allan. 2011. Newness as a winning formula for new political parties. Party Politics. roč. 18, č. 4, s. 465–486.

Obsah

Úvod.....	13
1. Teoretické koncepty.....	19
1.1. Konfliktné línie s dôrazom na postkomunistické štáty.....	19
1.2. Stranícke rodiny v prostredí stredoeurópskych štátov.....	25
1.3. Stabilita stranického systému s dôrazom na štepne línie.....	29
2. Slovenský politický systém.....	35
2.1. Vývoj a premeny volebného systému na Slovensku	35
2.2. Vývoj stranického systému a jeho štiepenie.....	42
2.2.1. Počiatky formovania stranického systému	42
2.2.2. Rozdelenie politickej scény na dva bloky	44
2.2.3. Socioekonomická štepna línia na politickej scéne	46
2.2.4. Upevnenie dôležitosti socioeconomickej línie.....	48
2.2.5. Rok 2010 prinášajúci vznik novej konfliktnej línie	51
2.2.6. SMER-SD dominantou stranického systému	53
3. Profily významných politických strán a ich predvolebný program	56
3.1. SMER-SD ako predstaviteľ strany sociálnych demokratov.....	56
3.2. Liberálna strana rodina	57
3.3. Nacionalistická strana rodina.....	61
3.4. Strana rodina etnických strán.....	64
3.5. Kresťansko-demokratická strana rodina	67
3.6. Zhrnutie programov politických strán	71
4. Parlamentné voľby 2016	76
4.1. Predvolebné témy a štiepenie spoločnosti	76
4.2. Výsledky volieb.....	79
4.3. Povolebný vývoj a zostavenie vlády	81
Záver.....	85

Zoznam skratiek	89
Zoznam tabuliek a grafov	89
Pramene a literatúra.....	90

Úvod

Slovenský stranický systém prešiel od svojho vzniku veľmi turbulentným vývojom. Počiatočný boj spoločnosti a politických strán o novú podobu režimu, vystriedala tzv. éra mečiarizmu, čo znamenalo skĺznutie Slovenska z cesty liberálnej demokracie. S príchodom nového milénia sa začala situácia stabilizovať a vstupom do medzinárodných štruktúr sa autoritatívne prvky vládnutia úplne vytratil. Naopak, boli nahradené novými socioekonomickými témami a Slovensko sa po dlhých rokoch začalo uberať smerom liberálnej demokracie tak, ako ju poznáme v krajinách západnej Európy.

Počas celého tohto vývoja dochádzalo k štiepeniu spoločnosti a stranického systému. Štiepenie komunizmus – antikomunizmus nepreukázalo veľký potenciál a bolo vystriedané klasickými štepnými líniami alebo *cleavages*, ako ich popisujú Stein Rokkan a Martin Seymour Lipset. Spočiatku bola na Slovensku dominantná nacionalistická štepná línia centrum - periféria, ktorá sa formovala najmä na základe historického vzťahu slovenskej periferie s pražským centrom, neskôr bola vystriedaná vzťahom slovenského centra a maďarskej periferie. Po celú dobu bola táto línia sprevádzaná štiepením cirkev – štát, keďže slovenská populácia vykazovala vysoké čísla religiozity, boli témy na tejto štepnej línii pre spoločnosť veľmi dôležité. Naopak, socioekonomická štepná línia vlastníci – pracujúci, bola dlhú dobu výrazne v pozadí. Tento stav sa mení približne s príchodom nového milénia, kedy socioekonomická línia začína preberať vedúce postavenie a primárne formuje stranický systém a spoločnosť.

Socioekonomická štepná línia je však stále podporovaná nacionalistickým a náboženským štiepením. Situácia sa postupom času mení a politická strana SAS prináša na slovenskú politickú scénu novú štepnú líniu, založenú na vzťahu k Európskej únii (ďalej len EÚ). Tá preberá miesto hneď za socioekonomickou štepnou líniou a vytláča klasické dve, ktoré sú prítomné v stranickom systéme už od jeho vzniku. Otázky postoja spoločnosti a politických strán k EÚ, začínajú zohrávať pri štiepení veľmi dôležitú úlohu. Dôkazom je aj pád vlády v roku 2012, ktorý súvisel priamo s touto témou.

Prvá časť práce sa venuje podrobnému zhrnutiu historického vývoja slovenského volebného, a najmä stranického systému, ktorá poskytne ucelený náhľad pre druhú časť práce. V tej je dôležité zistiť, ako sa zmenila situácia na Slovensku od roku 2012, vzhľadom

k existencii primárnej štepnej línie alebo dlhodobej témy¹ (ďalej len štepná téma), ktorá taktiež môže výrazne zasiahnuť k rozkolu.

Pre toto zistenie som si stanovil výskumné otázky:

- Q1** *„Aké štepná línia alebo štepná téma, ktorá štiepila stranický systém a spoločnosť, bola pred voľbami v roku 2016 na Slovensku primárna?“*
- Q2** *„Zmenila sa primárna štepná línia približne oproti roku 2012, kedy boli napísané posledné štúdie na túto tému?“*

Výskumná otázka mi dopomôže k overeniu hypotézy:

- H1** *„Štiepenie stranického systému a spoločnosti sa na Slovensku pred voľbami v roku 2016 nezmenilo a stále zostáva primárnou štepňou líniou socioekonomická, teda línia vlastník - pracujúci.“*

Na zodpovedanie výskumných otázok a potvrdenie alebo vyvrátenie hypotézy som zvolil analýzu stranických programov 11 politických strán. Medzi týchto 11 strán som zaradil všetky tie, ktoré prekročili 5 % volebnú klauzulu pre vstup do Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej len NR SR) vo voľbách 2016 a taktiež tri, SDKÚ, KDH a SMK, ktorým sa to nepodarilo. Sú však dlhodobo etablovanými a klasickými stranami, preto som zväžil potrebu ich zaradenia do tohto zoznamu. V tejto analýze som sa primárne zamerlal na štruktúru predvolebných programov, ich obsahovú stránku a dôležitosť programových bodov, sekundárne aj na samotné webové stránky politických strán. Na základe tejto analýzy som určil, ktoré štepne línie alebo štepne témy, sú v programoch jednotlivých strán prítomné.

Otázky nezamestnanosti, podpory podnikateľského prostredia, podpory sociálne slabších vrstiev a podobné témy som zaradil do socioekonomickej štepnej línie vlastník - pracujúci. Otázky tradičných hodnôt, kresťanstva, morálky do línie cirkev – štát, národnostné otázky a otázky menšín do nacionalistickej štepnej línie centrum - periféria. Tieto tri štepne línie sú považované za klasické. Vo svojej práci však úplne vynechávam klasickú štepňú líniu mesto – vidiek. Učinil som tak z dôvodu, že som pri českých ani slovenských autoroch nenašiel zmienku o jej aktivnosti alebo dôležitosti. Postoj k Európskej únii je definovaný

¹Výraz štepná téma používam preto, že nechcem zasahovať do teórií štepných línií klasických autorov, ktorí ich vznik podnecujú dlhodobým historickým vývojom. Výnimka v tom zmysle patrí pre líniu mečiarizmus – antimečiarizmus, ktorá sa v slovenskej literatúre považuje za plne relevantnú štepňú líniu. (napr. Leška 2013)

štepnu líniou, s ktorou prišiel teoretik Arend Lijphart, teda pro-európsky alebo proti-európsky postoj. Vzťah k imigračnej politike a postoj ostatných strán voči strane SMER, sú v súčasnosti na Slovensku dôležité témy, ktoré rozdeľujú politické strany aj spoločnosť. Nie sú však klasickými štepnými líniami, preto som ich zaradil do spomínaných tzv. „štepných tém“.

Analýzu programu som si zvolil najmä z toho dôvodu, že je to silný nástroj predstavenia politickej strany a jej súčasnej politickej orientácie, ideológie a smerovania. Navyše medzi slovenskou populáciou zohráva veľmi dôležitú úlohu pri výbere politickej strany vo voľbách. Okrem iných faktorov, ako skúmať a zistiť prítomnosť štepných línií v straníckom systéme a spoločnosti, uvádza Michael Gallagher so svojimi kolegami v diele *Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties and Governments* dôležitosť straníckych programov. Tie sú podľa neho tvorené spôsobom, aby reflektovali celospoločenské dianie a dokázali správne vyjadriť postoje politických strán a zároveň pritom zohľadniť aktuálnu situáciu.

Popri analýze predvolebných programov jednotlivých politických strán, mi na zodpovedanie zadanej výskumnej otázky a potvrdenie alebo vyvrátenie hypotézy, dopomôže aj kvantitatívny výskum spoločnosti Median SK. Tá v predvolebnom období skúmala, ktoré témy sú pre voličov pri výbere politickej strany tie najzásadnejšie. Jednotlivé témy som taktiež zoradil podľa toho, akú štepnú líniu alebo štepnú tému predstavujú.

Druhá stránka môjho skúmania sa dotýka stability straníckeho systému, ktorú okrem iných faktorov, výrazne ovplyvňuje aj počet, štruktúra a aj vzťah medzi štepnými líniami alebo témami. V mojej práci nie je cieľom zistiť, či môžeme slovenský stranícky systém považovať za stabilný alebo nie, to už rieši viacero diplomových aj odborných prác. Mojm cieľom je zistiť, či štepné línie alebo témy k tomuto trendu prispievajú. Všeobecne platí, že stranícky systém sa stáva stabilný vtedy, keď je správanie medzi politickými stranami predvídateľné a stabilné v čase. Na tento stav významné vplývajú aj štepné línie, pri ktorých je dôležité, v akom vzťahu sú medzi sebou. Tento vzťah môže byť kumulatívny, čo znamená, že strany spolupracujú len na svojej strane štepnej línie, alebo prierezový, čo indikuje, že strany medzi sebou spolupracujú aj napriek tomu, že stoja na opačných póloch štepných línií alebo tém.

Preto som si stanovil výskumnú otázku:

Q3 „Na základe analýzy predvolebných programov politických strán, bola povolebná vládna koalícia vytvorená len na základe kumulatívnych alebo aj prierezových štepných línií a štepných tém?“

Výskumná otázka mi dopomôže k overeniu druhej hypotézy:

H2 „*Politické strany, ktoré vytvorili po voľbách vládnú koalíciu, tak učinili aj napriek prierezoým štepým líniam a štepým témam, ktoré sa nachádzajú v ich predvolebných programoch, čo prospieva k nepredvídateľnosti a nestabilite stranického systému.*“

Na zodpovedanie druhej výskumnej otázky a potvrdenie alebo vyvrátenie hypotézy, je zásadná analýza predvolebných programov, ktorá určí, ktoré štepné línie alebo témy sú v stranách prítomné.

Prácu som si vybral najmä z dôvodu, že je aktuálna a stále nepreskúmaná. Poslednú štúdiu, týkajúcu sa témy štepných línii na Slovensku, som objavil v časopise *Sociológia* z roku 2013. Rozhodol som sa teda pokúsiť o jej novelizáciu a zistiť, ako sa štepné línie vyvíjali aj po roku 2012, a či prispievajú k stabilite, alebo naopak nestabilite stranického systému.

Prácu som rozčlenil na štyri základné kapitoly. Prvá kapitola sa venuje teoretickým konceptom a je rozdelená do troch podkapitol. Prvá podkapitola sa venuje teóriám štepných línii a ako najzásadnejší boli pre mňa autori Stein Rokkan a Martin Seymour Lipset, ktorí v roku 1967 uverejnili svoju teóriu v diele *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Doplnené boli aj ďalšie teórie, je vhodné spomenúť Arenda Lijpharta a jeho dielo z roku 1990 *Dimensions of Ideology in European Party Systems*, kde predstavuje novú štepnú líniu, založenú na vzťahu k Európskej únii. Zaujímavým bolo pre mňa tvrdenie Gáboru Tóku, ktorý vo svojej knihe s názvom *Party Appeals and Voter Loyalty in New Democracies* tvrdí, že štepné línie môžu vznikať a zanikať veľmi rýchlo a jednoducho². Stačí k tomu len identifikácia sa občanov, na základe etnickej či regionálnej identity. Aj toto tvrdenie dokazuje, že problematika štepných línii je veľmi široká a neexistuje konsenzus na jej presnej definícii.

Z českých autorov bolo pre mňa dôležité dielo od Víta Hlouška a Lubomíra Kopečka - *Konfliktní demokracie: Moderní masová politika ve střední Evropě*, v ktorom sa autori orientujú na štepné línie v strednej Európe. Druhá podkapitola sa venuje stranickým rodinám, ktoré veľmi úzko nadväzujú na štepné línie. Tu patrí medzi najvýznamnejších autorov Klaus von Beyme so svojou teóriou stranických rodín uverejnenou v diele *Political Parties in Western Democracies* z roku 1985, ktorú neskôr prepracoval aj na prostredie štátov strednej

² V mojom prípade som tieto línie pomenoval ako štepné témy

východnej Európy. Nemej dôležitou je kapitola s názvom Stabilita stranického systému s dôrazom na štepne línie, kde rozoberám, čo všetko na stabilitu stranického systému môže vplývať. Najprínosnejším autorom v tomto smere je pre moju prácu Casal Bértoa, ktorý publikoval štúdiu s názvom *Parties, Regime and Cleavages: Explaining Party System Institutionalisation in East Central Europe*. Teoretické koncepty stability, dopĺňa dôležitosťou štepných línií. Sám potom skúma stabilitu stranických systémov štátov Vyšehradskej štvorky, čo už na mňa pôsobí dosť neucelene a nekomplexne. Napríklad, graficky porovnáva len stranické systémy Poľska a Slovenska, zatiaľ čo Česko a Maďarsko chýba.

Druhá kapitola je rozdelená na dve podkapitoly, z ktorých jedna sa venuje vývoji a premenám volebného systému a druhá štiepeniu stranického systému. V obidvoch kapitolách postupujem chronologicky, od roku 1990, až do súčasnosti. Podkapitolu o volebnom systéme som spracovával primárne na základe zákonov, ktoré väčšinou základný volebný zákon novelizovali. Dôraz kladiem na obdobie vlády Vladimíra Mečiara, ktoré poznačilo svojimi autoritatívnymi prvkami aj volebný zákon. Jeho posledná novelizácia bola uskutočnená pred voľbami v roku 2016 a menila viacero zaužívaných pravidiel. Pri tejto kapitole nemôžem zabudnúť spomenúť článok *Volebný systém do Národnej rady Slovenskej republiky* od Matúša Krištofíka, ktorý bol uverejnený v *Středoevropských politických studiích*. Článok mi veľmi výrazne dopomohol k prehľadu základných novelizácií volebného zákona, čím mi ušetril množstvo času. V podkapitole o štiepení stranického systému som čerpal primárne z kapitoly *Premeny straníckej rodiny* od Mareka Rybára z knihy *Spoločnosť a politika na Slovensku: Cesty k stabilite 1989-2004*, ktorú editovala Soňa Szomolányi. V tejto kapitole autor popísal veľmi prehľadným spôsobom stranické štiepenie na Slovensku. Niektoré časti vývoja však boli príliš všeobecné a chýbala mi pri nich konkrétnejšia analýza. Opačný problém som videl u Mariána Belka v kapitole *Vývoj systému politických strán* z knihy *Od Mečiara k Dzurindovi: Slovenská republika a politický systém v prvom desaťleťí samostatnosti*, kde podľa môjho názoru venoval autor prílišnú pozornosť štepnej línii komunizmus – antikomunizmus. Pritom si myslím, že táto štepná línia nezohrávala až tak dôležitú úlohu pri štiepení spoločnosti, na rozdiel od iných štepných línií.

Tretia kapitola sa venuje už analýze jednotlivých stranických programov. Politické strany som v tejto kapitole zaradil do podkapitol podľa toho, akú stranícku rodinu predstavujú. Bližšej analýze zaradenia politických strán do stranických rodín som sa však nevenoval, keďže existuje viacero štúdií, ktoré túto problematiku riešia a strany už zaradzujú. Medzi takýchto autorov patrí už spomínaný Marek Rybář, ktorý v štúdií s názvom *Stranícke*

rodiny a prípad Slovenska: Niekoľko teoretických poznámok zaradil politické strany do stranických rodín a navyše dal návod, ako postupovať v prípade nových politických strán. V tejto kapitole som vychádzal z primárnych prameňov, teda predvolebných programov, ktoré som dohľadal na webových stránkach politických strán. Snažil som sa analyzovať tieto programy tak, aby bolo zrejmé, ktoré témy spadajúce do jednotlivých štepných línií alebo štepných tém, sa v programoch nachádzajú. Na základe toho som určil, či daná štepná línia alebo štepná téma je pre túto stranu signifikantná. Výsledky som spracoval do tabuľky.

Posledná kapitola sa venuje už samotným voľbám, ktoré prebehli v roku 2016. V prvej časti tejto kapitoly spracovávam sociologický výskum agentúry *Median SK*, ktorý bol pre mňa nesmierne dôležitý. Vo výskume sa nachádzajú výsledky internetového a telefonického šetrenia, ktoré ukazujú, aké témy boli pre voličov v posledných voľbách najzásadnejšie. Podobne, ako u stranických programov postupujem tak, že jednotlivé témy zaradzujem do danej štepnej línie alebo štepnej témy. V druhej podkapitole sa venujem už samotným výsledkom volieb, ktoré však pre moju prácu nie sú až tak zásadné. V tejto kapitole uvádzam vyjadrenia slovenských politológov, ktorí komentovali výsledky volieb. Práve tieto vyjadrenia nám naznačujú, že zostavenie vlády bolo po voľbách v roku 2016 veľmi náročné. V poslednej časti kapitoly, a v podstate aj v samotnom závere celej práce, opisujem priebeh koalíčných vyjednávaní. Dôležitá je však časť, kde spracovávam zloženie vládnej koalície na základe štepných línií, z čoho vyplynie odpoveď na moju výskumnú otázku a potvrdím alebo vyvrátim hypotézu, týkajúcu sa vzťahu medzi štepnými líniami alebo štepnými témami. V tejto časti som pre vykreslenie povolebnej situácie použil článok od Alexandry Chlebanovej *Dopad volieb do Národnej rady SR 2016 na formovanie vlády*. Článok chronologicky spracováva obdobie od vyhlásenia výsledkov až po vytvorenie vládnej koalície. Článok však v druhej časti prechádza do hodnotenia volebných výsledkov a komentuje napríklad dôvod, prečo boli predvolebné prieskumy nepresné, a to bez akejkoľvek analýzy.

Vo svojej práci som sa napokon odklonil od svojho pôvodného zámeru, ktorý som si naplánoval v projekte diplomovej práce. Dôvod bol najmä ten, že som si uvedomil problematické uchopenie predošlého výskumu. Myslím si, že by bolo nad moje schopnosti skúmať a relevantne dokázať neúspech kresťansko-demokratických strán. Navyše ma problematika štepných línií veľmi zaujala a k spracovaniu tejto témy ma viedlo aj to, že som aktuálne práce ani štúdie na túto tému nenašiel.

1. Teoretické koncepty

1.1. Konfliktné línie s dôrazom na postkomunistické štáty

Za priekopníkov koncepcie konfliktných línií sú považovaní Stein Rokkan a Martin Seymour Lipset. Táto teória je veľmi dôležitým základom pre pochopenie vzniku a vývoja jednotlivých politických strán. Je založená na tom, že každá spoločnosť je rozdelená medzi jednotlivé segmenty, teda sociálne skupiny, ktoré sa medzi sebou líšia. Dôležitosťou zostáva, aby si tieto jednotlivé skupiny obyvateľstva boli vedomé kolektívnej identity a držali sa jej línie. Keď medzi nimi dôjde k určitému stretu alebo napätiu, ktoré vyvoláva rozkol v spoločnosti, a toto napätie je dostatočne dlhé a intenzívne, vznikajú konfliktné línie. Tie majú za následok vznik záujmových skupín alebo politických strán, ktoré sa potom stávajú hybnou silou a sprostredkovateľom záujmov jednotlivých spoločenských skupín obyvateľstva. Dôležitosť štepných línií sa však pri stranách môžu meniť počas celého ich vývoja. (Strmiska et al. 2005: 19)

Lipset a Rokkan tvrdia, že konfliktné línie sa vytvárali na pozadí dvoch historických udalostí. Tou prvou bola národná revolúcia, ktorá vyústila do vzniku moderných národov. Tento proces mal však veľmi dlhé trvanie a počas neho dochádzalo ku konfliktom. Regióny sa v tomto období neidentifikovali s centrom procesu, či už na základe odlišného historického vývoja, etnicity, jazyka alebo celkového vzťahu k elitám. Vznikla tak štepná línia centrum – periféria. Obdobie národnej revolúcie bolo sprevádzané aj veľkými spormi medzi katolíkmi a protestantmi. Tieto spory vyvrcholili až k odluke cirkvi od štátu, preto hovoríme o vzniku ďalšej štepnej línie cirkev – štát. (Lipset, Rokkan 1967: 9-14)

Druhou udalosťou, kedy vznikli ďalšie dve štepné línie, bola revolúcia priemyselná. Tá zapríčinila urbanizáciu Európy, keď sa značná časť obyvateľstva presídlňovala z vidieckych oblastí do centier. Tie sa stali centrom nielen priemyselným, ale aj politickým a ekonomickým. Centrá často krát veľmi značne prevyšovali kvalitou života a ekonomickými ukazovateľmi vidiecke oblasti, kde dochádzalo k nespokojnosti. Práve vďaka tejto udalosti vznikla ďalšia štepná línia mesto – vidiek. Dôležitým faktorom revolúcie bola aj zmena ekonomiky založenej na súkromnom kapitalistickom podnikaní. V spoločnosti sa vytvorili dve skupiny obyvateľstva, ktoré sa stali buď zamestnávateľmi alebo zamestnancami. Ich protichodné požiadavky vytvorili poslednú, štvrtú štepnú líniu, teda zamestnanec – zamestnávateľ, alebo vlastník – pracujúci. (Taktiež 1967: 9-19)

Zatiaľ čo predošlé štepné línie sú označované ako klasické, pre pochopenie problematiky je dôležité načrtnúť prístupy aj iných teoretikov. K nim patrí napríklad Douglas

Rae a Michael Taylor, ktorí vo svojej práci tvrdia, že štepne línie rozdeľujú členov komunity alebo subkomunity do skupín. Relevantné *cleavages* sú však pre nich tie, ktoré so sebou nesú dôležité politické rozdiely v špecifickom čase a na špecifickom mieste. (Rae, Taylor 1970: 1-23)

Ronald Inglehart prichádza na začiatku 90. rokov s tézou o novej štepnej línii materializmus – post-materializmus. Staré klasické materiálne hodnoty sú podľa neho konfrontované s novými, ktoré sa stávajú dôležitými najmä pre mladú generáciu. Seberealizácia, rozšírená politická participácia, sebavyjadrenie, kvalita života alebo celkovo životné prostredie sa stali hybnými silami novej štepnej línie. Tieto hodnoty veľmi úzko súviseli práve s ekonomickou vyspelosťou krajiny a na ich základe vznikali nové strany. (Inglehart 1990: 5-11)

Arend Lijphart, ako jeden z ďalších významných teoretikov štepných línii, vytvoril v 90. rokoch ďalšie dve *cleavages*, ktoré nadväzujú na Rokkana a Lipseta. Prvá sa zameriavala na politické strany, ktoré obhajujú vtedajší politický režim alebo naopak, žiadajú o jeho zmenu. Druhou dimenziou, na ktorej bola Lijphartom vytvorená štepná línia, je zahraničná politika. V kontexte končiacich 80. rokov upozorňuje na komunistické strany, ktoré ešte stále zachovávajú svoju ortodoxne pro-sovietsku politiku v porovnaní s tými, ktoré sa väzili na moskovské centrály už zriekli. Pre moju prácu je dôležitejším prvkom zahraničnej politiky európska integrácia. Na jednej strane stoja strany, ktoré podporujú a sú ochotné sa naďalej plne podieľať na európskej integrácii a na druhej sú strany, ktoré úplne vylučujú akékoľvek prehľbovanie spoločnej európskej myšlienky alebo s tým majú značný problém. (Lijphart citovaný in Mair 1990: 253-266) Práve táto štepná línia sa stala veľmi významnou pre takmer všetky krajiny v európskom Európe, či už v západnej alebo východnej, sa tento konflikt stal častokrát zásadným prvkom politik.

Z novších štúdií v oblasti štepných línii považujem za potrebné spomenúť napríklad Gábora Tóku, ktorý tvrdí, že ako základ pre vytvorenie štepnej línie môže slúžiť len niekoľko demografických diferencií. Patrí medzi nich napríklad identifikácia občanov na základe etnickej či regionálnej identity, ich trvalý pobyt v meste alebo na vidieku. Zastáva názor, že vytvorenie konfliktu nie je až tak zložitý ako v prípadoch, ktoré opisujú iní autori a samotná *cleavage* môže vzniknúť veľmi jednoducho a rýchlo. (Tóka 1998: 597) Vo svojej teórii úplne vynecháva časovú náročnosť pre vytvorenie danej štepnej línie a skôr je zástancom tvrdenia, že daná *cleavage* sa môže vytvoriť veľmi rýchlo a to na základe vyššie spomenutej demografickej diferencie alebo len vzniknutého problému. Táto štúdia dokazuje, že teórie

štepných línií nie sú definične homogénne a mnoho autorov sa na ich definovaní rozchádza. Ja som v takomto prípade zvolil označenie štepná téma.

Do teórie štepných línií zasiahol aj Giovanni Sartori. I keď je považovaný najmä za teoretika v oblasti straníckych súťaží, významné miesto nachádza v literatúre jeho pravicovo – ľavicové delenie. To má uplatnenie v multipartizme a so zvyšujúcim sa počtom strán narastá aj zmysel a potreba tohto delenia. Tak isto tento zmysel narastá aj v prípade posunutia politickej súťaže od pragmatizmu k ideologickej záťaži, ktorá je úzko spätá s pravicovo – ľavicovou škálou. Sartori však uvádza, že toto delenie sa neskladá len z jednej dimenzie a je potreba ho skúmať z viacerých hľadísk, ktoré môžu politickú stranu a prípadne jej podporovateľov identifikovať na tejto ideologickej priamke. Medzi kritéria, ktoré práve toto zaradenie ovplyvňujú patrí kritérium ekonomické, socioekonomické, ústavné a populistické. Najvýznamnejšie sú podľa neho prvé dve kritéria. Pod ekonomickým kritériom rozumie a presadzuje ľavica štátnu kontrolu, v extrémnych prípadoch až kolektivizované hospodárstvo. Naopak pravica apeluje na voľnú ruku trhu, teda trhovú systém so súkromným vlastníctvom. U socioekonomického kritéria sa ľavica drží sociálnej politiky, rovnosti a spravodlivosti medzi skupinami obyvateľstva, zatiaľ čo pravica presadzuje individualizmus a od ekonomickej spravodlivosti sa dištancuje. Pod toto kritérium spadajú aj ďalšie body, ktoré umiestňujú politickú stranu na ideologickej škále. Ide najmä o prístup k občianskym slobodám, právam, ktoré sa jednotne zaradzujú pod témy práv, bezpečnosti a poriadku. Ústavné kritérium znamená podľa Sartoriho existenciu extrémnej pravice a ľavice, ktoré sú brané ako ukazovatele antisystémovej opozície. Ich rozdiel je v postoji k zákonom k spoločenskej nerovnosti. Ďalej tvrdí, že ľavica je spojená so zmenou politického diania a pravica zase presadzuje konzervativizmus.³ (Sartori 2005: 341 – 343)

I keď je pravicovo – ľavicové delenie veľmi ťažké zovšeobecňovať a aplikovať na stranícke systémy, v určitom čase, na určitom mieste a v určitej oblasti môžeme toto delenie vhodne použiť a dostať tak reálne výsledky. Aj napriek negatívnym faktorom, ktoré toto delenie sprevádzajú, sú pre nás dôležité tie pozitívne. Tie nám pri istých podmienkach a za určitých okolností pomáhajú skúmať stranícky systém v oblasti štiepenia. Namysli mám najmä to, že táto teória veľmi úzko korešponduje so štepnou líniou vlastník – pracujúci.

Z vyššie uvedeného sa môže zdať, že politické elity alebo v našom prípade politické strany svoje politické chovanie upravujú len na základe priania voličov. To znamená, že teórie štepných línií vnímame len ako jednosmerný vzťah volič – elita, kedy daná záujmová skupina

³ Toto tvrdenie sa však dá aplikovať časovo na druhú polovicu 20. storočia a to len v prostredí západnej Európy.

alebo politická strana artikuluje a reprezentuje záujmy voličov. Nie je to však tak a je dôležité pripomenúť obojsmerný vzťah. Hanspeter Kriesi tvrdí, že je dokázaná a zdokumentovaná rola kolektívnych akcií organizovaných záujmovými skupinami alebo politickými stranami, ktoré slúžili na prehĺbenie rozdielu medzi sociálnymi skupinami. (Kriesi 1998: 171-172)

V tejto časti je zásadné spomenúť štúdiu Michaela Gallagher so svojimi kolegami, ktorí ako jeden z nástrojov pre zistenie prítomnosti štepných línií v spoločnosti, uvádzajú predvolebné programy politických strán. Práve tie by mali reflektovať názory, postoje a smerovanie strán, ktoré sú často ovplyvnené práve celospoločenskými udalosťami. (Gallagher et al. 2001: 201) Bližšie sa však tomu štúdia nevenuje a pokračuje teóriou straníckych rodín, ktorá je úzko napojená na štepné línie a rozvinutá v podkapitole, ktorá sa zaoberá straníckymi rodinami.

Pre moju prácu je však dôležité konfliktné línie skúmať z pozície postkomunistických krajín, medzi ktoré radíme aj Slovensko. V tomto prostredí je však aplikácia sociologických konfliktných línií problematická. Podľa Rokanna je aplikácia vzniknutých *cleavages* aplikovateľná aj na toto prostredie, no je nutné s ním narábať opatrne. V období komunistických režimov totiž došlo k výraznému poškodeniu akejkolvek sociologicko-politickej kultúry, v niektorých prípadoch dokonca k jej úplnej deštrukcii. Pokus o obnovu historických strán z obdobia pred druhou svetovou vojnou bol zväčša neúspešný. Podľa Rokkana, sa *cleavages* v štátoch západnej Európy vytvárali veľmi dlhú dobu a prešli desaťročia, pokiaľ sa určitá spoločenská skupina zaradila a vytvorila si jednotnú identitu, okolo ktorej mohol vzniknúť reprezentant, teda politická strana. V komunistických režimoch bola takáto identita potlačená samotným režimom, ktorý veľmi zásadne pretvoril a zmenil tradičné štruktúry. Avšak samotný komunistický režim priniesol špecifické štiepenia, ktoré sú v tomto regióne jednoznačne považované za politické a transformačné. Ich špecifikom je nestálosť a rozmanitosť, ktorá odpovedá dynamike zmeny sociálnych a politických štruktúr. Aj napriek vyššie zmieneným faktom, je koncepcia konfliktných línií v postkomunistickom priestore metodologicky nosná a jej potenciál relatívne bohatý. (Hloušek 2000: 373)

Vo všetkých stredoeurópskych a východoeurópskych štátoch sa vytvorila situácia, ktorá sa stala počiatkom konfliktnej línie medzi komunistickým režimom a antirežimovou opozíciou. Na transformáciu pôsobili dva procesy, ktoré mali medzi sebou silnú väzbu. Prvý bol tzv. proces zhora, kedy sa politické strany snažili vyvinúť úsilie o štrukturáciu straníckych obcí, a to pomocou vysvetlenia ideologického a programového smeru. Na druhej strane pôsobil proces zdola, keď sa spoločnosť začala rozdeľovať na báze obnovených alebo vznikajúcich konfliktných línií. (Hloušek, Kopeček 2004: 48)

Antirežimová opozícia bola reprezentovaná takzvanými strechovými hnutiami, ktoré na seba zobrali bremeno a zodpovednosť pri zmene režimu. Napríklad v Poľsku išlo o hnutie Solidarita, v Českej republike o Občanské fórum a na Slovensku to bola Verejnosť proti násiliu (ďalej len VPN). Tento základný konflikt bol hýbateľom celého systému a obsahoval zárodky ďalších konfliktných línií či už tradičných, ako ich opísali Rokkan s Lipsetom, alebo transformačných. Línia konfliktu medzi komunistickým a demokratickým zriadením však spravidla dlho neprežila prvé slobodné voľby. Konflikt ale často pretrvával v určitej podobe aj naďalej, a to konkrétne medzi bývalými komunistickými sociálne demokratickými stranami a historickou klasickou antikomunistickou opozíciou. Občas sa teda aj v súčasnosti v jednotlivých krajinách stretávame s konfliktnou líniou komunizmus – antikomunizmus. (Strmiska a et al. 2005: 27-28) Táto línia z časti odpovedá Lijphartovej konfliktnej línii, podľa ktorej sa v západnej Európe štiepila spoločnosť na tých, ktorí podporujú strany vtedajšieho režimu verzus strany, ktoré obhajujú zmenu alebo pokrok. Komunistické strany sú však v tomto prípade na opačných póloch.

V neskoršom období, keď už demokratická transformácia dosiahla určitého stupňa, sa vynorili nové štepne línie. Ako najvýraznejšia sa nám javí socioekonomická *cleavage*, ktorá je založená na tom, že po páde komunizmu neboli vyjasnené vlastnícke vzťahy a neexistoval, v zmysle triedneho, ekonomický a sociálny status jednotlivca. Konflikt, ktorý prebiehal v tejto rovine mal dva výsledky. Na jednej strane boli tí, ktorí v transformujúcich spoločnostiach niečo získali, tzv. „winners“, a na druhej strane hovoríme o skupine porazenej alebo skupine, ktorá sa dostala do marginálneho postavenia, teda „losers“. Tento spor alebo konflikt však nebol jediný, ktorý spadá pod socioekonomickú *cleavage*. Okrem neho prebiehala aj diskusia a nejasnosť o podobu celkovej ekonomickej transformácie, spor o podobu a rýchlosť privatizácie štátneho majetku, či veľkosti a rozsahu zachytenie sociálnej siete štátom. Spočiatku však nebola spoločnosť na báze socioekonomickej línie rozdelená, no postupnou transformáciou k tomu dochádzalo. Spoločnosť sa začala štiepiť a dochádzalo v nej k podpore rôznych politických zoskupení či už na pravici alebo ľavici.⁴(Strmiska et al. 2005: 28) Pri úspešnej transformácii centrálne plánovanej ekonomiky na trhové hospodárstvo, sa zvyšuje miera približovania socioekonomickej línie k línii vlastník – pracujúci, ako ju poznáme

⁴ Hloušek a Kopeček upozorňujú v súvislosti so socioekonomickou líniou na jeden závažný skutočnosť. V období, na prelome roku 2000, bolo badateľné, že pravicové vlády často vykonávali ľavicovú politiku. Naopak, ľavicové vlády boli častokrát v praxi ochotné púšťať sa do radikálnych ekonomických reforiem. Autori však nevidia túto skutočnosť ako nutnosť revidovať pojem ľavica – pravica v postkomunistických štátoch, ale v tom, že transformujúca sa ekonomika potrebuje okamžité a neočakávané zmeny bez ohľadu na typ vlády, ktorá je pri moci. Tie sa práve v takýchto prípadoch musia odosobniť od ekonomickej línie, ktorú presadzujú a strany musia situačne zareagovať. (Hloušek, Kopeček 2004: 50-51)

v krajinách západnej Európy. Na tomto spektre sa potom vytvárajú konzervatívne a liberálne strany, ktoré veľmi výrazne podporujú pokrok a rýchlosť transformácie na trhovú ekonomiku. Oproti nim sa nachádzajú socialistické a sociálne demokratické strany, ktoré sú za spomalenie celého procesu a zohľadnenie všetkých sociálnych dopadov. (Hloušek, Kopeček 2004: 51)

Podobne, ako je to v prípade socioekonomickej konfliktnej línie transformácie, je pre prostredie postkomunistických štátov veľmi významná aj línia nacionalistická. Pokiaľ tvrdíme, že prvá spomínaná línia sa približuje a kopíruje líniu vlastní – pracujúci, tak v prípade nacionalistickej nachádzame zhodu pri línii centrum verzus periféria. Táto konfliktná línia nie je zasiahnutá žiadnymi sociologickými ani ekonomickými faktormi, a len v obmedzenej miere závisí na ideologickom vymedzení politických strán a občanov v jednotlivých krajinách. Vzniká na základe identity, ktorá sa buduje okolo národov, etnických skupín, vierovyznania, jazyka, odlišnej kultúry alebo histórie danej skupiny. (Elster et al. citovaný in Hloušek, Kopeček 2004: 51)

Nacionalistický konflikt zohrával veľmi silnú úlohu pri formovaní stranického systému. Jeho vznik a podoba je však celkom logická, keďže sa mnohé etnické skupiny či národy v tomto prostredí vo svojej histórii nikdy nedočkali završenia procesu pri vytvorení národa alebo štátu. Podľa Hlouška a Kopečka môže daná konfliktná línia vzniknúť tromi spôsobmi. Tým prvým je existencia určitej minority alebo špecifického regiónu, ktorý sa snaží si zaistiť a rešpektovať určité svoje práva vo vzťahu k väčšine. Druhý spôsob je existencia susedného štátu či národa, ktorá je v očiach obyvateľov už historicky vnímaná ako nepriateľ alebo potencionálna hrozba⁵. Posledný spôsob, akým dochádza k vytvoreniu nacionalistickej *cleavage*, je existencia fundamentálneho sporu o podobu nového štátu, ktorý sa odohráva medzi nacionalistami a prívržencami občianskej konštrukcie štátu. (Hloušek, Kopeček 2004: 52)

Spravidla platí, že pokiaľ je hlavnou konfliktnou líniou systému socioekonomická, tieto systémy majú viac spoločných charakteristík so straníckymi systémami v západnej Európe, než je to v prípade konfliktu nacionalistickom. Navyše sa tieto systémy ukazujú ako konsolidovanejšie a stabilnejšie. Ich stranické spektrum sa prevažne orientuje okolo pravicovo – ľavicovej škály a väčšinou sú stranické organizácie prepracovanejšie. V prípade systémov, ktoré sú primárne založené na nacionalistickej konfliktnej línii, dochádza ku mnohým problémom. Z podstaty veci sa nacionalistická rétorika stáva pri politických stranách dominantnou, preto sa do pozadia dostávajú iné dôležitejšie témy a problémy, napríklad

⁵ V prípade Slovenska sa nacionalistická línia vytvorila na základe prvých dvoch dôvodov.

ekonomické. Politické strany, ktoré vznikajú na tomto základe, sú vo veľa prípadoch neštandardné, silne národnostne alebo etnicky orientované, postavené na dominantnej úlohe stranického lídra. Aj táto skutočnosť spôsobuje, že sú potom tieto stranické systémy menej vyvinuté a náchylné k nestabilite. (Taktiež 2004: 53-54)

Spočiatku transformácie stredoeurópskych a východoeurópskych stranických systémov sa nám vynára konflikt o podobu budúceho režimu. Ten je nahradený dvomi hlavnými konfliktnými líniami, a to socioekonomickou a nacionalistickou, ktoré kopírujú línie vlastníka – pracujúci a centrum – periféria. V ich ústraní však nachádzame ďalšie línie, ktoré prispeli ku formovaniu jednotlivých systémov. Ide napríklad o reziduálnu *cleavage* komunizmus – antikomunizmus, ktorý sa opiera o vzťah ku komunistickej minulosti alebo línie pred komunistickou érou cirkev – štát a mesto – vidiek⁶. Postupom času došlo aj v tomto prostredí ku vzniku post materialistickej línie, ktorá však nikdy nezohrala dôležitú úlohu.

Na záver tejto kapitoly je dôležité spomenúť, že spomenuté konfliktné línie alebo štepne témy nie sú v postkomunistických štátoch jediné. Ich ďalší vznik, vývoj a existencia už závisí jednotlivo štát od štátu, Slovensko nevynímajúc.

1.2. Stranícke rodiny v prostredí stredoeurópskych štátov

Pojem stranícka rodina, duchovná rodina, straníckopolitický tábor alebo ideologické ohnisko sa v rámci výskumu politických strán a stranických systémov uplatňujú v rôznych poňatiach a súvislostiach, nevynímajúc postkomunistické stredoeurópske štáty. (Fiala, Strmiska 2001)

Na teóriu konfliktných línií veľmi úzko nadväzujú stranícke rodiny, ktoré vznikali práve štiepením spoločnosti. Najprepracovanejšiu teóriu v oblasti stranických rodín vypracoval Klaus von Beyme, ktorý pri tejto kategorizácii postupoval vývojovo. Jednotlivé stranícke rodiny vymedzil podľa ich historického vývoja a zohľadňoval pri tom vplyv a pôsobenie konfliktných línií, vytvorených Steinom Rokkanom a Martinom Seymourom Lipsetom. Na základe analýzy politických strán, vytvoril Beyme desať stranických rodín, ktoré nazval aj rodinami duchovnými. Ide o stranícke rodiny liberálne a radikálne, konzervatívne, robotnícke, do ktorých spadajú strany sociálne demokratické a socialistické, regionálne a etnické, ďalej agrárne, kresťanský demokratické, komunistické, extrémne pravicové, protestné a ekologické. Beyme zvlášť upozornil na ich iniciačný vývoj, vďaka ktorému vznikali a formovali sa. Pri ich konštrukcii však kládol dôraz najmä na ich

⁶ Tá sa však medzi slovenskými autormi nespomína ako relevantná.

ideologické vymedzenie, ktoré zahŕňa určité normy a hodnoty a na politický program. Podľa týchto prvkov odvodzoval duchovnú spriaznenosť, ktorý dodáva vzniknutým rodinám duchovný étos. (Beyme 1985: 14-28)

Koncept Klausa von Beymeho však bol vypracovaný na prípade západoeurópskych krajín. V roku 1994 svoj pôvodný koncept prepracoval tak, aby bol uchopiteľný v prostredí postkomunistických stredoeurópskych krajín. Snažil sa o pragmatické uchopenie danej problematiky a svoje členenie straníckych rodín upravil podľa potrieb novo vzniknutých straníckych systémov. Postkomunistické strany rozčlenil na kresťanských demokratov, liberálov, sociálnych demokratov, reformných komunistov, ekologické strany, nacionalistov, etnické a regionálne strany, funkčné skupiny a hnutia alebo strany fóra. Posledné zmieňované slúžili ako zjednocujúci formát pre zastrešenie viacerých ideovo heterogénnych formácií, ktoré sa snažili o prechod od starého režimu k novému. Ich nevýhodou však bola spontánnosť ich vzniku, ktorá úzko súvisela s masovou spoločenskou snahou o zmenu režimu. Vďaka tomu mali tieto fóra problém s prepracovanejšou organizáciou, ktorá sa neskôr ukázala ako zásadná. Navyše sa v ich vnútri začali jednotlivé prúdy rozchádzať a naplno prejavovať ich ideologická a politická heterogenita. Výsledkom bol ich rozpad po prvých slobodných zakladajúcich voľbách. (Beyme citovaný in Hloušek, Kopeček 2010: 17)

Z pohľadu slovenskej politickej scény, sa tejto problematike venoval Marek Rybář, ktorý jednotlivé politické strany zaradil do straníckych rodín tak, ako sú koncipované v kapitole tri. Ďalej určil kritériá, podľa ktorých je možné politické strany v prostredí slovenskej politickej scény do týchto rodín zaradiť. (Rybář 2003: 275-281)

Liberálne strany sa aj vďaka svojmu silnému konzervatívnemu charakteru zaradzujú do skupiny liberálne – konzervatívnych. Pod funkčnými politickými stranami⁷ zase rozumieme ostatné politické formácie, ktoré podľa delenia straníckych rodín nespádajú ani do jednej kategórie. (Taktiež 2010: 17)

Na Beymeho teórie straníckych rodín nadviazal Paul Lewis, ktorý vytvoril sedem straníckych rodín v prostredí stredoeurópskych štátov. Medzi nich patria post komunisti, sociálni demokrati, etnické formácie, agrárnici, liberáli a konzervatívci, ktorí sú trhovo orientovaní, kresťanskí demokrati a tradicionalistickí konzervatívci a nacionalisti. Z modelu straníckych rodín vylúčil fóra, ktoré podľa neho patria len k pred straníckemu formovaniu politického vývoja. (Lewis 2000: 52-57) Jeho teória však naráža na značnú kritiku. Vo svojej

⁷ Medzi takéto strany zaradil Klaus von Beyme napríklad feministické formácie, poľské odbory, ktoré sa zúčastnili parlamentných volieb alebo agrárne strany, ktoré boli v tomto prostredí len na okraji politického spektra. (Beyme citovaný in Hloušek, Kopeček 2010: 17)

teórii totiž podcenil dynamický vývoj identity politických strán, ktorý bol po zrušení komunistického režimu príznačný a navyše neurčil presné definičné znaky pre zaradenie do konkrétnej straníckej rodiny. V jednej rodine sa tak ocitli síce ideologicky podobné politické strany, prakticky však svojou politikou úplne odlišné. Konkrétnym príkladom je rodina post komunistických strán, do ktorej spadali stále ortodoxné a marxisticky orientované politické strany a taktiež formácie, ktoré mali komunistickú minulosť, no po zmene režimu sa od nej odpútali, zavrhnuli ju a začali sa orientovať smerom k umiernenej ľavici. (Hloušek, Kopeček 2010: 18)

Michael Gallagher so svojimi kolegami sú ďalší z teoretikov straníckych rodín, ktorí taktiež vychádzali zo štepných línií Rokkana a Lipseta. Vo svojej druhej edícii rozdeľujú strany do rodín podľa troch kritérií. Prvým je ich genetický pôvod alebo historický vznik, čo znamená, že jednotlivé strany strednej Európy vznikali a etablovali sa za podobných podmienok a artikulovali podobné záujmy. Druhým kritériom je ich politický program či už ekonomický, sociálny, vzdelávací, alebo zahraničný⁸. Posledným kritériom sú transnacionálne vzťahy, kedy dochádza k vytváraniu nadnárodných straníckych federácií⁹ alebo medzinárodných straníckych štruktúr¹⁰. (Gallagher et al. 2001: 202-203)

Zatiaľ čo Beyme pri tvorbe straníckych rodín používa ideologické kritérium, pre Gallaghera je hlavným kritériom politický program, i keď aj ten v sebe zahŕňa ideologický podtón. Obidve teórie sa síce nevylučujú, no ideologická rovina sa vynára ako kompaktnejšia. Rovnaký program nemusí totiž v každej krajine znamenať a indikovať to isté. Zatiaľ čo v jednej krajine sa nám môže javiť ako extrémny, v prípade druhej krajiny môže byť chápaný ako bežný štandard. Navyše je táto rovina podstatne náchylnejšia na zmenu oproti ideologickej rovine. I keď tá sa tiež v priebehu rokov mení, málokedy však dochádza k zmene radikálnej. Skôr ide o pozvoľné strácanie alebo priberanie nejakej identity, ktorá súvisí so spoločenským, ekonomickým alebo kultúrnym vývojom a teda si vyžaduje zmenu ideového základu, na ktorom vznikla. (Hloušek, Kopeček 2010: 19-20)

Nemenej dôležitým kritériom je historický pôvod strán, ktorý odкрýva ich vývoj, volebné účinkovania alebo prístup k vládnej moci. V prostredí stredoeurópskych štátov, minimálne v 90. rokoch, je však táto aplikácia značne problematická, keďže pôsobením komunistického režimu došlo k narušeniu štruktúr. Toto kritérium môže byť z časti

⁸Toto delenie je už však prekonané a existuje viacero iných dôležitých definičných znakov pre zaradenie programu strany.

⁹Typickým príkladom je pôda Európskeho parlamentu, kde vznikajú politické skupiny.

¹⁰Peter Mair a Cas Mudde pridali ďalšie kritérium v podobe názvu strany. Avšak už v samotnej štúdií poznamenávajú, že ide skôr o nespoľahlivý identifikátor ako o plne platné kritérium. Problém je totiž v tom, že ich názvy často nereflektujú skutočné ideovo – programové smerovanie strany. (Mair, Mudde 1998: 221-223)

aplikovateľné na postkomunistické strany alebo strany, ktoré boli počas režimu satelitom. V prípade týchto strán sa však „objavuje problém deformácie identity strany vyvolaný nedemokratickou povahou komunistických režimov založených na marxisticky – leninskej ideológii.“ (Hloušek, Kopeček 2010: 22) V praxi to znamená, že aj napriek historickej existencii týchto strán je veľmi problematické ich ideovo definovať a určiť ich identitu, ktorá bola spravidla nedobrovoľne upravená, a to pod tlakom vtedajšej spoločenskej a politickej situácie.

Posledným spomínaným kritériom sú transnacionálne alebo medzinárodné vzťahy, ktoré je však potrebné brať len ako pomocné kritérium. Dôvodov je viacero, no medzi najzásadnejšie patrí neexistencia medzinárodnej straníckej platformy pri niektorých straníckych rodinách¹¹ alebo spájanie sa odlišných straníckych rodín podľa ideovo – programového kritéria do jednej nadnárodnej štruktúry. Ďalším dôvodom je aktivita strán vo viacerých nadnárodných štruktúrach, ktoré ale môžu naopak zastrešovať viacero straníckych rodín alebo presúvanie sa strán od jednej štruktúry k druhej. Toto správanie vychádza z pragmatického správania, kedy stranám ide o zvýšenie presadzovania sa v európskom priestore, ale aj budovania politickej legitimacy v prostredí domáceho štátu, zvlášť v prípade mnohých strán z postkomunistického priestoru. (Taktiež 2010: 22-23)

Gallagher s kolektívom neskôr prichádza už s konkrétnym rozdelením straníckych rodín, ktoré sa po zmene režimu vytvárali v postkomunistických štátoch strednej Európy. Pripomínajú, že Beymeho teória vytvorila všeobecný a komplexný podklad, ktorý je uchopiteľný aj v prostredí štátov strednej Európy. Prvú stranícku rodinu tvoria fóra alebo hnutia, ktoré boli hybnou silou pri zmene režimu, a teda antirežimovou silou. Rovnako ako Beyme ich zaradzuje do plnohodnotnej straníckej rodiny, na rozdiel od Paula Lewisa, a zdôrazňuje, že ich životnosť sa počas prechodu neudržala. Rozptýlili sa do novo vzniknutých strán, zväčša konzervatívnych, ale aj liberálnych a nacionalistických. Druhou straníckou rodinou boli nové strany, ktoré sa taktiež stavali do pozície protirežimových komunistických síl. Ich výhodou bola prepracovanejšia ideológia a homogénnosť, ktoré však nestačili na to, aby sa na politickej scéne udržali dlhšiu dobu. Spolu s fórami splynuli do protirežimového frontu, ktorý však nenašiel spôsob integrácie. Treťou skupinou sú postkomunistické strany alebo potomkovia starého režimu, ktoré ale začali presadzovať a podporovať nový demokratický smer. Zároveň však neboli otvorené liberalizácii trhu a plne trhovému hospodárstvu a stále pokladali za dôležitú štátnu intervenciu do ekonomiky. Štvrtou

¹¹ Typický príklad sú krajne pravicové politické strany

skupinou boli strany, ktoré boli počas komunistického režimu satelitom vládnucej strany a v období po prevrate usilovali o obnovenie nezávislých volieb a dôveryhodnosti v očiach spoločnosti. Poslednou skupinou boli subjekty, ktoré boli vytvorené ešte v období pred komunistickým režimom. Zväčša išlo o kresťansko-demokratické strany, ktoré svoju legitimitu odvodzovali z histórie, najmä z medzivojnového obdobia. (Gallagher et al. 2006: 256)

Skúmanie problematiky straníckych rodín alebo ideológií je zvlášť náročný proces, a to najmä z toho dôvodu, že neexistuje ucelená metodológia, podľa ktorej postupovať. Mnohí autori si v prostredí stredoeurópskych novo-vzniknutých štátoch položili otázku, či je možné klasické stranícke rodiny vytvorené Klausom von Beymem pre prostredie západnej Európy využiť aj v prostredí strednej Európy. Sám Beyme svoju pôvodnú typológiu upravil práve pre potreby tejto lokality. Nasledovaný bol ďalšími autormi, Paul Lewisom alebo Michaelom Gallagherom a jeho kolegami, ktorých typológie však narážajú na vlnu kritiky. Práve tá odzrkadľuje náročnosť postupu a jeho nejednoznačnosť, ktorý vedie ku konečnému výsledku.

Aj napriek tomu, že sa možno vynára otázka užitočnosti skúmania straníckych rodín z každého uhla pohľadu, môžeme na konkrétnych straníckych rodinách pozorovať, že v rôznych krajinách majú tieto rodiny podobný politický smer. Ak by toto tvrdenie naisto platilo, je teória straníckych rodín mimoriadne dôležitá pre komparáciu straníckych systémov a ich predikciu ďalšieho vývoja. Ako vo svojej knihe spomína napríklad Gallagher, tak sa málokedy, alebo nikdy nestretnú v jednom straníckom systéme silní socialisti a silní komunisti, silní agráристи a silní liberáli, alebo silní konzervatívci a silní kresťanskí demokrati. (Gallagher et al. 2006: 311)

Z pohľadu potrieb tejto práce je žiadúce, aby boli predstavené viaceré teoretické koncepty venujúce sa straníckym rodinám, ktoré veľmi úzko súvisia so štepnými líniami. Stále však platí, že Beymeho typológia straníckych systémov, a to aj v prostredí východnej Európy, je zatiaľ najprepracovanejšia a zároveň použitá pri zaradení slovenských politických strán v kapitole tri.

1.3. Stabilita straníckeho systému s dôrazom na štepné línie

Stabilita straníckeho systému je vnímaná ako dôležitá podmienka pre fungovanie funkčného demokratického zriadenia. Spája sa však s nejednotným teoretickým výkladom, ktorý jednotliví autori používajú. Taktiež neexistuje jednotná koncepcia toho, ktoré faktory sú pre stabilitu straníckeho systému tie najzásadnejšie.

Za základnú a všeobecnú definíciu však môžeme považovať tvrdenie, že stabilita stranického systému primárne záleží od interakcie a formy súťaže medzi politickými stranami. Írsky politológ Peter Mair, ako jeden z popredných teoretikov stability stranických systémov, *„považuje stranický systém za stabilný vtedy, keď sa správanie alebo interakcia medzi politickými stranami stane rutinná, predvídateľná a stabilná v čase.“* (Mair citovaný in Bértoa 2012: 453) Inými slovami, podľa Scotta Mainwaringa, stranický systém môže byť stabilný v prípade, že politické strany medzi sebou spolupracujú a sú previazané štandardizovaným a štrukturálnym spôsobom. (Mainwaring citovaný in Bértoa 2012: 453)

V praxi to znamená tak, že sa politické strany budú správať predvídateľne a volič má jasno, aké koalíčné partnerstvo môže z prípadného úspechu danej politickej strany vzniknúť, alebo práve naopak, nevzniknúť. Taktiež sa dá dopredu očakávať a predvídať politické správanie strany, či už v koalícii, alebo v opozícii.

Peter Mair zostavil niekoľko faktorov, vďaka ktorým je možné určiť stabilitu stranického systému. V prvom rade je pre stabilitu dôležité, aby dochádzalo k žiadnej alebo úplnej vládnej alternácii. (Mair 1997: 201) Bližšie sa k tomuto faktoru vyjadruje aj Miroslav Novák, ktorý uvádza, že *„alternáciu alebo striedanie pri vláde je možné definovať ako kyvadlový pohyb, v dôsledku ktorého dve politické strany (alebo dve koalície) s väčšinovým poslaním sú raz vo vláde, raz v opozícii. K takémuto striedaniu môže dochádzať v rôznych intervaloch.“* (Novák 1997: 154) Táto vládna alternácia však musí byť dlhodobou stabilná a nesmie sa meniť mimo volieb, čo je druhým faktorom stability podľa Petra Maira. Tretím faktorom prospejajúcim stabilite stranického systému je skutočnosť, že na vládnutí sú permanentne vylúčené niektoré politické strany, tzv. „outsideri“. (Mair: 1997: 201-202) Pre zistenie daných faktorov používa Mair výpočty na základe vzorcov, ktorých priblíženie však nie je pre túto prácu dôležité.

Dôležité však je priblížiť štúdiu Casala Bértoa, ktorý sa vo svojom výskume zamerá na stabilitu stranických systémov štátov Vyšehradskej štvorky. Zároveň Bértoa určuje prvky, ktoré priamo vplyvajú na stranické systémy a ich stabilitu, zaraďujúc štepne línie.

Prvým prvkom je inštitucionalizácia politických strán, ktorú Bértoa chápe ako proces, *„pri ktorom strany tvoria konzistentné vzorce masovej mobilizácie a vnútornej organizácie.“* (Bértoa 2012: 456) Inými slovami, stála voličská základňa a konzistentná prepracovaná organizačná štruktúra prinášajú predvídateľnosť straníckej súťaže. Stála voličská základňa úzko súvisí s predvídateľným chovaním politickej strany. Či už je to v prípade úspechu a vytváraní koalície, tak aj v prípade presadzovania programu. Pokiaľ sa politická strana

chová v týchto otázkach konzistentne dlhšie obdobie, tak existuje predpoklad, že si udrží aj voličskú základňu. Pre inštitucionalizáciu politickej strany je nemenej dôležitá jej stranícka organizácia. Pokiaľ sa strana zlučuje, štiepi alebo iným spôsobom mení svoju vnútornú štruktúru, stabilita stranického systému sa tým výrazne oslabuje. Pri zlučovaní alebo štiepení politickej strany totiž elita nedokáže garantovať pokračovanie svojho ideologického a programového smeru, preto sa volič často stáva nedôverčivým. Zároveň platí predpoklad, že čím je politická strana staršia, tým má väčšiu šancu k plnej inštitucionalizácii, čo v konečnom dôsledku opäť napomáha k stabilite celého stranického systému. (Bértoa 2012: 456-458)

Druhým predpokladom pre úspešnú stabilizáciu stranického systému je jeho forma¹². Najvýznamnejším teoretikom formy stranického systému je Giovanni Sartori, ktorý tvrdí, že počet a veľkosť strán v stranickom systéme nám neudáva len jeho fragmentáciu/koncentráciu a počet rôznych možných interakcií medzi nimi, ale aj pravdepodobnosť správania a taktiky. Tieto faktory nám potom môžu udávať smer, akým sa strany uberajú v prípade utvárania koalícií. Čím viac politických strán je vo voľbách úspešných a dostane sa do parlamentu, tým zložitejšie je potom vyjednávanie o budúcej koalícii a systém sa môže stávať menej stabilným. Samozrejme však toto tvrdenie nejde aplikovať na všetky stranické systémy. Veľkú dôležitosť zohráva aj to, či sa strany delia napríklad do ideologických blokov. V takomto prípade môže dôjsť aj k tomu, že vyšší počet strán neznamená automaticky menšiu stabilitu. Prípadom môže byť situácia, kedy sa do parlamentu dostanú tri ideologicky úplne odlišné politické zoskupenia, ktoré medzi sebou nedokážu kooperovať. Na druhej strane sa dostanú do parlamentu štyri strany, ktoré naopak sú rozdelené do dvoch ideologických blokov a nemajú problém zostaviť koalíciu. V tomto prípade teda nárast počtu strán neznamená automaticky nižšiu stabilitu systému. (Bértoa 2012: 458-459) Vo všeobecnosti formy stranického systému však platí, že čím viac politických strán sa v parlamente nachádza, tým je systém fragmentovnejší, vzniká viacero možných interakcií medzi politickými stranami, a tým sa predvídateľnosť správania a stabilita znižuje.

Ďalším faktorom, ktorý priamo ovplyvňuje stabilitu stranického systému je typ režimu, ktorý môže byť parlamentný, prezidentský alebo polo-prezidentský. Bértoa vo svojej štúdií deklaruje, že najhorším typom režimu pre stabilitu stranického systému je typ polo-prezidentský. Obhajuje to tým, že na rozdiel od prezidentského a parlamentného systému, sa v polo-prezidentskom musí priamo volený prezident snažiť o podporu širokého okruhu obyvateľstva. Na jej získanie je veľmi dôležitá aj podpora politických strán, ktoré v prípade

¹² Forma v tomto prípade znamená počet a veľkosť strán v stranickom systéme, ich fragmentáciu, respektíve koncentráciu.

jedného kandidáta nemusia byť homogénne. V prípade úspechu tohto kandidáta, potom politické strany vyžadujú určitú spätnú väzbu a podporu napríklad v parlamentných voľbách od prezidenta. Ten však logicky nemôže zaručiť podporu všetkých subjektov rovnomerne, preto sa stranický systém stáva viac krehký a nestabilný. Podľa Bértou sa tento proces nedeje v prezidentskom ani parlamentnom systéme, kedy je hlava štátu volená zákonodarným zborom, teda homogénnou väčšinou. (Bértoa 2012: 461-463)

V tomto prípade je však tvrdenie Casala Bértou veľmi nepresné, keďže nepočíta s tým, že aj v parlamentnom režime môže byť prezident volený priamo. Pokiaľ sa tomu tak deje, potom aj parlamentný režim vykazuje podobné prvky možnej nestability ako je to v prípade režimu polo-prezidentského. Takýmto prípadom je aj Slovenská republika.

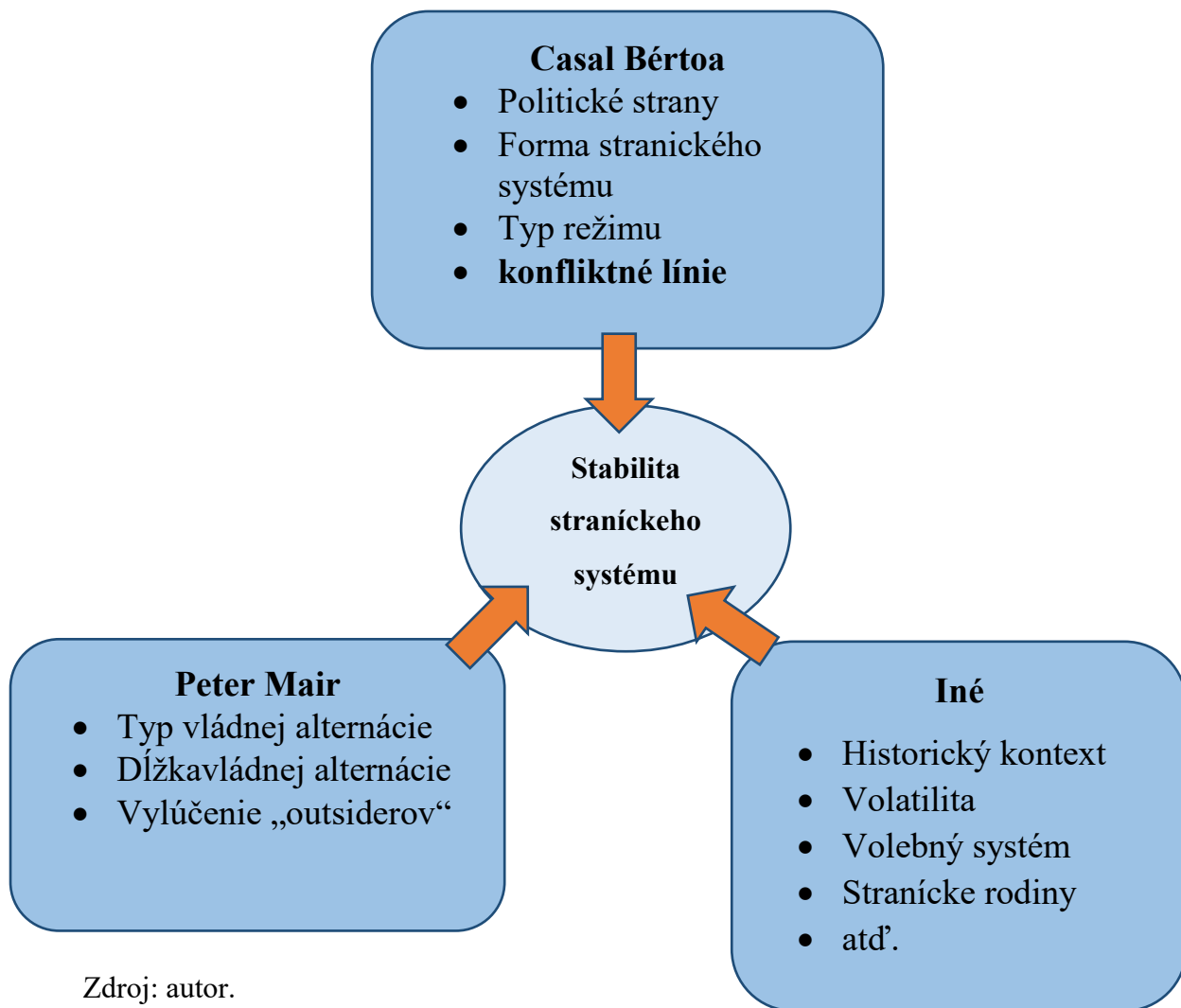
Posledným faktorom ovplyvňujúcim stabilitu stranického systému podľa Bértou sú štepne línie alebo *cleavages*. K povahe tejto práce a stanoveným výskumným otázkam je tento faktor najzásadnejší. Bértoa tvrdí, že štepne línie sú veľmi úzko spojené s vývojom a inštitucionalizáciou celého systému. Dôležitý je počet, typ, sila, ale najmä to, v akom vzťahu sú štepne línie medzi sebou. Najideálnejším prípadom pre stabilitu stranického systému by bola existencia jednej silnej štepnej línie, na ktorej by sa štiepil stranický systém a zároveň aj spoločnosť. Tým pádom by vznikali dva homogénne ideologické protipóly, ktoré by každý z nich zastupoval jednu časť spoločnosti. Tento stav je však ideálny a málokedy v súčasných stranických systémoch existujúci. Preto sa Bértoa vo svojej štúdii zamerával primárne na vzťah medzi vzniknutými štepnými líniami. Pokiaľ sú štepne línie prierezové „cross-cutting“, potom je veľmi zložitá pre politické strany nájsť prirodzeného politického partnera. Na jednej strane tieto línie vytvoria štiepenie, vďaka ktorému sa vytvárajú spojenectvá v dôsledku nejakej ideologickej témy alebo problému, na strane druhej ich spolupráca bude sprevádzaná množstvami rozdielnosti v iných smeroch. Tieto rozdielnosti však môžu spôsobiť aj to, že žiadne spojenectvo na ich základe nevznikne. Pokiaľ sú politické strany nútené spolupracovať aj napriek mnohým odlišnostiam a nehomogénnym prvkom, potom majú väčší problém odolávať vonkajším tlakom a stabilizovať tak súťaženie a stranický systém. Naproti tomu sa nachádzajú štepne línie kumulatívne „cumulative“, ktoré naopak spôsobujú to, že politické strany budú spolupracovať len s tými politickými stranami, ktoré sa nachádzajú na ich strane štiepenia. Teda odmietajú spoluprácu naprieč líniami a stranický systém sa tým stáva predvídateľnejší a stabilnejší. Konkrétne ide o vzorec ako napríklad: politická strana na strane vlastníka nebude na vládnej úrovni spolupracovať so zástupcom línie pracujúcich. (Bértoa 2012: 464) Podobne je to u všetkých štepných líní alebo štepných tém ako napríklad: pro-imigračná verzus proti-imigračná rétorika.

Zjednodušene, podľa tejto teórie môžeme povedať, že čím menší počet štepných línií sa v spoločnosti nachádza, tým je vyššia pravdepodobnosť k predvídateľnosti a stabilite stranického systému. Toto isté sa dá tvrdiť aj v prípade, že strany budú spolupracovať len so stranami na jednej strane štepnej línie a nebudú vytvárať partnerstvá, ktoré sú nejakým smerom neprirodzene heterogénne.

Zároveň sa toto tvrdenie dá aplikovať aj na stranické rodiny. V prípade, že sa strany spájajú do partnerstiev s ideologicky rovnakými politickými stranami, teda stranami z rovnakej ideologickej rodiny, systém sa stáva stabilnejší. Čím sa do parlamentu dostane vyšší počet politických strán z rôznych ideologických rodín, tým sa komplikovanejšie strany spájajú, neskôr komunikujú a presadzujú spoločnú politiku a systém je tým menej stabilný.

Na stabilitu stranického systému vplyva množstvo faktorov, ktoré jednotliví autori považujú za menej, či viac dôležité. Zo všeobecných faktorov treba určite spomenúť samotné politické strany a ich inštitucionalizáciu, formu stranického systému, typ režimu, konfliktné línie, ale napríklad aj historický kontext vývoja stranického systému. Peter Mair sa potom zameriava skôr na vládnu stabilitu, ktorá je však úzko spojená s tou stranickou. Tu pripomína dôležitosť úplnej alebo žiadnej vládnej alternácie, ktorá by zároveň mala byť nemenná a dlhodobo stabilná. Dôležité je aj permanentné vylúčenie politických strán, ktoré sú v stranickom systéme tzv. outsideri. Niektorí autori tvrdia, že k nestabilite stranického systému prispieva aj volatilita, iní tvrdia, že volatilita je len dôsledok samotnej nestability.

V nasledujúcom obrázku sa snažím zaznačiť všetky faktory, ktoré vplyvajú na stabilitu stranického systému. Jedna časť predstavuje faktory, ktoré vo svojej štúdií spomína Casal Bértoa, druhá časť predstavuje faktory uvedené Peter Mairom a posledná, ďalšie relevantné faktory vplyvajúce na stabilitu stranického systému. Tučne vyznačené sú konfliktné línie, a to z toho dôvodu, že sú v mojej práci skúmané a zásadné.

Zdroj: autor.

2. Slovenský politický systém

Kapitola slovenský politický systém je rozdelená na dve časti. V prvej časti sa venujem vývoju a premenám volebného systému, ktorého zakladajúci právny akt vošiel do platnosti v roku 1990. Chronologicky potom pokračujem najdôležitejšími zmenami a úpravami, ktoré volebný systém postihli. V druhej časti kapitoly pokračujem vývojom stranického systému a jeho štiepenia taktiež od roku 1990. Celý chronologický prierez tohto vývoja končí obdobím, keď sa strana SMER stala dominantnou na poli slovenskej politickej scény a vytvorila jednofarebnú vládnu koalíciu.

2.1. Vývoj a premeny volebného systému na Slovensku

Vplyv volebných systémov na politický systém sa medzi politologickou verejnosťou podceňoval dlhú dobu. Niektorí teoretici tvrdili, že volebné systémy nie sú nezávislou premennou a ich účinky nie sú vždy isté a jednoznačné. Dokonca došlo k argumentáciám, že volebné systémy nemožno ľubovoľne meniť a zámerne konštruovať a diskusia o nich len predstiera slobodu voľby, ktorá ale v skutočnosti neexistuje. Na začiatku 90. rokov boli tieto tvrdenia však naplno vyvrátené a označené ako neopodstatnené. Práve v tomto období pri zmene režimu v mnohých krajinách sa ukázalo, že sloboda voľby volebného systému existuje. (Sartori 2011: 38-39)

Jednou zo základných požiadaviek novembrovej revolúcie pri zmene režimu v roku 1989 bolo zavedenie slobodných volieb, a teda nastavenie volebného systému. V kontexte politického vývoja Slovenska prešiel volebný systém do Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej len NR SR) rôznymi zmenami, či už menšími alebo zásadnými. V tejto kapitole sa zameriam na tie najdôležitejšie legislatívne zmeny volebného zákona od roku 1990 a vnútropolitickú situáciu na Slovensku, ktorá tento legislatívny vývoj sprevádzala.

Už koncom roku 1989 stáli nové československé elity pred rozhodnutím, ako najlepšie zabezpečiť slobodné voľby a vhodnosť ich volebného systému. Zakladajúcim právnym aktom volebného systému je zákon č. 80/1990 Zb., podľa ktorého sa voľby do jednokomorovej 150 – člennej NR SR konajú na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva, tajným hlasovaním podľa zásady pomerného zastúpenia. (Zákon č. 80/1990 Zb.) Voľba systému pomerného zastúpenia bola transformujúcim sa štátom strednej a východnej Európy odporúčaná a navyše mala v Československu prvorepublikovú tradíciu. Od tohto systému poslanci očakávali, že do rozdelenia moci prinesie rovnomerné preferencie voličov a zabezpečí presnejšiu a plastickejšiu artikuláciu záujmov širokého obyvateľstva. Volebná

klauzula bola stanovená na tri percentá, čím sa malo vyhnúť prílišnej fragmentácii politického spektra¹³. (Krištofik 2001) Voliči volili v štyroch volebných obvodoch zodpovedajúcich vtedajšiemu rozdeleniu Slovenska, a to v hlavnom meste Bratislave, Západoslovenskom, Východoslovenskom a Stredoslovenskom kraji. Kandidátne listiny zostavovali len politické strany a hnutia, ktoré navyše museli prehlásiť, že ich základňa číta minimálne 10 000 členov. Pokiaľ tento počet nebol naplnený, strana musela pripojiť petíciu s podpismi od občanov, ktorý by tento počet dopĺňal. Spolu s volebnou klauzulou malo toto opatrenie zabrániť prílišnému počtu kandidujúcich malých subjektov. Ďalšou novinkou bolo zavedenie listinného pomerného systému, ktorý mal taktiež tradíciu založenú už v prvej republike. Schválená bola viazaná podoba kandidátnych listín, pričom voliči mali k dispozícii až štyri preferenčné hlasy. *„Posun kandidáta po listine bol podmienený ziskom takého počtu prednostných hlasov, ktorý zodpovedal nadpolovičnej väčšine počtu voličov, ktorí preferenciu udelili.“* (Spáč 2011)

Významnou úpravou prešiel volebný zákon v roku 1992, kedy bola volebná klauzula zvýšená z troch na päť percent pre samostatne kandidujúcu stranu, sedem percent pre zoskupenie dvoch alebo troch kandidujúcich subjektov a desať percent pre koalície štyroch a viac subjektov. (Zákon č. 144/1992) V tom istom roku NR SR novelizovala zákon č. 80/1990 a zaviedla veľmi významný tzv. kľzavý mandát. *„V prípade, ak sa mandát poslanca neuplatňuje, pretože poslanec bol vymenovaný za člena vlády Slovenskej republiky, nastupuje náhradník, v ktorého osvedčení sa uvádza, že jeho mandát poslanca trvá len počas výkonu funkcie člena vlády Slovenskej republiky, na ktorého neuplatňovaný mandát poslanca nastúpil ako náhradník.“* (Zákon č. 518/1992 Zb.)

Do roku 1994 sa konali celkovo troje parlamentné voľby, a to v roku 1990, 1992 a 1994. Podľa Martina Galandu boli ich výsledky a zloženie poslaneckého grémia rešpektované zúčastnenými stranami aj občanmi. Všetko prebehlo v medziach zákona, mandáty poslancov boli overené a nič nenasvedčovalo tomu, že sa tento pokojný charakter môže zmeniť. (Galanda 1999: 82)

Voľby, ktoré sa uskutočnili do roku 1994 nepredstavovali nijaký zásadný prelom vo vývoji slovenského politického systému. Zmena však prišla tesne po voľbách, keď sa NR SR stretla po prvý a druhý krát. Vladimír Mečiar z Hnutia za demokratické Slovensko (ďalej len HZDS) na týchto schôdzach deklaroval odhodlanie o zefektívnenie výkonnej moci, pomocou

¹³ V prípade Slovenskej národnej rady sa táto znížená hranica spájala s jej nižšou demokratickosťou. Česká národná rada a Federálne zhromaždenie mali volebnú klauzulu nastavenú na päť percent. (Krištofik 2001)

zmeny volebného zákona. Avizoval, že chyba nie je v ústavnoprávnych alebo legislatívno-technických záležitostiach, ale v samotnom pomernom systéme, ktorý produkuje neúmerne veľa strán, ktoré prekročia požadované päť percentné kvórum. Núti ich potom spolupracovať, čím sa rýchlosť a efektivita politických rozhodnutí rapídne znižuje. (Taktiež: 88) Významnou zmenou bola novelizácia zákona z apríla roku 1995, ktorý umožňoval politickým stranám určiť z kandidátnej listiny náhradníka, bez ohľadu na jeho postavenie na nej¹⁴. Týmto sa otvorila cesta politickým stranám, ktoré mohli kontrolovať a vyberať si lojálnych ľudí v prípade, že poslanec uvoľní svoj mandát z dôvodu vymenovania za člena vlády alebo odchodu zo strany. (Zákon č. 81/1995 Zb.) Konkrétna myšlienka zmeny pomerného systému na väčšinový alebo kombinovaný, pri ktorom by bola polovica poslancov volená pomerne a polovica jednokolovou väčšinovou voľbou, sa objavovala počas celého roku 1995. Treba pripomenúť, že v tomto období boli opozičné sily podstatne fragmentové a oproti širokospektrálnemu a zjednotenému HZDS okolo osoby Vladimíra Mečiara, by boli pri prípadnej zmene volebného systému vo veľkej nevýhode. Mečiarovi sa však tento zákon nepodarilo presadiť, a to vďaka odporu svojich dvoch menších koalíčných partnerov¹⁵. Čo sa mu však podarilo, bola reforma územného a právneho členenia, ktorou na Slovensku vznikli okresy. „*Novovzniknuté okresy, najmä na strednom Slovensku, do značnej miery kopírovali dlhodobé voličské bašty HZDS, navyše, hustota okresov v takýchto oblastiach bola o poznanie vyššia ako hustota okresov napríklad v oblastiach s maďarským obyvateľstvom – voličmi vtedajšej Maďarskej koalície.* (Krištofík 2001) Zmenu volebného systému si však rozmyslelo aj samotné HZDS, ktoré počas roka 1997 začalo značne strácať svoje voličské preferencie a pri zmene systému by úspešní neboli. Naopak, opozícia sa začala integrovať, čo vyústilo až k vytvoreniu Slovenskej demokratickej koalície¹⁶ a Strany maďarskej komunity¹⁷. Tá neustále získavala na sile, čo spôsobilo reakciu zo strany HZDS a Vladimíra Mečiara, ktorí presadili prijatie jedného z najkontroverznejších zákonov počas existencie samostatnej Slovenskej republiky. Mečiarov zákon, názov používaný širokou verejnosťou, bol schválený v roku 1998 a v Zbierke zákonov bol uverejnený pod číslom 187/1998. Samotný návrh zákona vyvolalo množstvo negatívnych reakcií, či už zo strany odbornej alebo širokej verejnosti. Mnohými

¹⁴ Tento krok má logický podklad z volebného obdobia 1992-1994, kedy sa časť poslancov HZDS vzbúrila a vystúpila zo strany. V. Mečiar chcel týmto rozhodnutím zabezpečiť, aby v prípade uvoľnenia mandátu, bolo toto miesto obsadené jeho lojálnemu človeku. (Krištofík 2001)

¹⁵ Slovenská národná strana vedená Jánom Slotom a Združenie robotníkov Slovenska s predsedom Jánom Luptákom.

¹⁶ Členmi bolo päť opozičných politických strán.

¹⁷ Členmi boli tri politické strany zastupujúce prevažne maďarskú menšinu na juhu Slovenska.

označovaný zákon ako protiústavný, bol veľmi rozsiahli, preto sa budem venovať len tým najdôležitejším častiam. (Taktiež)

Z diskutovaných častí tohto zákona sa stalo napríklad zrušenie povinnosti obce o zverejnení zoznamu voličov. Toto opatrenie prakticky úplne znemožnilo kontrolu zapísaných voličov, takže si občania už nemohli skontrolovať, či sa na zozname nenachádza napríklad človek, ktorý už nežije. Ďalším bodom novelizácie bola reorganizácia štruktúry volebných orgánov s nadradeným postavením štátnej správy, na úkor samosprávy. Významnejšou, ku vzťahu k demokratickým inštitúciám, bola zmena vedenia predvolebnej kampane, ktorú mohli kandidujúce subjekty viesť po novom len vo verejnoprávnom Slovenskom rozhlase a verejnoprávnej Slovenskej televízii. (Zákon č. 187/1998 Zb.) Obe médiá boli však v tomto období silno podriadené Vladimírovi Mečiarovi a prepojené s jeho politikou. Pracovali, podľa viacerých odborníkov, podľa požiadaviek doby, teda požiadaviek Vladimíra Mečiara. (Krištofik 2001)

Z pohľadu volebného systému došlo pri úprave zákona k dvom najzásadnejším zmenám, ktoré výrazne ovplyvnili predvolebnú situáciu. Tou prvou bolo faktické zrušenie volebnej klauzule pre koalície, ktoré výrazne zasiahlo formujúce sa SDK a SMK. Každá zo strán koalície musela prekročiť stanovenú päť percentnú hranicu pre vstup do NR SR, čo prakticky potieralo akýkoľvek zmysel takúto koalíciu vytvoriť. Obe vznikajúce opozičné koalície však tento problém vyriešili po svojom a do volieb v roku 1998 vstupovali ako novovzniknuté politické strany, a nie ako koalície strán.

Druhou zásadnou zmenou volebného systému, ktorá mimochodom platí dodnes, bolo zrušenie volebných krajov. Územie Slovenska sa stalo jedným volebným obvodom. Týmto krokom bol výrazne oslabený inštitút preferenčných hlasov a zvýšená pozícia stranického vedenia, najmä teda stranického lídra¹⁸. (Taktiež)

Po uverejnení novelizácie v Zbierke zákonov napadla skupina poslancov tento zákon na Ústavnom súde SR. Ten rozhodol o nesúlade s ústavou, napríklad paragraf týkajúci sa volebných klauzúl pre koalície, ale aj menovanie kandidátov na uvoľnené poslanecké miesta a obmedzenie viesť predvolebnú kampaň len vo verejnoprávných médiách. Keďže sa nález súdu datuje až k marcu roku 1999, znamená to, že voľby v roku 1998 prebehli podľa platného volebného zákona, mnohými však spochybňovaného, veľmi kontroverzného a účelného. (Taktiež)

¹⁸ Vladimír Mečiar totiž vedel, že podpora HZDS u voličov je priamo závislá na jeho osobe a na Slovensku je rozprestretá najmä medzi starším obyvateľstvom. Navyše sa v tej dobe v HZDS nenachádzali výrazne osobnosti, ktoré by dokázali pokryť všetky štyri volebné obvody a byť úspešné.

Počas rokov 1998 – 2002 sa väčšina schválených pozmeňovacích návrhov bývalej účelovej novelizácie volebného zákona vrátila do predošlej podoby. O tieto kroky sa postarala vláda Mikuláša Dzurindu, nepodarilo sa jej však dodržať sľub a vyriešiť všetky problémy volebného zákona. Pre parlamentné voľby v roku 2002 zostal systém celoštátnych kandidátok, čo spôsobovalo veľmi oslabený inštitút preferenčného hlasovania. Navyše, či už z vládnej koalície alebo z opozície, silili hlasy na zmenu pomerného volebného systému¹⁹. (Novotný 2010)

Druhá vláda Mikuláša Dzurindu si dala za úlohu počas svojho volebného obdobia zaviesť voľbu zo zahraničia, zvýšiť počet volebných obvodov, zvýšiť váhu preferenčného hlasovania a zaviesť vedenie predvolebnej kampane aj v súkromných médiách. (Taktiež) Už nález ústavného súdu z roku 1999 potvrdzoval, že je v rozpore so základnými ľudskými právami a slobodami, obmedzovať volebnú kampaň, len na verejnoprávne médiá. (Nález ÚS SR PL. 15/98) Úplne sa však vytratila akákoľvek zmienka o zmene pomerného systému, a tak od tejto idey, väčšina politických strán upustila. V roku 2004 bol prijatý zákon, ktorý veľmi významne menil ten doterajší a vládne Mikuláša Dzurindu sa podarilo splniť niekoľko predvolebných sľubov. V prvom rade bola prijatá novela preferenčného hlasovania, keď z pôvodných desiatich percent, bolo potrebné získať už len tri percentá zo všetkých hlasov udelených celoštátne pre poskok na kandidátnej listine. Volič mal k dispozícii celkovo štyri preferenčné hlasy, pričom šance na postup do NR SR sa pre kandidáta na nevoliteľnom mieste výrazne zväčšili. Súčasťou zákona bola aj novinka, voľby zo zahraničia prostredníctvom pošty, hoci prijaté riešenie bolo pomerne komplikované a nevýhodné pre tých voličov, ktorí sa v zahraničí zdržiavali len krátkodobo. Kampaň sa rozšírila aj na súkromné médiá a zverejňovanie predvolebných prieskumov bolo zakázané len v deň volieb až do ich skončenia. Novými prvkami bola aj volebná kaucia 500 000 korún²⁰, ktorú musela zložiť každá politická strana, ktorá sa chcel volieb zúčastniť. Navyše zákon prikazoval novú povinnosť, a to zverejňovať všetky príjmy a výdavky politickej strany spojených s volebnou kampaňou, pričom finančný limit na kampaň bol zrušený. V novom zákone sa však opäť neobjavila zmena jedného volebného obvodu. (Zákon č. 333/2004)

Na dlhé roky sa volebný zákon z roku 2004 stal posledným, ktorý by výrazne menil pravidlá predvolebnej kampane, parlamentných volieb a ich priebeh. Zmena prišla až po roku 2012, kedy vládu zostavila sám – SMER - sociálna demokracia (ďalej len SMER)

¹⁹ HZDS stále presadzovalo jednokolový väčšinový, Aliancia nového občana dvoj-kolový väčšinový a SMER kombinovaný volebný systém. (Novotný 2010)

²⁰Dnes odpovedá táto suma 16 596 eurám.

Celkovo dva zákony, a ich novelizácie týkajúcich sa volieb do NR SR, predstavil Ficov kabinet do volieb v roku 2016. Zákony sa pripravovali niekoľko rokov a pracovala na nich rada odborníkov. Účinnosť oba zákony nadobudli v júli roku 2015, pod názvami Zákon o podmienkach výkonu volebného práva a Zákon o volebnej kampani. Prvý spomínaný si kládol za úlohu vytvorenie tzv. volebného kódexu, ktorý by zjednocoval všetky voľby a vytvoril by jednotné pravidlá. Tento zákon začala pripravovať už predošlá vláda Ivety Radičovej, no svoju reálnu podobu dostal až počas vlády Róberta Fica. (Tlačová správa MV SR) Jeho prevedenie však bolo sklamaním a finálna verzia zákona ani zďaleka nenapĺňala očakávania. Zákon síce zjednotil šesť už existujúcich do jedného, ale nijakým spôsobom neaplikoval zjednotenie všetkých volieb. Jeho samotné uvedenie do praxe, nemalo v podstate žiadny vplyv na reálnu zmenu a aktualizáciu volebného systému. (Kerekes 2015) Ústavný právnik Ladislav Orosz označil zákon len ako nové legislatívno-technické usporiadanie už existujúceho volebného zákona. (Orosz 2015)

Aj napriek tomu, že zákon výrazne volebný systém nemenil a nevyriešil viacero problémov, nájdeme v ňom určité aktuality. Tou najzásadnejšou bola zmena názvu, ale aj samotnej štruktúry Ústrednej volebnej komisie, ktorá okrem toho, že zmenila svoj názov na Štátnu komisiu pre voľby a kontrolu financovania politických strán, tak zmenila aj kreovanie zástupcov do tohto inštitútu. Vylúčila z nej zástupcov neparlamentných zoskupení, ktorí už ďalej nemohli dozerať na priebeh financovania ich úspešnejších politických protivníkov²¹.

Ďalšou novinkou bolo zavedenie podpisu voliču pri preberaní hlasovacích lístkov a zákaz ich vynášania z volebnej miestnosti. Zabrániť sa tak malo kupčeniu s hlasmi, keď mohol byť kúpený volič skontrolovaný, či v skutočnosti vhodil správny hlasovací lístok do volebnej urny. (Taktiež) V prípade porušenia tohto nariadenia môže byť volič pokutovaný sumou 33 eur. Problémom sa však stala realizácia tejto sankcie, keďže príslušná volebná komisia nemala žiadne právo túto sumu vymáhať. Mohla len nahlásiť príslušný skutok polícii, ktorá mohla zasiahnuť. V praxi však bola táto novela len ťažko aplikovateľná a neexistujú záznamy, koľko hlasovacích lístkov bolo voličmi z volebnej miestnosti vynesných a koľko voličov bolo skutočne sankcionovaných.

Druhým významným zákonom týkajúcim sa volieb bol zákon o volebnej kampani. Ten novelizoval finančný strop kampane pre jednotlivé politické strany, ktorý bol stanovený na tri

²¹Na rozdiel od ÚVK, do novo vzniknutej komisie už budú môcť byť nominovaní len členovia, ktorých sa politické strany dostali do NR SR. Toto nové kreovanie pobúrilo najmä menšie politické subjekty a bolo nimi označené ako nedemokratické. Komisia má celkovo 14 členov, ktorí sú nominovaní úmerne podľa zisku poslaneckých mandátov strany vo voľbách. Navyše po jednom členovi komisie delegujú aj predseda Ústavného súdu Slovenskej republiky, predseda Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, generálny prokurátor a predseda Najvyššieho kontrolného úradu. (Ministerstvo vnútra SR)

milióny eur. Navyše mali všetky kandidujúce subjekty povinnosť zriadenia transparentného účtu, z ktorých sa predvolebná kampaň bude financovať. Taktiež bolo zavedené volebné moratórium, po novom už nemohli byť volebné prieskumy zverejňované 14 dní pred voľbami, v deň konania volieb až do skončenia hlasovania. Volebná kampaň musela byť ukončená najneskôr 48 hodín pred voľbami a v deň volieb až do ukončenia hlasovania. (Zákon č. 181/2014 Zb.)

Volebný systém na Slovensku prešiel počas svojho vývoja mnohými zmenami. Od svojho vzniku v roku 1990, kedy vtedajšie vznikajúce politické elity položili jeho základ, prešiel postupne mnohými logickými úpravami. Tie mali za cieľ znížiť najmä fragmentáciu celého politického systému a zvýšiť systematickosť volieb. V druhej polovici 90. rokov sa však volebný zákon stal nástrojom mocenskej politiky Vladimíra Mečiara, ktorý do neho vniesol viacero autoritatívnych a nedemokratických prvkov. Zmeniť sa to podarilo až nástupom vlády Mikuláša Dzurindu, keď sa prvky ako zákaz vedenia volebnej kampane v súkromných médiách, nominácia kandidátov na uvoľnené parlamentné miesta politickými stranami alebo manipulujúca volebná klauzula pre koalície strán z volebného zákona vytratili. Významnou zmenou v tomto období bolo aj zavedenie 3% hranice pre poskok kandidáta na volebnej listine. Po voľbách v roku 2006 sa akákoľvek výrazná zmena volebného zákona alebo zákona o volebnej kampani na dlhú dobu presunula do ústrania. Obrat prišiel až pred voľbami v roku 2016, kedy boli prijaté dva zákony zaoberajúce sa touto problematikou. Tie však taktiež priniesli určité kontroverzie, najmä v podobe kreovania členov do novej komisie kontrolujúcej financovanie strán, ich kampaní a priebeh volieb. Mnoho otáznikov a nejasností prinieslo taktiež volebné moratórium, ktorého výsledkom bolo jeho časté obchádzanie politických strán vo voľbách 2016, bez možnosti akejkolvek sankcie.

Počas dlhého obdobia politické strany kalkulovali aj so zmenou pomerného volebného systému na väčšinový alebo kombinovaný i so zmenou jedného volebného obvodu. No nikdy sa tak nestalo a nateraz sa tieto otázky odkladajú. Na to, aby strana mohla v takomto prostredí uspieť, musí postaviť celú svoju štruktúru na silných osobnostiach a vedení strany. Keď sa už tak stane a strana vo voľbách uspeje, stratí potom akékoľvek tendencie tento systém meniť.

2.2. Vývoj stranického systému a jeho štiepenie

V tejto časti sa budem venovať vývoju stranického systému od roku 1990 až po obdobie, kedy sa jeho dominantou stala strana SMER a vytvorila jednofarebnú vládu. V každom období je vytvorená tabuľka, ktorá však neznázorňuje, na akej štepnej línii sa politická strana vytvorila, ale akú deliacu líniu zastáva. V takom prípade sa jedna politická strana môže v tabuľke vyskytnúť aj viac krát.

2.2.1. Počiatky formovania stranického systému

Základy moderného stranického systému Slovenska sa začali formovať už v novembri roku 1989. Ešte v rámci spoločného federálneho štátu, v nadväznosti na tradíciu prvej Československej republiky, bol prijatý model parlamentnej zastupiteľskej demokracie a pomerného volebného systému. (Leška 2013)

Začiatky 90. rokov sú charakteristické vznikom celého systému a zapojovaním sa nových rôznorodých subjektov do boja o podporu občanov a ich počiatočnú ideologickú profiláciu. (Belko 2003: 93)

Podľa Mareka Rybára bola najvýraznejšou štepnou líniou v tomto období štepná línia komunizmus – antikomunizmus, ktorá formovala zárodok stranického systému a bola typická pre všetky postkomunistické štáty. Na jednom póle spektra bola Komunistická strana Slovenska (ďalej len KSS) a na druhom VPN, zahrňujúca protirežimovú a antikomunistickú opozíciu. V podstate ale všetky vznikajúce subjekty v tomto období sa museli profilovať a jednoznačne vyjadriť svoju orientáciu. (Rybár 2005: 144)

Po voľbách v roku 1990 si predstavitelia strán uvedomili, že už otázka komunizmus – antikomunizmus nie je naďalej relevantná a postačujúca. Jednotlivé politické subjekty prišli na to, že ich úspech už nebude založený len na odmietnutí bývalého režimu, ale je potrebné sa diferencovať a prijať odlišný politický program, vďaka ktorému sú schopné prilákať, čo najviac voličov. (Belko 2003: 96)

Stranícky systém začali štiepiť klasické štepné línie, ako ich popisujú Lipset s Rokkanom. V prvom rade išlo o rozkol medzi Kresťansko-demokratickým hnutím (ďalej len KDH) na jednej strane a KSS a Stranou demokratickej ľavice (ďalej len SDL) na strane druhej. KDH presadzovalo silnú úlohu náboženstva vo verejnom živote, pričom do istej miery tento postoj spôsoboval rozkol aj s VPN. Na Slovensku teda vznikla štepná línia štát – cirkev, ktorá silne rezonovala spoločnosťou dlhú dobu a viac krát štiepila stranícky systém. (Rybár 2005: 144)

Druhou, ešte významnejšou štepnu líniu, bola *cleavage* centrum – periféria. Vzhľadom k etnicko-federatívne mu charakteru Československa a početnej národnostnej menšiny na Slovensku, mala táto línia dve podoby. Prvá bola slovenská periféria verzus pražské centrum, na ktorej báze sa vytvorili Slovenská národná strana (ďalej len SNS) a neskôr Hnutie za demokratické Slovensko (ďalej len HZDS), ktoré sa odštíepilo od VPN. Práve tieto dve strany predstavovali silu, ktorá výrazne formovala a pestovala túto deliacu líniu. Druhou podobou bola menšinová maďarská periféria verzus slovenské centrum, kedy sa vytvorili strany zastupujúce maďarských Slovákov na juhu. Postupom času sa z rôznych maďarských zoskupení vyprofilovala Strana maďarskej koalície (ďalej len SMK). (Taktiež: 144) Tabuľka znázorňuje štiepenie stranického systému v jeho zárodku na začiatku 90. rokov. Všetky spomenuté politické strany boli po prvých voľbách súčasťou parlamentu. Demokratická strana a Strana zelených, ktoré získali menej ako 5% voličských hlasov do NR SR taktiež prenikli, a to vďaka 3% volebnej klauzule. Práve úspech Strany zelených nám dokazuje, že pre určitú časť obyvateľstva boli dôležité post materiálne hodnoty, no v tomto prípade nemôžeme hovoriť o vzniknutej štepnej línii.

Tabuľka č. 1: Relevantné štepné línie a ich zástupcovia (1990-1994)

RELEVANTNÉ ŠTEPNÉ LÍNIE (1990-1994)	POLITICKÉ STRANY
Komunizmus X Antikomunizmus	KSS
	VPN + všetky parlamentné strany
Cirkev X Štát	KDH
	KSS, SĎĽ
Centrum X Periféria	SNS, HZDS
	SMK

Zdroj: autor.

Obdobie medzi rokmi 1990 až 1994 považujeme za dominantné z pohľadu nacionalistickej štepnej línie, ktorá mala dve podoby. Spočiatku išlo najmä o vyriešenie sporu medzi pražským centrom a slovenskou perifériou, vďaka čomu sa sformovala SNS. Po vyriešení tejto otázky sa konflikt presunul do podoby sporu medzi slovenským centrom, respektíve väčšinou, a maďarskou menšinou na juhu Slovenska. Vďaka tejto línii sa vyprofilovala politika SNS a začala sa formovať HZDS okolo osoby Vladimíra Mečiara, čím sa potvrdzuje tvrdenie, že nacionalistická štepná línia generuje politické strany postavené na silnom lídrovi. Taktiež toto obdobie označujeme, v zmysle stranického systému, za nestabilné, menej vyvinuté a s prílišnou fragmentáciou politických strán. Na druhej strane nemôžeme hovoriť, že by vôbec neexistovala socioekonomická štepná línia, založená na vzťahu vlastníkov pracujúcich. Bola však výrazne v pozadí.

2.2.2. Rozdelenie politickej scény na dva bloky

Situácia po voľbách v roku 1994 dostala nový charakter v štiepení stranického systému. Mečiarova HZDS, v koalícii s Roľníckou stranou Slovenska, zaznamenala v týchto voľbách výrazný úspech²², a to najmä vďaka popularite Vladimíra Mečiara a artikulácii populárnych požiadaviek medzi obyvateľmi. Strana presadzovala väčšiu samostatnosť v hospodárskych, ale aj monetárnych a fiškálnych otázkach a v zahranično-politických vzťahoch. Jadro voličov tvorilo predovšetkým vidiecke, menej vzdelané tradičné obyvateľstvo, čím strana dokázala odoberať prirodzený elektorát KDH, SNS a SDĽ. Pod vedením veľmi charizmatického lídra sa strana zaviazala obhajovať slovenské národné záujmy, ekonomicky slabších voličov a ochraňovať kresťanské tradície slovenského národa. Zároveň dokázala osloviť široké spektrum manažérov vtedy ešte štátnych podnikov, ktorí mohli profitovať z netransparentnej privatizácie, kontrolovanej práve HZDS. (Rybár 2005: 144)

Peter Lebovič, sa v súvislosti s narastajúcim vplyvom Vladimíra Mečiara na slovenskej politickej scéne a rozdielnym postojom pred rokom 1994 a po ňom vyjadril takto: *“Každý nástup k moci sprevádzali odlišné predstavy o praktickej realizácii a nespochybniteľného práva volebného víťaza uplatňovať výkon moci. Rozdiel medzi rokmi 1992 a 1994 spočíva však v názoroch V. Mečiara na zachovanie moci. Šok z odvolania v marci 1994, ktorého bezprostrednou príčinou bola nechť časti osobností HZDS pripojiť sa k stupňovaniu neliberálnej politiky V. Mečiara, mal za následok definitívne opustenie predstáv o umiestnení HZDS a jeho predsedu v zóne liberálnej demokracie. Nahradila ich*

²² Koalícia HZDS-RSS získala takmer 35 % voličských hlasov, druhá Maďarská koalícia len niečo vyše 10 %. (Štatistický úrad SR a)

chladná úvaha o škodlivosti zmierlivosti voči oponentom a o nutnosti prípravy budovania prvkov autoritatívneho režimu.“ (Lebovič citovaný in Bútora et al. 1999: 23)

Samotná politika HZDS, podporovaná SNS a Združením robotníkov Slovenska (ďalej len ZRS), sa teda veľmi výrazne dotýkala základov demokratického režimu. Často krát tieto strany porušovali ústavu a prekračovali písané aj nepísané normy parlamentnej demokracie. Miera polarizácie medzi vládou a opozíciou zapríčinila výrazný obrat v štiepení stranického systému. Klasické štepné línie sa v období medzi rokmi 1994 – 2002 dostali do úzadia, stali sa relatívne nepodstatnými a boli nahradené sporom o podobe režimu. (Krause 2000: 31) Práve toto delenie dokáže veľmi jasne vysvetliť, prečo vo vláde v rokoch 1994-1998 nájdeme okrem HZDS aj silne nacionalistickú SNS a silne ľavicové ZRS. Rovnako aj v rokoch 1998-2002, zostavili vládnu koalíciu ideologicky protichodné politické subjekty. Na jednej strane koalícia kresťanských, pravicovo orientovaných strán pod hlavičkou SDK a na strane druhej postkomunistická SDL a strana obhajujúca maďarskú menšinu – SMK. Obe vládne koalície, z rokov 1994 a 1998, nám teda jednoznačne ukazujú, že v tomto dlhom období sa stranické spektrum primárne štiepilo v otázke o podobe režimu, mnohými autormi označované aj ako štepná línia mečiarizmus – anti-mečiarizmus. (Rybář 2005: 144-145)

Z pohľadu klasických autorov, akými sú Lipset, Rokkan alebo Lijphart, by však nešlo o klasickú štepnú líniu, keďže tá sa podľa nich musí vyvíjať dlhé obdobie a je potrebné, aby sa v spoločnosti zakorenila. Avšak viacero českých a hlavne slovenských autorov, považuje tento konflikt za štepnú líniu.

Tabuľka č. 2: Relevantné štepné línie a ich zástupcovia (1994-2000)

RELEVANTNÉ ŠTEPNÉ LÍNIE (1994-2000)	POLITICKÉ STRANY V NR SR
Autoritarizmus (mečiarizmus)	HZDS, SNS, ZRS
X Demokracia (anti-mečiarizmus)	SDK (5 strán), SDL, SMK

Zdroj: autor.

2.2.3. Socioekonomická štepná línia na politickej scéne

Veľmi vysoký stupeň polarizácie, ktorý pretrvával vďaka línii mečiarizmus – antimečiarizmus, trval približne do roku 2000. V tomto období sa Slovensko opäť dostávalo na cestu liberálnej demokracie. Príznačné pre toto obdobie je aj veľké štiepenie takmer všetkých relevantných politických strán, okrem SMK. Tento fakt spôsobil meniaci sa spoločensko-politický diskurz, ktorý znamenal rast ekonomických otázok. Keďže sa pomaly sila nedemokratických síl vytrácala, jednotlivé subjekty sa začali programovo profilovať a diferencovať. Spoločný záujem, boj proti Vladimírovi Mečiarovi, vyprechal a strany si uvedomovali svoju rozdielnosť. Najvýraznejším konfliktom prešla široká pravicovo – kresťanská koalícia SDK v čele s Mikulášom Dzurindom, ktorá vznikla najmä z dôvodu boja proti nedemokratickým praktikám HZDS. Z tejto koalície, pôvodne piatich strán, nakoniec zostali relevantnými KDH a novo vzniknutá SDKÚ, práve pod vedením Mikuláša Dzurindu. (Kopeček 2007: 111)

Vládna koalícia, približne po roku 2000, začína liberalizovať hospodárstvo, obmedzovať verejné výdavky a zavádza rozsiahle zmeny v zdravotníctve, penzijnom a dôchodkovom systéme²³. Prvý krát sa na Slovensku objavuje ekonomická téma ako najdôležitejší prvok politiky. Spoločnosť a stranický systém sa začína deliť podľa socioekonomickej deliacej línie. Vládna politika tak formuje aj strany opozície, predovšetkým SMER odštiepený od SDĽ, ktorý sa veľmi cielene profiluje ako ľavicová strana, háji záujmy pracujúceho obyvateľstva a bojuje proti pravicovému kapitalizmu. Základným politickým sporom po voľbách v roku 2002 už teda nie je otázka prežitia demokracie, ale úroveň a rozsah angažovanosti štátu v hospodárstve, miera zodpovednosti jednotlivca za svoju sociálnu situáciu a miera zásahu štátu do nej. (Rybář 2005: 145)

Po viac ako desiatich rokoch, od počiatkov vývoja slovenského stranického systému, sa teda na scéne prvý krát objavuje primárne socioekonomická štepná línia vlastníka - pracujúci, ako ju opisujú Lipset s Rokkanom.

Táto línia je sprevádzaná aj ďalšími dvomi líniami, na základe ktorých sa už existujúce politické strany ešte viac profilujú a diferencujú. Nacionalistická *cleavage* je stále sprevádzaná konfliktom centrum – periféria, logicky však už pokračuje len v jednej podobe, a to medzi slovenským centrom a maďarskou menšinou. Tá má svojho reprezentanta

²³ Na túto politiku doplatili menšie ľavicové subjekty vo vláde, ktoré nedokázali silne pravicovú vládnú politiku oslabiť. Strany ako SDĽ, SZS, SDSS sa po voľbách v roku 2002 dostali na úplný okraj politického spektra. (Kopeček 2007: 112)

v podobe SMK, ktorá sa dostáva do výrazného konfliktu takmer so všetkými politickými stranami, či už z vládnej koalície alebo opozície. Ďalšia línia sa dotýka otázok morálky, predovšetkým ochrany tradičného modelu rodiny, otázky interrupcie alebo práv sexuálnych menšín. Zástancom silného konzervatívneho prístupu je najmä KDH, ktorá dokonca nesúhlasí s ratifikáciou ústavnej zmluvy EÚ. Tá obsahuje Chartu práv a slobôd, ktorá zahŕňa aj sexuálne menšiny, čo je pre KDH neprípustné. (Rybár 2005: 145) Na opačnom póle tohto sporu vzniká Aliancia nového občana (ďalej len ANO) vedená podnikateľom Pavlom Ruskom, ktorá okrem riadenia politickej strany ako firmy, deklaruje aj výrazný liberálny smer. Vďaka nemu sa dostáva do sporu najmä s KDH, ale aj s ostatnými pravicovými vládnymi stranami a aj ľavicovým SMEROM. Pavol Rusko sa snaží zachytiť nerozhodnutú mladú liberálnu voličskú základňu, čo sa mu vo voľbách v roku 2002 čiastočne darí. (Kopeček 2007: 401) Spory medzi KDH a ANO ohľadne otázky interrupcie z roku 2003 a KDH a SMEROM v otázke šírky zapojenia náboženskej výchovy na základných školách z roku 2004, poukazujú na životaschopnosť tejto témy a jej dôležitosť vo verejnej diskusii.

Je špekulatívne sa vyjadrovať, nakoľko tieto hodnotové témy ovplyvňovali voľbu obyvateľstva, no existencia rôznych mimovládnych organizácií a občianskych iniciatív napovedá, že tieto deliace línie v spoločnosti silne rezonovali. (Rybár 2005: 145)

Je dôležité spomenúť, že medzi rokmi 2002 až 2004 došlo k zlúčeniu menších ľavicových subjektov²⁴ pod hlavičkou SMERU. Príznačné pre toto obdobie je aj pokračovanie slabšej kohézie politických strán, čo sa prejavilo secesiou poslancov v mnohých z nich. Dôležitým boli odchody poslancov z koalíciej Slovenskej demokratickej a kresťanskej únie – Demokratickej strany (ďalej len SDKÚ)²⁵ a ANO, vďaka čomu sa vláda stala menšinovou. Prežívala však vďaka nezávislým poslancom, ktorí ju podporovali a prekvapivo aj vďaka HZDS, ktorá zvolila zmierlivý postoj k pravicovým reformám. HZDS išlo hlavne o to, aby našla cestu zo svojej politickej izolácie, čo sa jej darilo tým, že už bezhlavo nekritizovala vládnu koalíciu za každý jej krok, ale práve naopak, bola ju dokonca ochotná často krát podporiť svojím hlasovaním v NR SR. Navyše v tomto období sa strana snažila o svoju jednoznačnejšiu profiláciu a premenovala sa na Ľudová strana – HZDS (ďalej len HZDS). Okolo roku 2004 teda hovoríme o úplnom konci línie mečiarizmus – antimečiarizmus na slovenskej politickej scéne. (Kopeček 2007: 114)

Krátko pred koncom volebného obdobia v roku 2006, sa vládna koalícia rozpadla a boli vypísané predčasné parlamentné voľby. Dôvodom bol už spomínaný rozkol v koalíciej

²⁴ SDL, SDSS, SDA, SOP

²⁵ V tom čase sa k SDKÚ pripojila Demokratická strana

strane SDKÚ a najmä spor so svojím koalíčným partnerom KDH v dôležitej morálno-etickej téme. KDH chcelo vo vláde presadiť zákon o výhrade svedomia, s čím strana Mikuláša Dzurindu nesúhlasila. Nasledoval odchod kresťanských demokratov do opozície, sprevádzaný rozpadom strany ANO, ktorá v tom čase čelila korupčnému škandálu. (Taktiež: 114-115)

Veľmi výrazné štrukturálne zmeny v hospodárstve priniesli aj zmenu stratifikačnej štruktúry obyvateľstva. Vytvárala sa klasická sociálna štruktúra, v ktorej boli zastúpene všetky relevantné sociálne skupiny. Prevažovali však domácnosti s nižším ekonomickým postavením a tento stav nemal vyhliadky na zlepšenie. Príjmy najnižšej strednej vrstvy dosahovali príjmov domácnosti, ktoré čerpali sociálne dávky. Navyše došlo k poklesu zastúpenia najvyššej vrstvy, čo svedčí o neúspechu slovenskej kapitálotvornej vrstvy. Celá táto situácia spôsobila výraznú radikalizáciu spoločnosti. (Vešečka 2002: 220)

Tabuľka č. 3: Relevantné štepné línie a ich zástupcovia (2000-2006)

RELEVANTNÉ ŠTEPNÉ LÍNIE (2000-2006)	POLITICKÉ STRNY V NR SR
Vlastník X Pracujúci	SDKÚ, KDH, SMK často podporovaní HZDS
	SMER, KSS
Centrum X Periféria	Všetky parlamentné politické strany
	SMK
Cirkev X Štát	KDH
	SMER, ANO, SDKÚ

Zdroj: autor.

2.2.4. Upevnenie dôležitosti socioekonomickej línie

V období pred voľbami v roku 2006 nadobúdala sociálna štruktúra spoločnosti klasický pyramídový tvar. Najširšiu sociálnu štruktúru tvorili najnižšie vrstvy spoločnosti, medzi ktoré patrila aj spodná časť strednej vrstvy. Samotná stredná vrstva bola v spoločnosti zastúpená len

veľmi málo. Naopak, rástla skupina najbohatších, ktorí ťažili z privatizácie štátneho majetku. Na základe tohto vývoja sa socioekonomická línia, respektíve štepná línia vlastník – pracujúci začína v spoločnosti zakoreňovať. (Leška 2013: 81)

Prvé voľby, ktoré boli z pohľadu tejto línie dominantné, prebehli teda v roku 2006. Rozhodovanie voličov podľa osi pravica-ľavica v týchto voľbách naznačilo, že slovenská politická scéna sa začína štandardizovať. Strany SMER a SDKÚ dokázali svojich voličov presvedčiť, že dominantný spor sa odohráva práve medzi nimi. Na konfliktnej línii štát – cirkev sa situácia nemenila a KDH neustále narážalo so svojimi požiadavkami na ostatné politické strany, či už v koalícii alebo opozícii. Situácia sa však rapídne vyhrotila na konfliktnej línii centrum – periféria, keď SMK začalo pritvrdzovať svoju pro-maďarskú politiku. Objavili sa požiadavky na územnú autonómiu regiónov obývaných maďarskou menšinou na juhu Slovenska alebo otvorenie benešových dekrétov, čo bolo neprijateľné pre všetky politické sily. Pri schvaľovaní zákona o vyšších územných celkoch, presadzovala SMK vytvorenie krajov na juhu Slovenska, v opačnom prípade hrozila vystúpením z koalície. (Taktiež: 81-82)

Po parlamentných voľbách 2006 došlo k úplnej alternácii vládnej koalície. Vládu zostavili SMER, ktorý profitoval najmä z jasnej profilácie na pravo-ľavej škále, HZDS, ktorá zmiernila svoj nedemokratický postoj a SNS, ktorá v predošlom volebnom období z parlamentu vypadla. Dominantnou štepnou líniou ostala *cleavage* vlastník – pracujúci, ktorá sa odohrávala v otázke toho, či občania chcú podporovať pokračovanie pravicových reforiem alebo sa priklonia k budovaniu sociálneho štátu. (Leška 2013: 82)

Voľby 2006 ukázali, že občania sa priklonili k budovaniu sociálneho štátu v podobe voľby SMERU, ktorý ale nedokázal do koalície nájsť prirodzeného partnera. HZDS aj SNS boli v pozícii, kedy sa dá povedať, že im ponúknutá „koaličná stolička“ vyhovovala za každých okolností.

Po voľbách sa však ešte viac vyostřil konflikt na línii centrum – periféria, kedy sa SMK ocitla mimo vládnu koalíciu, čo predstavovalo značnú frustráciu. Navyše, do parlamentu sa dostala silne nacionalistická SNS pod vedení Jána Slotu, ktorá si svoj predvolebný program postavila na kritike a neznášanlivosti všetkého maďarského. Výhrady voči účasti SNS vo vláde prišli vo veľkom meradle aj zo zahraničia. Reagoval na to predseda strany SMER a zároveň premiér Róbert Fico, ktorý verejne vyhlásil, že všetky práva maďarskej menšiny zostanú zachované. Politika SMK sa však taktiež radikalizovala, a to na pôde domácej, ale i zahraničnej politiky. Mnohí odborníci sa zhodujú na tom, že sa SMK v tomto období dostala do priameho vleku zahraničnej nacionalistickej politiky Maďarska. Spor sa už neodohrával

primárne len medzi SMK a SNS, ale v podstate medzi SMK a všetkými ostatnými relevantnými politickými stranami. Tento konflikt prerástol až do citelného zhoršenia vzťahov medzi Slovenskom a Maďarskom. (Leška 2013: 82)

Aj napriek daným skutočnostiam, primárnou konfliktnou líniou stále zostával konflikt vlastník – pracujúci, prezentovaný politickými stranami SDKÚ-DS a SMEROM-SD. V tomto politickom súboji mala však navrch sociálna demokracia, ktorej sa počas svojho volebného obdobia medzi rokmi 2006 až 2010 podarila pred tým nevídaná vec. Ako jediná vládna strana dokázala zvyšovať svoje preferencie u širokého obyvateľstva, a to aj napriek tomu, že sa na Slovensku naplno prejavovala finančná kríza, ktorá súvisela s prepadom tvorby HDP a nárastom nezamestnanosti. Tento fakt je pravdepodobne spôsobený zlou situáciou sociálne slabších skupín, ktoré sa prikláňajú k ľavicovému SMERU. Oľga Gyárfášová tento trend okomentovala slovami: *“Kým v 90. rokoch polarizácia slovenskej spoločnosti kopírovala líniu hodnotového, nie štrukturálneho rozdelenia, spor o reformy, najmä v období 2002-2006 posilnil väzbu medzi sociálnym statusom voličov a ich voľbou.”* (Gyárfášová 2011: 49) Do roku 2006 si SMER udržiaval voličskú základňu sociálno-demografického priemeru celej spoločnosti, po roku 2006 sa však jeho podpora výrazne ubera smerom k sociálne najslabším skupinám. Naopak, SDKÚ zasa posilnila svoju pozíciu strany voličov s najvyšším sociálnym a kultúrnym kapitálom. Zaujímavé je, že zatiaľ čo vo voľbách roku 1992 získali stredovo-pravé a stredovo-ľavé strany celkovo 31% voličských hlasov, v roku 2006 to bolo až 78%. (Taktiež: 40-49)

Závažným problémom naďalej zostáva postavenie strednej vrstvy, ktorá sa svojím materiálnym zabezpečením približuje k nižším vrstvám. Okrem toho pretrvávajú veľké sociálne rozdiely v príjmoch, ktoré väčšina voličov považuje za nespravodlivé²⁶. Keďže veľká časť stredných vrstiev je vytlačená na úroveň nižších vrstiev, pravicové politické strany ponúkajú vo svojich programoch silne konzervatívnu či liberálnu politiku, strácajú svoju prirodzenú voličskú základňu. Z toho jednoznačne profituje strana SMER, ktorá je v slovenskom straníckom systéme jedinou relevantnou ľavicovou silou. Zároveň pred voľbami v roku 2010 hovoríme o upevňovaní socioeconomickej konfliktnej línie. (Leška 2013:83)

²⁶ Prieskumy v tomto období vyhodnotili, že väčšina obyvateľov na Slovensku (91,7 % respondentov) si myslí, že rozdiely v príjmoch sú príliš veľké a domnieva sa, že by vláda mala zmierňovať tieto rozdiely (77 % respondentov) (Bunčák et al. 2011: 514)

Tabuľka č. 4: Relevantné štepne línie a ich zástupcovia (2006-2010)

Relevantné štepne línie (2006-2010)	Politické strany
Vlastník X Pracujúci	SDKÚ
	SMER
Centrum X Periféria	Všetky parlamentné politické strany
	SMK

Zdroj: autor.

2.2.5. Rok 2010 prinášajúci vznik novej konfliktnej línie

Voľby v roku 2010 priniesli opäť kompletnú vládnu alternáciu, keď SMER-SD so svojimi koalíčnymi partnermi boli nahradení stredovo-pravými politickými stranami. Z klasických etablovaných pravicových strán tento krát uspeli len SDKÚ a KDH. SMK sa vďaka radikalizovaniu svojej politiky rozštiepila. Stranu opustil jej bývalý predseda Béla Bugár a spolu s ďalšími straníkmi založili novú politickú stranu MOST-HÍD (ďalej len MOST), ktorá sa však už neprezentovala len ako zástupca slovenských Maďarov na juhu, ale pochytila značne širšiu voličskú skupinu, a to aj z radov klasických slovenských voličov. Aj napriek tomu, že sa SMER stal opäť lídrom volieb, navyše svoj volebný výsledok oproti posledným voľbám ešte vylepšil, nepodarilo sa mu už tento krát nájsť koalíčných partnerov²⁷ na zostavenie vlády. Vládnu koalíciu sa teda podarilo zostaviť SDKÚ, KDH, MOSTU a novovzniknutej strane Sloboda a Solidarita (ďalej len SAS), ktorá so sebou priniesla aj novú štepnu líniu. (Leška 2013: 84)

Prekvapením v týchto voľbách boli najmä volebné výsledky SAS a MOSTU, ktorý ťažil z umiernennej politiky a vyhradeniu sa voči radikalizovaniu SMK, ktoré sa naopak do NR SR prvý krát nedostalo. SAS zase oslovila voličov svojím „neoliberalizmom“, teda silným trhovým hospodárstvom, ktoré by znamenalo privatizáciu nielen v hospodárstve, ale aj vo

²⁷ HZDS sa do NR SR prvý krát nedostala a SNS zostala silne za očakávaniami a len ledva preskočila 5% volebnú klauzulu.

sfére služieb²⁸. SAS sa stala typickou stranou podporujúcou podnikateľské vrstvy na Slovensku. Navyše v spoločnosti opäť otvorila otázku kresťanskej morálky, vďaka čomu sa SAS dostala do vyostreného konfliktu s koalíčným partnerom KDH. SAS totiž chcela presadiť silne liberálne prvky, ktoré by zahŕňali dekriminalizáciu marihuany alebo zavedenie registrovaných partnerstiev homosexuálov. Opäť sa teda na slovenskej politickej scéne objavila konfliktná línia cirkev – štát, ktorá vo veľkej miere rozdelila spoločnosť. Reprezentantom tejto konfliktnej línie bolo opäť KDH, no na druhej strane bolo ANO vystriedané SAS. Táto strana navyše svoje neoliberálne prvky prejavila aj vo vzťahu k Európskej únii, ktorú považuje za socialistický projekt, a to z dôvodu regulácie a zasahovania do trhovej ekonomiky. (Leška 2013: 84-85)

Vládna koalícia bola už od svojho vzniku veľmi heterogénna a najväčší vplyv v tomto smere zohrala práve SAS. Okrem konfliktu s KDH v oblasti kresťanskej morálky, priniesla na slovenskú politickú scénu aj dovtedy nepoznanú konfliktnú líniu ku vzťahu k EÚ, ako ju opisuje teoretik Arend Lijphart. Práve na základe tohto konfliktu došlo k rozpadu vlády Ivety Radičovej a vypísaniu predčasných parlamentných volieb. Dôležité je spomenúť, že v tomto období sa takmer úplne vytratila konfliktná línia centrum – periféria, z ktorej dovtedy ťažili najmä SMK a SNS.

²⁸ Školstvo, zdravotníctvo či sociálne zabezpečenie.

Tabuľka č. 5: Relevantné štepne línie a ich zástupcovia (2010-2012)

Relevantné štepne línie (2010-2012)	Politické strany v NR SR
Vlastník X Pracujúci	SDKÚ, KDH, SAS, MOST, SNS
	SMER
Cirkev X Štát	KDH
	SAS
Pro-európska politika X Proti-európska politika	Všetky parlamentné politické strany
	SAS

Zdroj: autor.

V období medzi rokmi 2010-2012 sa stále udržuje v popredí socioekonomická konfliktná línia, no je viditeľné, že ani zďaleka nevyčerpáva zložitost' problematiky rozhodovania voličov a formovania politických strán. Pre slovenskú populáciu sú totiž veľmi dôležité aj otázky morálky, kultúry a národnej histórie, vďaka čomu sa na scéne objavujú aj iné konfliktné línie, ktoré zohrávajú veľmi dôležitú úlohu. Z tohto pohľadu sa ukazujú ako relevantné konfliktné línie cirkev – štát a centrum – periféria, ktoré ale v tomto období nezohrávali tak dôležitú úlohu. Z minulosti slovenského stranického systému však vieme, že sa tieto línie môžu stále aktivizovať.

2.2.6. SMER-SD dominantou stranického systému

Predčasné voľby v roku 2012 priniesli veľkú zmenu na poli stranického systému na Slovensku. Prvý krát v histórii samostatnej Slovenskej republiky sa podarilo jednej strane získať nadpolovičnú väčšinu mandátov v NR SR a zostaviť tak vládu jednej strany.

Zásadným sa v týchto voľbách stalo roztrieštenie pravicových politických strán, ktoré boli navyše konfrontované vládny neúspechom z predošlého volebného obdobia. Na tento fakt jednoznačne najviac doplatila SDKÚ, ktorá získala len niečo cez šesť percent hlasov a SAS, ktorá takmer neprešla do NR SR. Zatiaľ čo KDH a MOST si udržali svoj volebný

štandard, najúspešnejšou pravicovou stranou sa stali Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (ďalej len OĽANO). Tí ťažili najmä z diskreditovania slovenskej politiky kauzou Gorila²⁹. Hoci sa kauza doposiaľ nepotvrdila, zdiskreditovala tradičné etablované politické strany, ktoré sú podľa spisu ovplyvňované a prepojené s finančnými skupinami. (Leška 2013: 85)

V tomto období však bola stále dominantná socioekonomická konfliktná línia v jej špecifickej podobe, a to v hľadaní východísk z finančnej krízy, pri čom najmenšom dopade na životnú úroveň a sociálne istoty občanov. Práve túto problematiku dokázal najviac pokryť SMER, ktorý aj vďaka tomu dominoval slovenskej politickej scéne. (Taktiež: 85)

Súčasne s konfliktnou líniou vlastník – pracujúci pokračuje aj línia vo vzťahu k Európskej únii. Prejavila sa v požiadavkách EÚ na vyrovnaný rozpočet, prehĺbovanie ekonomickej a politickej integrácie a dôležitou bola aj otázka vytvorenia Európskeho stabilizačného fondu (ďalej len ESM). Strana SMER-SD prisľúbila stabilizovať rozpočet a taktiež podporila vytvorenie ESM, čo prakticky znamenalo podporu európskej integrácie. Tento fakt pravdepodobne veľmi výrazne ovplyvnil voľby v roku 2012, keďže v tom čase v slovenskej spoločnosti stále pretrvávala dôvera k Európskej únii a spoločnej mene euro. (Taktiež: 85)

Na opačnej strane línie v otázke vzťahu k EÚ sa nachádzali strany OĽANO a tradične SAS. Ich postoj navyše rozdeľoval pravicové strany, ktoré nedokázali nájsť spoločnú reč. V otázke EÚ sa teda pravicové politické strany nezhodli, čo spôsobovalo v predvolebnom a aj povolebnom období roztrieštenosť a rozdrobenosť politickej opozície, ktorá navyše nedokázala nájsť spoločnú platformu. (Taktiež: 86)

V období pred voľbami a po voľbách v roku 2012 opäť rozdeľovala voličskú základňu primárne socioekonomická línia. Okrem nej však významnú úlohu zohrávala aj európska otázka, na ktorej základe sa vyprofilovali politické strany SAS a OĽANO. Aj vďaka ich postoju k tejto otázke bola pravicová opozícia značne roztrieštená a nenachádzala spoločný postoj, ktorý by znamenal oslabenie dominantného SMERU. Jeho jednoznačným víťazstvom a vytvorením jednofarebnej vlády, sa zmenila štruktúra stránickej súťaže a nutnosť pravicových strán nájsť spoločnú agendu, ktorá by zapríčinila koniec tejto dominancie.

²⁹Spis Gorila poskytol informácie o údajnom prepojení, korupcii a manipulácií pri štátnych zákazkách najvyšších politikov s finančnou skupinou Penta.

Tabuľka č. 6: Relevantné štepné línie a ich zástupcovia (od roku 2012)

Relevantné štepné línie (od roku 2012)	Politické strany v NR SR
Vlastník X Pracujúci	Všetky parlamentné politické strany
	SMER
Pro-európska politika X Proti-európska politika	SMER, KDH, SDKÚ, MOST
	SAS, OĽANO

Zdroj: autor.

3. Profily významných politických strán a ich predvolebný program

V tejto kapitole sa venujem politickým stranám, ktoré vo voľbách v roku 2016 prekročili 5 % volebnú klauzulu a dostali sa do NR SR. Medzi skúmanými politickými stranami sú aj tri také, SDKÚ, KDH a SMK, ktorým sa to nepodarilo. Sú však dlhodobo etablovanými a klasickými stranami, preto je relevantné, ich do tohto zoznamu zaradiť.

V kapitole sa venujem stručnému historickému zhrnutiu jednotlivých politických strán a analýze ich predvolebných programov pred voľbami v roku 2016.

3.1. SMER-SD ako predstaviteľ straníckej rodiny sociálnych demokratov

Strana SMER je už dlhodobo jediný relevantný zástupca rodiny sociálnych demokratov na slovenskej politickej scéne. Jej predseda a súčasný premiér Róbert Fico stranu založil v roku 1999, odštiepením sa od vtedajšej SDL. Prvý krát sa strana zúčastnila volieb v roku 2002, keď sa zároveň stala tretou najsilnejšou politickou silou. Práve v tomto období SMER deklaroval, že je zástupca politiky tretej cesty, po vzore britskej „Labour party“ a nemeckej SPD. Počas volebného obdobia pravicovej vlády medzi rokmi 2002 až 2006, došlo k množstvu ekonomickým reformám, ktoré však nezlepšili postavenie stredných a najnižších vrstiev spoločnosti. Tie zároveň nemali v slovenskom straníckom systéme svojho relevantného zástupcu, čoho využil práve SMER a predefinoval svoju politickú orientáciu z politiky tretej cesty na politiku stredovo-ľavicovú až ľavicovú. Na základe toho sa stal SMER zástupcom týchto vrstiev a v roku 2006 prvý krát slávil úspech vo voľbách a zostavil vládnu koalíciu. (Skyvová 2009)

V roku 2010, aj napriek drvivému víťazstvu vo voľbách, sa strana presunula do opozície. To však trvalo len necelé dva roky, keď pravicová vládna koalícia padla a boli vypísané predčasné parlamentné voľby. V nich SMER na čele s Róbertom Ficom zaznamenal najvýraznejší stranícky úspech a zostavil jednofarebnú vládu, ktorá trvala až do volieb v roku 2016.

Strana pri svojom zrode dokázala využiť voličský priestor, ktorý vytvorila socioekonomická *cleavage*. Tá, približne od roku 2000, zohrávala najdôležitejšiu úlohu pri štiepení spoločnosti, ktorá sa začala formovať na línii vlastníci – pracujúci. Zatiaľ čo na strane vlastníka existovalo viacero relevantných politických strán, na strane pracujúcich to bola len KSS a SDL, ktorá napokon v roku 2004 bola pohltená práve SMEROM a k dátumu 1.1. 2005 oficiálne zanikla. Smer sa tak stal jediným relevantným zástupcom sociálne slabších vrstiev a s týmto statusom vstupoval aj do volieb v roku 2016. (Skyvová 2009)

Z programového hľadiska sa dá povedať, že SMER v podstate žiadny program pred voľbami 2016 nepredložil. Jednostránkový dokument s názvom „Priority programu strany SMER – SD pre roky 2016 – 2020“, len v krátkosti a vo všeobecnosti opisuje hlavné ciele, ktoré si na dané obdobie strana vytýčila. Aj z tak krátkeho materiálu jasne vyplýva, že sa SMER naďalej orientuje na prevažne sociálne slabšie skupiny obyvateľstva, pracujúcu vrstvu a dôchodcov. V oblasti ekonomiky je pre SMER najdôležitejší hospodársky rast, verejné financie a dôstojné podmienky pre zamestnancov v pracovných vzťahoch, čo jasne deklaruje, ktorú stranu konfliktnej línie vlastní – pracujúci strana zastupuje. Tento fakt podporuje aj programový bod o zvyšovaní životnej úrovne ľudí, ktorý garantuje zvýšenie minimálnej mzdy a rast príjmov ľudí s najnižšími príjmami. Taktiež sa v programe spomína navýšenie príjmov v zdravotníctve a školstve. (SMER-SD) V otázke zahraničnej politiky sa SMER síce profiluje pro-európsky, ale často sa s názormi EÚ rozchádza. Konkrétnym prípadom je migračná kríza a jej riešenie prostredníctvom kvót, ktorých je strana jedným z najhlasnejších kritikov. Veľmi razantne na poli domácej politiky, ale aj v zahraničí proti tomuto vystupuje a snaží sa držať Slovensko mimo migračnú problematiku.

Nezverejnenie volebného programu, respektíve jeho neexistencia, sa javí v prípade strany SMER ako logická. Predsa len, drvivú väčšinu jeho elektorátu tvorí spoločenská vrstva, ktorá nie je na internete aktívna a sú pre ňu dôležitejšie iné informačné kanály. Po analýze aj toho mála, čo SMER vo svojej predvolebnej vízii predstavuje, je jasné, že svojich voličov získava na základe socioekonomického štiepenia. Štiepenie cirkev – štát a centrum – periféria je momentálne pri tejto strane takmer nepodstatné. V otázke postavenia voči politike EÚ je strana vnímaná ako pro-európska, v súčasnosti však EÚ kritizuje v riešení migračnej krízy.

3.2. Liberálna stranícka rodina

Liberálnu stranícku rodinu zastupujú politické strany SAS Richarda Sulíka, dvojkoalícia strán OĽANO –NOVA a nová strana Radoslava Procházku – SIET.

SAS kandidovala prvý krát do NR SR v roku 2010 a stala sa tretou najsilnejšou politickou a zároveň vládnu stranou. Už od počiatku bola zástancom silnej liberálnej politiky, ktorá predstavovala splnenie sľubov ako zrušenie kriminalizácie marihuany alebo zavedenie registrovaných partnerstiev pre homosexuálov. Navyše strana prispela ku vzniku novej štiepnej línie, keď otvorene vystupovala proti EÚ a označovala toto integračné zoskupenie za socialistický projekt. Napokon, vďaka silnému proti-európskemu postoj, bola primárnym strojcom pádu vlády Ivety Radičovej v roku 2012.

V predčasných voľbách v roku 2012 sa strana výrazne prepadla a so ziskom necelých šiestich percent takmer neprešla do NR SR. (Štatistický úrad SR b) Predstavitelia strany si začali uvedomovať, že len proti – európska a ekonomicky silne liberálna politika nie je pre slovenského voliča dostačujúca. Približne v roku 2015 Richard Sulík stranu radikalizuje a ostro vystupuje proti moslimom a imigrantom celkovo. Sám na svojom blogu píše, že zatiaľ čo Ježiš Kristus šíril kresťanstvo slovom, tak Mohamed mečom. Poukazuje na to, že súžitie kresťanov a moslimov je nereálne a bude tvrdo vystupovať proti krokom EÚ a prípadným kvótam, ktoré by zapríčinili záplavu Slovenska imigrantami. (Sulík 2016) Okrem toho, že sa SAS začala hodnotovo posúvať veľmi nacionálne, tak sa veľmi výrazne začala pasovať do role strany, ktorá háji záujmy podnikateľov. Program strany SAS začína sloganom: „*Aby sa doma oplátilo pracovať, podnikat' a žiť.*“ (SAS) Celkovo má program 97 strán a takmer polovica sa venuje výhradne ekonomickým otázkam. Hlavným ťahákom pre pravicového voliča by malo byť plošné zníženie daní a odvodov, zrušenie minimálnej mzdy a zlepšenie podnikateľského prostredia znížením byrokracie v štátnej správe. Tejto téme je v predvolebnom programe venovaný najväčší priestor. Široký priestor SAS venuje vo svojom programe aj školstvu a zdravotníctvu, no zmienka o zvyšovaní platov sa tam nenachádza. Skôr ide o štrukturálne zmeny, ktoré by mali obidvom segmentom výrazne dopomôcť ku kvalite. Silne pravicový program je v tomto prípade umocnený cieľom zaviesť viacero poplatkov v zdravotníctve. Oblasť zahraničnej politiky SAS som už načrtol, no v programe sa tejto téme venuje len vo všeobecnosti a nerieši problematiku konkrétne. Jej orientácia je však jasná a strana sa netají svojimi názormi na tému imigrácie, moslimov či EÚ. (Taktiež)

SAS na svojom počiatku v roku 2009 ťažila zo svojej proti-európskej a silne liberálnej politiky. To sa však zmenilo po voľbách v roku 2012 a v súčasnosti sa ešte viac vyhranila v otázkach zahraničnej politiky a predstavila ekonomicky silne pravicový program. Štepná línia zakladajúca na postoji voči EÚ sa posunula skôr k otázke imigrácie a z programu taktiež jednoznačne vyplýva, že sa orientuje na socioekonomickú štepnú líniu, keď sa pasuje do pozície zástancu strany vlastníka. Ostatné štepné línie sú pri tejto strane výrazne v pozadí. Aj vďaka štruktúre a obsahu predvolebného programu, môžeme SAS stále považovať za člena liberálnej straníckej rodiny, no s výraznými nacionálnymi prvkami. Výrazná je aj stranícka politika namierená proti SMERU, ktorý je podľa strany zodpovedný za zlú spoločenskú a ekonomickú situáciu. Celý program je teda mierený aj na to, že na Slovensku je potreba vládnej zmeny.

Druhým členom liberálnej ideologickej rodiny, aj keď s výraznejšími konzervatívnymi prvkami, je dvoj-koalícia OĽANO-NOVA vedená Igorom Matovičom a Danielom Lipšicom.

OLANO vznikla oficiálne v roku 2011, no jej štyria členovia pôsobili vo vládnej koalícii už medzi rokmi 2010-2012, keď boli súčasťou SAS. Po vzájomnej nezhode v niektorých otázkach, sa štvorica okolo Igora Matoviča odčlenila a do volieb v roku 2012 už kandidovala ako OLANO. Vo voľbách 2012 bola úspešná, keď s 8,55 % sa stala treťou najsilnejšou stranou. (Štatistický úrad SR b) Na rozdiel od SAS, sa postupom času OLANO nestavalo tak negatívne k EÚ a už vôbec nie v otázke imigrácie. Svoju politiku však Igor Matovič začal stavať na boji a veľmi razantnom vystupovaní proti politike SMERU a jeho predstaviteľom.

NOVA vznikla zase odštiepením sa od KDH a skupina okolo Daniela Lipšica vykročila liberálnejšou cestou. Ako prirodzený partner sa pred voľbami pre túto politickú stranu javili SAS a OLANO. NOVA sa napokon dohodla s OLANOM, ktoré zastávalo miernejší postoj voči EÚ a aj k imigračnej problematike. Vytvorili dvoj-koalíciu, ktorá do volieb vstupovala s programom s názvom „Zmluva so Slovenskom“ a hlavnou ambíciou poraziť vládny SMER. Navyše, tato ambícia je na samotnom začiatku volebného programu, kde toto zoskupenie vyhlasuje, že po voľbách podporí vládnu koalíciu bez účasti SMERU.

Program obsahuje 23 kľúčových riešení, ktoré sú popísané veľmi stručným a prehľadným spôsobom. Riešenia sú rozdelené do piatich tém. Prvá téma rozoberá problematiku rodín a strany sa v nej primárne zameriavajú na zvýšenie materinského príspevku na 100 % predošlého čistého príjmu matky. Druhá téma programu sa venuje ekonomickým otázkam, ide najmä o podporu živnostníkov a podnikateľov, ale strany uvádzajú za dôležité aj zvýšenie daní 100 najväčším firmám, a naopak zníženie daní ľuďom. Najväčšiu časť svojho programu strany venujú téme s názvom „Proti korupcii“, kde ako primárny cieľ si koalícia stanovuje zaviesť hmotnú zodpovednosť politikov. Táto časť je namierená proti politike strany SMER. Dôležité sú však pre nich aj nezávislá polícia, prokuratúra a súdnictvo. Posledné dve témy programu sa venujú školstvu, zdravotníctvu a bezpečnosti ľudí, ktorá je spojená so zahraničnou politikou. V prípade školstva a zdravotníctva sa v programe uvádza, že je potreba v oboch segmentoch zvýšiť platy. V otázke zahraničnej politiky si OLANO a NOVA kladú za cieľ zmeniť Schengenský priestor tak, aby z neho boli vylúčené krajiny, ktoré nezvládajú ochranu vonkajších hraníc. (OLANO a NOVA)

Program dvoj-koalície OLANO-NOVA je veľmi stručný, no pochycuje všetky dôležité témy. Od svojho počiatku a ohlásenia kandidatúry vo voľbách 2016, predstavitelia strany vystupovali a sa prezentovali ako pravicová sila, ktorá vznikla, pretože chce odstaviť stranu SMER od moci. Potvrdzuje to už samotná preambula volebného programu. V

programe sa zameriavajú taktiež na školstvo, zdravotníctvo a výraznú časť venujú bodom, ktoré by zlepšili prostredie živnostníkov a podnikateľov. To potvrdzuje, že aj v tomto prípade sa strana profiluje na základe socioeconomickej štepnej línie. Najväčšiu časť programu však zaberajú protikorupčné body, ktoré sú jasne namierené a postavené proti strane SMER. Podobne ako u predošlých strán, sú štepné línie cirkev – štát a centrum – periféria u tejto dvoj-koalície nepodstatné. V otázke vzťahu k Európskej únii, si obe strany vytýčili striedmy postoj a nedajú sa zaradiť ani na jeden pól štepnej línie pro-európska/proti-európska politika. Je však značné, že najmä OĽANO sa stiahlo z pôvodne silne proti-európskej politiky a zvolilo striedmejší postoj. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo sa strana odštiepila od SAS.

Posledným predstaviteľom liberálnej straníckej rodiny, taktiež so značnými konzervatívnymi a kresťanskými prvkami, je strana SIEŤ. Tá vznikla v roku 2014 a popudom na jej založenie bola vcelku úspešná kandidatúra Radoslava Procházku na prezidenta v tom istom roku. Procházka skončil so ziskom viac než 21 % voličských hlasov na treťom mieste, čo bol pre neho významný signál pre založenie novej politickej strany. (Pravda 2014) Spolu s Andrejom Hrnčiarom a Miroslavom Beblavým začali budovať stredovo-pravú politickú silu, ktorá sa mala podobne ako OĽANO-NOVA snažiť o ukončenie vládnej pozície a dominancie strany SMER na slovenskej politickej scéne.

Do predvolebného boja strana vyrazila s program s názvom „Dobry štát slúži ľuďom“. Ten je rozdelený do troch častí, a to bielej, modrej a červenej. Prvá časť, biela, obsahuje 10 základných záväzkov SIETE, ktoré sú rozdelené do troch častí, podľa toho, v akom časovom horizonte budú naplnené. Strana si za cieľ dáva napríklad vytvorenie hmotnej zodpovednosti politikov a zjednodušenie podnikateľského prostredia. Tieto priority chce SIEŤ naplniť v prvých 100 dňoch vlády. Do dvoch rokov si strana kladie za cieľ znížiť odvody zamestnávateľov a živnostníkov a dôraz kladie aj na regionálnu politiku a potrebu zvýšenia právomoci na tejto úrovni. Do roku 2020 si v SIETI stanovili navýšenie financií v zdravotníctve aj školstve. (SIEŤ)

Druhá časť, modrá, je taktiež rozdelená do troch častí, podľa ich časovej náročnosti. V tejto časti sa strana venuje programovým bodom, ktoré sú priamo cielené na jednotlivé skupiny obyvateľstva. Zastúpené sú tu všetky segmenty spoločnosti, no najväčšia časť je venovaná podnikateľom a živnostníkom. Tu sa opäť spomína nižšie daňové zaťaženie a vytvorenie prijateľnejšieho prostredia, najmä pre domáce firmy. (Taktiež)

Posledná časť, červená, sa venuje konkrétnym programovým východiskám, ktoré sa týkajú už jednotlivých sektorov. Medzi základné ciele si SIEŤ stanovuje očistenie verejných financií, pomoc mladým rodinám a pomoc regiónom. Práve tie boli pri samotnom vzniku

strany veľmi dôležitým prvkom. Strana už od svojho počiatku verejne vyhlasovala, že je potrebné sa venovať všetkým regiónom rovnako, tým chudobnejším ešte výraznejšie. Presadzuje decentralizáciu politiky a snahu posunúť politické rozhodovanie, na čo najnižšiu úroveň verejnej správy. Aj v tejto časti sa opäť spomína zlepšenie podnikateľského prostredia, zvýšenie úrovne a finančného zabezpečenia školstva a zdravotníctva. Rozsiahla je aj časť o vnútornej bezpečnosti štátu, kedy sa strana venuje najmä reštrukturalizácií policajného zboru a jeho skvalitneniu. V oblasti zahraničnej politiky je strana vnímaná pro-európsky a tento smer si chce držať aj naďalej. V programovom vyhlásení sa však venuje len všeobecným veciam a nekonkretizuje žiadnu problematiku. (Taktiež)

Program SIETE je zostavený veľmi zaujímavým spôsobom, no často krát sa jednotlivé programové body a priority opakujú. To spôsobuje miernu chaotickosť. Navyše sa v programe pri viacerých témach nenachádzajú konkrétne kroky, ako jednotlivé ciele naplniť. Program pôsobí veľmi neutrálne, no je z neho jasné, že je aj pre túto stranu primárne dôležitá socioekonomická štepná línia, keď sa strana pasuje do role pravicovej strany so silnými programovými zameraniami pre zamestnávateľov a živnostníkov. Ostatné štepné línie a témy sú však výrazne v pozadí, presne tak, ako je to aj v prípade ostatných liberálnych zoskupení. SIETĽ však stavila na väčšiu programovú neutralitu, a to aj v zmysle zahraničnej politiky. Program celkovým svojím dojmom pôsobí tak, že hlavná myšlienka jeho tvorcov bola taká, aby sa v ňom našla, čo najširšia skupina voličov. Zaujímavé však je, že aj napriek zmienenej neutralite, sa strana na svojej webovej stránke pasuje do pozície „bojovníka“ proti strane SMER, s ktorou si navyše, podľa vyjadrení Radoslava Procházku, v žiadnom prípade nedokáže predstaviť prípadnú povolebnú spoluprácu.

3.3. Nacionalistická stránica rodina

SNS je klasickým predstaviteľom nacionalistickej stránickej rodiny a zároveň najstaršou stranou na Slovensku. Ustanovujúci snem sa konal v roku 1990 a už od tohto obdobia sa strana profilovala veľmi nacionálne a vyhranene, najmä k pražskému centru, neskôr k maďarskej menšine. Veľmi výrazná je osobnosť Jána Slotu, ktorý stranu viedol od roku 1994 až do roku 2012³⁰, kedy bol na poste predsedu vystriedaný Andrejom Dankom. (Domok 2016)

³⁰ Medzi rokmi 1999-2003 Ján Slotu pre nezhody stranu opustil a založil si novú, ktorú nazval Prvá SNS (P-SNS). V roku 2003 sa však obe strany zlúčili a Ján Slotu sa stal opäť predsedom SNS. (Domok 2016) Známy bol svojimi ostrými vyjadreniami na adresu Maďarov, homosexuálov a rómskej menšiny.

Strana bola permanentne členom NR SR, okrem obdobia medzi rokmi 2002-2006, čo je prisudzované jej rozštiepeniu a po voľbách 2012, kedy sa hromadili kauzy okolo Jána Slotu. Medzi rokmi 1992-1998 bola členom vládneho kabinetu Vladimíra Mečiara, medzi rokmi 2006-2010 zase členom kabinetu Róberta Fica. (Taktiež)

V prípade nového predsedu Andreja Danka sa očakávalo, že strana upustí od svojich extrémistických názorov, najmä vo vzťahu k maďarskej menšine a svoju politiku bude smerovať miernejším spôsobom. Očakávania sa však nenaplnili, čo potvrdilo tzv. popradské memorandum z roku 2012 s názvom „Vernosť Slovensku“. V tomto memorande sa spomína, že Maďarsko je úhlavným nepriateľom slovenského národa a snaží sa destabilizovať krajinu. Veľmi negatívne sa vyjadruje aj k EÚ a nevylučuje, že v prípade potrieb je ochotná bojovať za vystúpenie Slovenska a vzdania sa eura. V memorande sa veľmi často objavujú slová ako národ, vlastenectvo, kultúra, suverenita alebo sebestačnosť, čo jednoznačne potvrdzuje jej nacionálnu líniu, aj po zmene predsedu strany. (SNS 2012)

Predvolebný program úzko nadväzuje na popradské memorandum a drží si veľmi silne nacionálnu líniu. Hneď v úvode sa píše, že *„starý kontinent v súčasnosti čelí riadenému procesu demontáže našej tradičnej civilizácie, založenej na národnom štáte, a tiež snahám o kultúru, politickú a etnickú likvidáciu pôvodných európskych národov.“* (SNS 2016) Tieto slová sú doplnené tým, že SNS je práve tá, ktorá chráni, buduje a miluje Slovensko, čím prejavuje úctu slovenským predkom. Hneď za úvodnou preambulou nasledujú zákony, ktoré strana v prípade úspechu vo voľbách prijme. Ide o ústavný zákon o národných záujmoch slovenského národa, národný program na podporu materstva a rodičovstva a nový zákon o slovenskom jazyku. Prvá polovica programu je venovaná národnostným otázkam, druhá sa venuje aj iným témam. Z pohľadu socioekonomickej línie je strana zástancom zdravého podnikateľského prostredia a jeho podpory. V programe však prílišný dôraz na ekonomické otázky nekladie. Taktiež, ako aj ostatné politické strany sa SNS zaväzuje, že zvýši platy v školstve aj zdravotníctve. Razantne vystupuje proti imigračnej politike EÚ a tvrdí, že je tá správna politická strana pre ochranu slovenských hraníc pred ekonomickými imigrantmi. (Taktiež)

Nacionalistická štepná línia, na ktorej sa strana formovala už od počiatku 90. rokov, u nej pretrváva a je rozhodujúca aj dnes. Taktiež zastáva proti-európsky postoj, ktorým výsledkom je, podľa SNS, nutnosť EÚ reformovať a predať politickú moc opäť suverénnym štátom. Nacionálna štepná línia je doplnená socioekonomickou, ktorá však nezohráva tak dôležitú úlohu, ako je to v prípade iných strán. Vyhraňuje sa však v ňom proti ekonomickej

politike strany SMER. V programe je badateľný aj kresťanský postoj, ktorý strana používa k ochrane tradičných hodnôt, ako je rodina a štát.

Druhou politickou stranou zaradenou do nacionálnej straníckej rodiny je hnutie SME RODINA Borisa Kollára, ktoré vzniklo tesne pred voľbami v roku 2015. Ako strana na svojich webových stránkach sama uvádza, jej vznik bol podmienený situáciou doma aj v zahraničí, ktorá ohrozuje slovenské rodiny. Podľa strany, domáce ohrozenie spočíva z prepojenia politiky a finančných skupín, ktoré zneužívajú štát a občanov vo svoj prospech. Naopak, zo zahraničia prichádza hrozba v podobe invázie moslimských imigrantov, ktorí podľa strany ohrozujú nielen slovenskú kultúru, vierovyznanie a slobodu, ale aj domovy a rodiny. (Hnutie SME RODINA)

Úvodná časť stranického programu sa venuje, podobne ako u SNS, národným témam, dôležitosti sebaurčenia a najdôležitejšej jednotke, ktorou je podľa strany rodina. Zdôrazňuje sa tu, že rodina je tvorená mužom a ženou. Ďalej sa v programe spomínajú témy ako fungujúca verejná správa, boj proti korupcii a tradičným stranám, ktoré okrádajú spoločnosť. Silná je aj rétorika proti strane SMER, ktorá je obviňovaná za zneužívanie slovenských občanov a rodín. V oblasti zahraničnej politiky sa strana orientuje pro-európsky s určitými výhradami a proti-imigračne. Imigranti sú aj v programe označovaní ako paraziti, proti ktorým sa musí celá spoločnosť spojiť a nevpustiť ich na slovenské územie. Ako jeden z nástrojov, strana navrhuje vybudovanie plota okolo Slovenska. Z pohľadu ekonomiky je strana orientovaná pravicovo, s dôrazom na skvalitnenie podnikateľského prostredia a zmenšenia byrokratickej záťaže, avšak bez konkrétnych krokov. Ekonomické otázky však zaberajú najširšiu časť programu. Tak ako aj iné strany, značná časť je venovaná školstvu a zdravotnícku, ktoré sú podľa strany dôležité pre kvalitne fungujúcu rodinu. (Hnutie SME RODINA 2016)

Strana je svojou politikou a prezentáciou radená do nacionálnej straníckej rodiny. Aj napriek tomu, však najširšiu časť jej programu tvoria témy, spadajúce do socioekonomickej štepnej línie, na ktorej je SME RODINA jednoznačne zástancom línie vlastníka. Strana je silne pro-európska a zároveň silne proti-imigračná. Okrem imigrantov, ktorí sú podľa tejto strany hrozbou Slovenska zvonka, vnútorná hrozba pochádza od strany SMER.

Poslednou politickou stranou, ktorá je radená do nacionálnej straníckej rodiny, je Ľudová strana Naše Slovensko (ďalej len ĽSNS), vedená Mariánom Kotlebom. Pri tejto strane, podľa Beymeho typológie straníckych systémov, sa viac hodí označenie straníckej rodiny spadajúcej do rodín vytvorených pre prostredie západnej Európe, a to extrémne pravicová. Podľa viacero odborníkov, je strana označovaná za fašistickú alebo neonacistickú.

ĽSNS vznikla v roku 2009 a bola priamym nástupcom strany Slovenská pospolitosť, ktorá bola pre svoje extrémistické názory a prejavy zakázaná Ústavným súdom SR.

Strana prvý krát kandidovala vo voľbách v roku 2010, no úspešná nebola a do NR SR sa nedostala. To isté nasledovalo aj vo voľbách o dva roky neskôr. Po voľbách v roku 2012 začala získať na svojej popularite, čo pravdepodobne spôsobilo viacero faktorov. Jedným z nich bola vzrastajúca popularita Mariána Kotlebu, ktorý sa dokonca v roku 2013 stal županom Banskobystrického samosprávneho kraja.

Program strany je založený na troch základných pilieroch, a to národnom, kresťanskom a sociálnom. Taktiež sa v ňom odkazuje na historické osobnosti slovenského národa, ktoré sú pre stranu stelesnenými ideálmi. Týmito osobami sú Ľudovít Štúr, Andrej Hlinka a Jozef Tiso, prezident Slovenského štátu počas druhej svetovej vojny. Samotný program obsahuje celkovo 10 cieľov, ktoré sú predstavené na štyroch stranách. Nemajú však žiadnu logickú súslednosť ani postupnosť, ako je to v prípade iných strán. Otvorene sa v ňom spomína, že demokracia je najhoršie zriadenie, Slovensko by malo vystúpiť z EÚ a NATA alebo rómska menšina a imigranti sú paraziti. Jedným z cieľov strany je aj ochrana tradičnej rodiny, postavená na kresťanských hodnotách a boj proti všetkým úchylom v spoločnosti, ako ĽSNS vo svojom programe spomína. Zhoršenie národnej politiky a straty hrdosti občanov Slovenska, ĽSNS pripisuje politike strany SMER, ktorý je podľa nej, rovnako ako napríklad rómska komunita, spoločenským parazitom. (ĽSNS)

Hodnotiť program ĽSNS je veľmi komplikované, keďže okrem útokov na rôzne skupiny sa v ňom nič podstatné nenachádza. Vychádza z neho však to, že strana stojí na strane pracujúcich, je silne proti-európska, proti-imigrantská a prezentuje sa ako kresťanský založená.

3.4. Stranícka rodina etnických strán

Stranícku rodinu etnických strán zastupujú predstavitelia dvoch strán maďarskej menšiny. Prvou je SMK, ktorá zmenila svoj názov v roku 2012 zo Strany maďarskej koalície na Stranu maďarskej komunity. Tento dôsledok siaha do roku 2009, kedy sa strana rozštiepila a vznikol druhý zástupca rodiny etnických strán – MOST, vedený Béloom Bugárom. (SMK 2009)

SMK bola už od svojho vzniku v roku 1998³¹ permanentným členom NR SR. Všetko sa zmenilo až vo voľbách v roku 2010, keď do nich kandidovala značne oslabená a navyše výrazne radikalizovaná. Stranu opustilo politické jadro na čele s Bélom Bugárom, čo sa ukázalo, ako zásadné.

V súčasnosti sa SMK už netají tým, že jej jediným poslaním je zastupovanie maďarskej menšiny na juhu Slovenska a je veľmi značne ovplyvnená maďarským nacionalizmom. Na juhu Slovenska je navyše jediná oblasť, kde sa nachádzajú jej stranické organizácie. Samotná webová stránka je písaná maďarským jazykom, a po prepnutí do jazyka slovenského, sa stránka zobrazí len s veľmi okresanými informáciami. Tomu, že sa strana za posledné roky radikalizovala, nasvedčujú aj zverejnené články na webe, ktoré sú často krát proti-slovenské. Mapa Slovenskej republiky s názvami miest je vyobrazená len v maďarskom jazyku.

Už na začiatku predvolebného programu sa píše, že je strana vedomá svojej celoštátnej zodpovednosti vo vzťahu k maďarskej komunite. V prvom rade chce bojovať proti trendu, ktorý trvá už vyše 20 rokov. Počas tohto obdobia odišlo zo Slovenska vyše 100 000 Maďarov. Problém vidí strana najmä v tom, že južné Slovensko obchádzajú investície, rozvoj dopravnej infraštruktúry a v regióne sa nerieši problém nezamestnanosti. (SMK 2016)

Hlavné ciele svojho programu začína SMK ekonomickými otázkami. V tomto smere sa v programe spomína, že počas obdobia jednofarebnej vlády SMERU, sa rapídne zhoršilo prostredie pre podnikateľov, živnostníkov a remeselníkov. Jeden zo základných cieľov je znížiť dane pre malých a stredných podnikateľov a ponechať rovnaké pre nadnárodné spoločnosti. Významná časť sa venuje aj mladým rodinám, ktoré sú podľa strany štátom zanedbávané a nepodporované. (Taktiež)

Ďalšou časťou programu sú ciele, ktoré priamo súvisia s potrebami Maďarov na juhu. Jedným zo základných cieľov je zmena územného členenia Slovenska a požiadavka pre vytvorenie samostatného kraja, ktorý by tvorilo južné Slovensko. Na základe tohto je požiadavkou SMK zriadenie autonómneho územia obývaného Maďarmi, kde by bol primárny priestor pre maďarský jazyk, kultúru a médiá. Podpora vyučovania maďarského jazyka na tomto území, je taktiež jednou zo základných programových priorít. Popri výučbe jazyka, sa strana zaväzuje aj k tomu, že v prípade úspechu vo voľbách 2016 bude ostro presadzovať zavedenie úradného maďarského jazyka na južnom Slovensku. (Taktiež)

³¹ V tomto roku vznikla ako koalícia troch strán maďarskej menšiny, no už pred tým, boli jej členovia poslancami za iné maďarské menšinové strany.

V oblasti zahraničnej politiky, strana vystupuje pro-európsky a EÚ berie ako jeden z nástrojov pre naplnenie svojich požiadaviek. Navyše pripomína, že bez integrácie Slovenska do EÚ, by mala maďarská menšina na južnom Slovensku značné problémy vo viacerých oblastiach. Je však za zvýšenie subsidiarity, čím by sa oblasti ako južné Slovensko, mohli v mnohých otázkach rozhodovať sami. Z ďalších bodov programu, je pre SMK dôležité školstvo a zdravotníctvo. Okrem zavedenia primárneho maďarského jazyka na celom území južného Slovenska, je aj za zvýšenie dotácií na prehlbovanie maďarskej kultúry na školách a zvýšenie plátov zamestnancov. Zvýšenie plátov navrhuje aj v oblasti zdravotníctva, konkrétne v prípade zdravotných sestier. (Taktiež)

Strana SMK vznikla a stále sa formuje vďaka línií centrum – periféria. Z počiatku svojho založenia však vystupovala v tejto otázke veľmi mierne a jej primárnym cieľom bolo nájsť kompromis medzi slovenským centrom a maďarskou periferiou. Po nástupu silne nacionalistickej a protimaďarskej SNS do vlády v roku 2006, sa strana začala silne radikalizovať, čo spôsobilo jej rozštiepenie. Po tomto kroku sa už strana profiluje len ako zástupca Maďarov na juhu Slovenska, často krát so silne nacionálnymi maďarskými prvkami. Pre túto stranu sú však dôležité aj témy socioekonomickej štepnej línie, pri čom sa prezentuje ako zástanca podnikateľov, živnostníkov a remeselníkov. V otázke zahraničnej politiky je strana silne pro-európska a taktiež je pre ňu dôležitá spolupráca a vzťahy krajín Vyšehradskej štvorky.

Druhou stranou spadajúcou do straníckej rodiny etnických strán je strana MOST. Práve táto strana, vďaka radikalizovaniu a rozídeniu v názoroch s SMK, sa odštiepila. Stranu v súčasnosti vedie Béla Bugár, ktorý je na slovenskej politickej scéne už od jej počiatku.

Strana MOST sa profiluje ako stredovo-pravá strana, ktorá sa prezentuje ako zástupca znižovania polarity v spoločnosti, najmä v otázke slovensko-maďarských vzťahoch. Na základe tohto presvedčenia, zvolila strana pri svojom vzniku názov MOST. Ten má symbolizovať prepojenie a súdržné vzťahy medzi slovenským centrom a maďarskou periferiou, ale taktiež prepojenie vzťahov medzi oboma krajinami. Strana sa však postupom času vyprofilovala ako zástupca všetkých menšín na Slovensku, vrátane menšiny rómskej a rusínskej. Vo svojich vyhláseniach presadzuje, aby bola Slovenská republika prosperujúca, kooperujúca a aby bola skutočným domovom pre všetkých občanov. (MOST-HÍD)

Program strany s názvom „Občianska vízia 2016“ je veľmi obsírnny a celkovo má 176 strán. Hneď v jeho úvode sa nachádza kapitola s názvom Základné hodnoty strany, ktorá zhrňuje programové prvky a hodnoty, ktoré sú pre ňu dôležité. V tejto časti sa zdôrazňuje, že sa zvláštna pozornosť strany dlhodobo venuje vzájomnej spolupráci a tolerancii medzi

Maďarmi, Slovákmi, Rómami, Rusínmi a inými národnosťami žijúcimi na Slovensku. Taktiež strana kladie dôraz na demokratické hodnoty, ktoré nemôžu byť narušované inými krajinami zvonku a klientelizmom a korupciou zvnútra. (Taktiež)

V oblasti zahraničnej politiky je MOST veľmi silným zástancom pro-európskej politiky a zavedenia eura. Práve vstup do EÚ a zavedenie spoločnej európskej meny, vníma strana ako najpozitívnejší moment v novodobej histórii Slovenska. Taktiež je pre ňu dôležitá úzka spolupráca a zlepšovanie vzťahov vo Vyšehradskej štvorke. (Taktiež)

Značná časť programu sa však venuje ekonomickým otázkam, keď ako väčšina ostatných strán, aj MOST presadzuje zlepšenie a zjednodušenie podnikateľského prostredia, od ktorého je závislá výkonnosť ekonomiky. Jeden z bodov programu je aj decentralizácia politiky a subsidiarita rozhodovania, ktorá je podľa strany dôležitá pre zdravé rozvíjanie všetkých regiónov. Takmer tretina predvolebného programu sa venuje stratégiám pre riešenie národnostnej politiky Maďarov, rómskej menšiny a Rusínov. Významné miesto v programe nachádza aj školstvo a zdravotníctvo, pri ktorých MOST apeluje na urgentné riešenie problémov. (Taktiež)

Program MOSTU je veľmi koncepčný a rozsiahly. Strana sa v ňom venuje každému prvku politického a verejného života. Primárne je pre stranu zastupovať perifériu oproti centru, ktorú tvoria všetky národnostné skupiny na Slovensku. Z programu jasne vyplýva, že dôležité sú pre stranu aj otázky spadajúce do socioeconomickej štepnej línie. V tomto prípade strana stojí na strane vlastníka, chce podporovať podnikateľské prostredie, ktoré by zároveň znamenalo zlepšenie životných podmienok pre sociálne slabšie vrstvy. V oblasti zahraničnej politiky je MOST silne pro-európsky a chce naďalej prehľbovať integráciu. Podobne, ako vo väčšine predošlých politických stranách, línia cirkev – štát sa ani pri tejto strane neobjavuje.

3.5. Kresťansko-demokratická stranícka rodina

Predstaviteľmi kresťansko-demokratickej straníckej rodiny na Slovensku sú dlhodobo etablované a klasické politické strany KDH a SDKÚ.

KDH stálo pri zrode slovenského stranického systému, a po VPN, bolo v období pri prechode režimu, druhou najsilnejšou politickou silou. Strana bola už od počiatku svojho vzniku postavená na silných kresťanských a konzervatívnych hodnotách, ktoré boli počas celého obdobia trvania samostatnej Slovenskej republiky menej či viac prítomné. V období 90. rokov boli významnými a vedúcimi osobnosťami hnutia Mikuláš Dzurinda, František

Mikloško či predseda Ján Čarnogurský. Počas tohto turbulentného obdobia, sa strana profilovala aj ako opozícia proti vtedajšej vládnej koalícii Vladimíra Mečiara. To spôsobilo, že sa strana pred voľbami v roku 1998 stala súčasťou širokej koalície strán, ktoré si dali za cieľ poraziť autoritatívny režim a dostať Slovensko späť na cestu liberálnej demokracie. Práve v tomto čase došlo k rozštiepeniu a stranu opustil Mikuláš Dzurinda, ktorý založil v roku 2000 SDKÚ. Po tomto kroku nastalo aj v KDH množstvo zmien, tá najvýznamnejšia sa odohrala na poli predsedu strany, keď Jána Čarnogurského nahradil Pavol Hrušovský. Pod jeho vedením fungovala strana až do roku 2009 a veľmi často sa dostávala v kresťanských a morálnych otázkach do konfliktu s ostatnými politickými stranami. V roku 2009 Pavla Hrušovského vystriedal na poste predsedu strany Ján Figeľ. Ten stranu dotiahol do vládnej koalície medzi rokmi 2010 až 2012. Po voľbách v roku 2012 sa KDH premiestnilo do opozície. (KDH 2015)

Pred voľbami v roku 2016 prišlo KDH s predvolebným programom s názvom „Slovensko: bezpečný domov, spokojné rodiny.“ V úvodnom slove spomína Ján Figeľ, že strana presadzuje osvedčené kresťanské hodnoty, ktoré skutočne zabezpečia pokoj v rodinách a prosperitu krajiny. Hneď po úvodnom slove nasleduje rozsiahly ekonomický program, v ktorom sa strana venuje aj zamestnancom, aj podnikateľom a živnostníkom. Obširnejšiu časť však program venuje podnikateľom a živnostníkom, ktorí sú podľa strany, vo veľmi zlej situácii. Navrhuje niekoľko krokov ako tento stav zmeniť. Medzi nich patrí zákon o ochrane subdodávateľov, ktorý by zabezpečil, aby štátne firmy vyplácali včas faktúry dodávateľom. Ďalej ide o zákon, aby sa malé a stredné podniky a živnostníci mohli zapájať jednoduchšie k verejným obstarávaniam a poskytovať služby štátu. V prípade zamestnancov, chce KDH zjednodušiť odvod daní a ich zníženie pre sociálne najslabšie vrstvy. Taktiež je jedným z programových bodov aj zníženie daní pre nadnárodné spoločnosti v regiónoch, kde je problém so zamestnanosťou. Tento politický krok by podľa KDH vyriešil nedostatok práce v mnohých slovenských regiónoch. (KDH 2016)

V segmente zdravotníctva, strana skôr predstavuje všeobecné ciele, ako napríklad: zvýšenie spokojnosti pacientov, udržateľné a transparentné financovanie, vysokú mieru verejnej kontroly, ale taktiež predstavuje produkt zdravotného poistenia, ktorého dopady a výsledky rozoberá na niekoľkých stranách. Z najdôležitejších programových cieľoch v oblasti zdravotníctva je stať s názvom bioetika a rozvoj biotechnológií. Strana KDH kvituje, že nové vymoženosti medicíny konajú v prospech človeka, ale taktiež umožňujú aj nový typ zasahovania do ľudského života. Strana absolútne odmieta akúkoľvek diskusiu o interrupcii, manipulácii s embryami či eutanázii. V programe sa uvádza, že: „*sloboda vedy sa končí tam,*

kde sa dotýka hranice neporušiteľnej dôstojnosti človeka. Preto je trvalou snahou KDH pomoc človeku, dôsledná ochrana od počatia po prirodzenú smrť, nie jeho manipulácia alebo dokonca zničenie.“ (Taktiež)

V oblasti školstva strana presadzuje, aby sa zjednotilo financovania v prípade štátnych, súkromných aj cirkevných škôl. V oblasti zahraničnej politiky, je KDH pro-európska a na tejto ceste chce zostať. Vo svojej programe píše, že byť súčasťou rozširujúcej sa EÚ, je pre Slovensko obrovská výhoda. V otázke imigrácie predstavuje niekoľko bodov, vo všeobecnosti však podporuje, aby Slovensko imigrantov prijímalo. Tí si však musia osloviť slovenčinu, rešpektovať ústavu, zaužívaný systém ľudských práv, rovnoprávnosť mužov a žien, slovenské tradície a kultúru a nezhľukovať sa vo svojich getách alebo paralelných spoločnostiach. (Taktiež)

Strana KDH svojím program jednoznačne potvrdzuje, že je silne kresťanský a konzervatívne založenou politickou stranou. Je vedúcou politickou silou na Slovensku, zastupujúcou kresťanský orientované obyvateľstvo. Z toho vyplýva, že je u tejto strany výrazná štepná línia cirkev – štát a na základe toho, sa snaží podchytiť svojich voličov. Nemenej badateľná je aj socioekonomická štepná línia, pri ktorej sa dá povedať, že ide o pravicový ekonomický program, avšak s výraznými sociálnymi prvkami. V otázke zahraničnej politiky, ide jednoznačne o pro-európsku stranu, navyše s ochotou riešiť imigračnú problematiku.

Druhou stranou patriacej do kresťansko-demokratickej straníckej rodiny je spomínaná SDKÚ, ktorá sa od KDH odštiepila v roku 2000. Hneď prvé voľby, ktorých sa strana zúčastnila v roku 2002, boli úspešné. Na základe ich výsledkov sa strane na čele s Mikulášom Dzurindom podarilo zostaviť stredovo-pravú vládnu koalíciu, ktorá spustila reformnú politiku, najmä v oblasti ekonomických otázok. V tomto období sa na Slovensku začala upevňovať socioekonomická štepná línia, na ktorej póloch proti sebe stáli SMER a SDKÚ. V roku 2006 sa strana spojila s Demokratickou stranou a vstupovala tak do volebného roku značne posilnená. Vo voľbách sa jej však nepodarilo uspieť podľa očakávaní a SDKÚ sa na štyri roky presunula do opozície. Pred rokom 2010 postihli stranu korupčné škandály, a tak sa dlhoročný líder Mikuláš Dzurinda presunul do úzadia. Nahradila ho Iveta Radičová, ktorá sa stala straníckym lídrom pre voľby 2010. (Odkladal 2016) Ako sa po sčítaní volebných výsledkov ukázalo, išlo o veľmi vydarený krok a strana sa so ziskom presahujúcim 15 % voličských hlasov, stala jednoznačným lídrom pravicových strán. (Štatistický úrad SR b) Iveta Radičová zostavila vládu spolu s SAS, MOSTOM, KDH a stala sa premiérkou. Vláda však po necelých dvoch rokoch padla, najmä vďaka už spomínanému proti-európskemu postoju SAS.

Spádom vlády nasledoval aj odchod Radičovej zo stranického vedenia a politiky všeobecne. Strana sa z tejto prehry nedokázala spamätať a v ďalšom období začala strácať. Nepomohol tomu ani nový predseda Pavol Frešo, ktorý je označovaný za veľmi nevýrazného, nepokrokového a neinovatívneho.

Pred voľbami v roku 2016, aj napriek nepriaznivým prieskumom predstavitelia strany verili, že SDKÚ uspeje a do NR SR sa dostane. Nástrojom k tomu mal byť vyhranený postoj voči sociálno-populistickej politike SMERU a silne ekonomicky pravicový predvolebný program. Jeho jadro pochádza ešte z roku 2012 a prakticky sa na ňom nič nezmenilo. SDKÚ sa v ňom odvoláva na úspechy z minulosti, primárne reformné kroky, ktoré sa jej podarilo docieľiť v období upevňovania socioekonomickej štepnej línie. Taktiež spomína úspech strany pri začleňovaní Slovenska do EÚ a NATA. V programe strana sľubuje, že bude aj v období po voľbách takou stranou, ako ju občania poznajú. Znamená to, že hlavnými zásadami strany bude presadzovanie individuálnej slobody, zodpovednosti a spravodlivosti namiesto populizmu, ktorý vedie strana SMER. Presadzuje slobodu občanov v trhovom prostredí, ktorá následne vedie k prosperite a sociálnej politike. Štát sa má, podľa strany, angažovať len v takých otázkach verejného života, kde to je nevyhnutné. Znamená to oblasti ako je ochrana života občanov, zabezpečovanie poriadku a spravodlivosti. Ekonomicky je SDKÚ silne pravicová a dokazujú to aj programové body ako znižovanie daňového a odvodového zaťaženia, presadzovanie spravodlivej rovnej dane, podpora strednej vrstvy, živnostníkov a podnikateľského prostredia, ktoré automaticky zvyšuje zamestnanosť. Dôležitou je pre stranu aj reforma sociálnej politiky, konkrétne sociálnych dávok., ktoré majú byť nastavené tak, aby nemohli byť zneužívané. Strana presadzuje zásadu, aby mal človek s minimálnou mzdou vyšší príjem ako ten, ktorý poberá len sociálne dávky. Veľmi výrazne poukazujú a útočia na sociálno-populistický program SMERU. (SDKÚ-DS)

V oblasti zdravotníctva sa v programe spomína zavedenie poplatkov, ktoré by zabezpečili zefektívnenie využívania zdravotnej starostlivosti pacientmi. Taktiež chce SDKÚ zadefinovať, čo je štandardná a čo nadštandardná zdravotnícka starostlivosť a za určité poplatky ju zaviesť do slovenského zdravotníctva. Oblasť školstva je v programe venovaná značná časť programu a jednou zo zásadných programových cieľov je navýšenie plátov učiteľov a zavedenie finančných odmien za preukázanú výkonnosť. O akú výkonnosť a akým spôsobom by bola meraná sa v programe už nenachádza. Krátka časť programu je venovaná aj životnému prostrediu, konkrétne ciele a kroky však už spomínané nie sú. (Taktiež)

Už od počiatku svojho vzniku bola SDKÚ silne pro-európska, stála pri vstupe Slovenska do EÚ a NATA. Tento trend potvrdzuje aj v programovom vyhlásení. Strana

presadzuje rozširovanie EÚ, primárne smerom k západnému Balkánu. Podľa strany, „*integrácia ďalších krajín rozširuje priestor slobody, demokracie, stability, bezpečnosti a prosperity v Európe.*“ (SDKÚ-DS) V programe sa ďalej spomína, že Slovensko by malo podporovať a byť zúčastnené na ochrane spoločnej európskej meny, ako aj procesoch, ktoré posilnia celú eurozónu. Oblasť daňovej a sociálnej politiky však chce ponechať výhradne v rukách Slovenska. Dôležitým cieľom je aj rozvíjanie dobrých susedských vzťahoch a spolupráca na poli Vyšehradskej štvorky. (Taktiež)

Program a celková image strany sa sústreďuje na dve základné veci. Prvou je silne pravicový ekonomický program, ktorý ukazuje, že je pre stranu veľmi významná socioekonomická štepná línia. Na nej sa jednoznačne pasuje do role zástupcu podnikateľov a živnostníkov. Druhým znakom celkovej image je silne orientovaná politika proti strane SMER. Už samotná úvodná webová stránka strany to potvrdzuje, keďže popisuje negatívne fakty o vláde Róberta Fica. Fakty zahŕňajú minimálne odvody každého živnostníka, počet nezamestnaných občanov, štátny dlh, ktorý neustále narastá, a nedostatočnosť čerpania eurofondov. Aj v časti webovej stránky, kde sa rozoberajú ekonomické predsavzatia strany, je často krát spomínaná strana SMER, ktorá zapríčinila ekonomický úpadok krajiny. Z programu taktiež vyplýva, že strana je silne pro-európska.

3.6. Zhrnutie programov politických strán

Z analýzy predvolebných straníckych programov vyplýva, že každý z nich je unikátny, no zároveň majú mnoho spoločného. Z pohľadu programov je badateľné, ktorá štepná línia v programoch politických strán zohráva najdôležitejšiu úlohu, ktoré ďalšie sú v programoch podporné, a ktoré sa tam naopak absolútne nevyskytujú. Rovnako je to aj so štepnými témami – vzťah k imigračnej politike a postoj ku strane SMER.

Vo všetkých predvolebných programoch sú prítomné témy, spadajúce do socioeconomickej štepnej línie vlastníka - pracujúci. Najsilnejšie sú ekonomické otázky v strane SMER, ktorá sa na línii vlastníka – pracujúci ako jediná, keď nepočítame ĽSNS s veľmi slabým ekonomickým programom, formuje do pozície a zástupcu pracujúceho obyvateľstva. Naproti tomu sú strany, pre ktoré je podľa predvolebných programov táto línia taktiež najdôležitejšia, no nachádzajú sa na opačnom póle tejto štepnej línie, teda na strane vlastníka. Sú to strany SAS, SDKÚ, SIEŤ a SME RODINA. Pri ostatných politických stranách sa dá tvrdiť, že témy spadajúce do tejto štepnej línie sú taktiež zásadné, no nie primárne. Naopak, veľmi málo sa ekonomickým témam vo svojich programoch venujú

zástupcovia nacionálnej straníckej rodiny, ktorými sú SNS, ĽSNS a zástupca rodiny etnických strán – SMK.

Štepná línia centrum – periféria je primárne citeľná v strane SNS, ktorá je zástancom tradičných slovenských hodnôt, a teda sa už od svojho vzniku profilovala silne pro-slovensky, a zároveň silne proti-maďarsky. Strana presadzuje centristickú, národnú politiku, postavenú na silnom nacionalizme. Na rovnakú stranu tejto štepnej línie môžeme zaradiť aj ĽSNS, no jej program pripomína skôr oslavu Slovenského štátu počas druhej svetovej vojny. Doplnený je však silnými pro-slovenskými prvkami a nenávisťou všetkého, čo je iné. Na druhom póle stoja predstavitelia straníckej rodiny etnických strán, ktorými sú SMK a MOST. SMK je typickým zástupcom periférie, v tomto prípade maďarskej menšiny, ktorú však prezentuje pomerne radikálne. Najzásadnejšia je táto štepná línia aj pri strane MOST, ktorý však presadzuje omnoho zmierlivejší postoj a strane ide skôr o vylepšenie vzťahov medzi slovenským centrom a menšinovou perifériou, ktorá je zastúpená aj ostatnými menšinami na Slovensku, nielen tou maďarskou. Navyše má MOST vcelku silne pravicový ekonomický program, na ktorom si zakladá a zbiera tak značnú časť slovenského elektorátu.

Štepná línia cirkev – štát je primárna len u strany KDH, ktorá je typickým zástupcom kresťanského voličstva na Slovensku. V programe sú výrazné aj ekonomické programové body, no je zrejmé, že sa strana profiluje primárne na tejto štepnej línii. Kresťanské hodnoty a programové ciele v tejto línii nájdeme aj pri SNS, ĽSNS, SME-RODINA a SDKÚ, nie sú však pri týchto stranách primárne.

V otázke zahraničnej politiky, konkrétne vo vzťahu k Európskej únii, sa vo svojom programe vyjadruje každá z politických strán, no táto téma nie je u žiadnej z nich najzásadnejšia. Proti-európska je strana SAS, ktorá z tohto postoja ťažila už od svojho založenia, a vďaka ktorému sa koalíčné strany v roku 2012 nezhodli, čo prispelo k páde vlády Ivety Radičovej. Citeľná je proti-európska politika aj v strane SNS, ktorá sa na jej adresu veľmi často vyjadruje negatívne. Riešenie je podľa strany však v jej reformovaní a vrátení právomoci národným štátom, nie vystúpenie z nej. A samozrejme do tejto skupiny zaraďujeme aj ĽSNS, ktorej programový bod zmieňoval potrebu a nutnosť z EÚ vystúpiť. Za skôr pro-európsku stranu sa dá považovať SMER, ktorý sa profiluje pro-európsky a členstvo Slovenska berie ako veľkú výhodu, no momentálne sa s EÚ rozchádza v otázke riešenia imigračnej krízy, konkrétne zavedenia imigračných kvót. V prípade OĽANO-NOVA ide o striedejší postoj, z programu je citeľné, že strana necháva túto otázku otvorenú. Pravdou však je, že OĽANO sa odštiepilo od silne proti-európskej politiky SAS, pričom aj to bol jeden z dôvodov. V programoch vystupujú pro-európsky všetky ostatné strany, tzn. SIEĽ, SME-

RODINA, SMK, MOST, KDH, SDKÚ. Zaujímavé sa javí zaradenie strany SME-RODINA, ktorá je citeľne nacionalistická, proti-imigračná, no jej zakladateľ Boris Kollár je úspešný podnikateľ, ktorý svoj biznis vedie v celoeurópskom meradle, preto si uvedomuje veľké výhody EÚ, jej jednotného trhu a možností, ktoré ponúka.

V programoch sa často vyskytuje taktiež vyskytuje veľmi aktuálna téma imigračnej politiky. Vo všeobecnosti sa dá tvrdiť, že slovenská politická scéna sa programovo profiluje proti-imigračne, poväčšine s neochotou túto otázku riešiť. Jediná strana, ktorá striktne neodmieta prijímanie utečencov a deklaruje, že jej záujmom túto otázku aktívne riešiť je KDH. Vo svojom programe nastavuje pravidlá, za ktorých by došlo k integrácii utečencov na slovenskom území. Proti-imigračne vystupuje vládny SMER, ktorá sa týmto postojom momentálne dostáva do priameho konfliktu s EÚ tým, že je neochotná akýmkoľvek spôsobom diskutovať o pridelených kvótach. Nasleduje strana SAS, ktorá je aj napriek svojim liberálnym postojom silne proti-imigračná a spojenie dvoch rozličných kultúr považuje za nereálne. Navyše sa jej predseda Richard Sulík už viac krát vyjadril v zmysle, že na rozdiel od kresťanstva je islam agresívnym náboženstvom. Ďalšími proti-imigračnými zoskupeniami sú samozrejme ĽSNS, SNS a SME-RODINA, o ktorej sa dá povedať, že spolu s bojom proti vládnemu SMERU, ide pre stranu o najdôležitejšiu tému programu. Pri ostatných strán sa problematika imigračnej politiky a krízy nespomína.

V období 90. rokov sa na Slovensku vyskytol veľmi zaujímavý fenomén, mnohými odborníkmi označovaný za relevantnú štepnú líniu. Tá rozdeľovala spoločnosť na základe politiky Vladimíra Mečiara a jeho strany HZDS. V tomto období vznikla štepná línia mečiarizmus – antimečiarizmus, ktorá zohrávala veľmi dôležitú úlohu pri vývoji celého stranického aj politického systému. V súčasnosti je v programoch niektorých strán badateľný podobný postoj, tento krát však voči strane SMER Róberta Fica. Z 11 analyzovaných stranických programov, sa až v siedmich prípadoch nachádzajú postoje proti tejto strane. Pri stranách SME RODINA a SDKÚ ide o veľmi výraznú stranícku politiku, na ktorej postavili aj viacero programových bodov. Pre dvoj-koalíciu OĽANO – NOVA sa vyhranenosť voči strane SMER stala dokonca primárnou politikou.

V programoch sa nachádzajú aj iné programové ciele, ako napríklad v oblasti školstva, zdravotníctva alebo životného prostredia, tie však nespôsobujú žiadne štiepenie. Najčastejšie ide o programové body v zmysle navýšenia finančných prostriedkov do týchto sektorov, zvyšovanie platov a podobne.

V nasledujúcich dvoch tabuľkách sa nachádzajú štepné línie a štepné témy, ktoré rozdeľujú spoločnosť a zároveň boli viditeľné v predvolebných programoch politických strán.

Žltou farbou je zvýraznená tá štepná línia alebo téma, ktorá je v politickom programe danej strany najvýraznejšia.

Tabuľky č. 7 a 8: Prítomnosť štepných línií alebo tém v programoch politických strán

Politická strana	Socioekonomická štepná línia		Nacionalistická štepná línia		Náboženská línia		Vzťah k EÚ	
	Vlastník	Pracujúci	Centrum	Periféria	Cirkev	Štát	Pro-EÚ	Proti-EÚ
SMER		✓					✓	
SAS	✓							✓
OLANO-NOVA	✓							
SIETĚ	✓				✓		✓	
SNS	✓		✓		✓			✓
SME-RODINA	✓		✓		✓		✓	
ĽSNS		✓	✓		✓			✓
SMK	✓			✓			✓	
MOST	✓			✓			✓	
KDH	✓				✓		✓	
SDKÚ	✓				✓		✓	

Zdroj: autor na základe programu politických strán.

Politická strana	Imigračná politika		Programové ciele namierené proti strane Smer
	Pro-imigračná	Proti-imigračná	
SMER		✓	
SAS		✓	✓
OLANO- NOVA			✓
SIET'			✓
SNS		✓	✓
SME-RODINA		✓	✓
ĽSNS		✓	✓
SMK			
MOST			
KDH	✓		
SDKÚ			✓

Zdroj: autor na základe programu politických strán.

Z tabuľky vyplýva, že vo všetkých programoch politických strán je prítomná socioekonomická štepná línia. Navyše programy až celkovo piatich politických strán sú na tejto línii postavené a je pre nich najzásadnejšia. Otázky štepnej línie cirkev – štát sú obsiahnuté celkovo v piatich predvolebných programoch, z toho v troch prípadoch sú otázky spadajúce do tejto línie pre stranu primárne. Otázky štepnej línie cirkev – štát sa nachádzajú u šiestich politických strán, no primárna je táto línia len u KDH. Podobne, ako v prípade socioekonomickej štepnej línie, sa aj otázky vzťahu k EÚ nachádzajú v programoch všetkých strán, no ani pre jednu z nich nie je táto štepná línia najzásadnejšia. Podobne je na tom štepná téma imigračnej politiky, ktorá taktiež nie je primárnou pre žiadnu stranu. Nachádza sa však len u šiestich strán. Poslednou skúmanou štepou témou bol postoj proti strane SMER. Ten sa nachádza až u siedmich politických strán, v prípade dvoj-koalície OLANO – NOVA ide dokonca o najzásadnejší postoj.

4. Parlamentné voľby 2016

V tejto kapitole sa budem najprv venovať predvolebným témam a štiepeniu spoločnosti, čo predstavuje druhú časť mojej analýzy. V druhej podkapitole predstavím konkrétne výsledky volieb v roku 2016, na čo nadviažem v poslednej podkapitole. Tu budem riešiť povolebný vývoj a to, či vládna koalícia bola zostavená na základe kumulatívnych, alebo prierezových štepných línií, ktoré sú prítomné v predvolebných programoch.

4.1. Predvolebné témy a štiepenie spoločnosti

V predošlej kapitole som analyzoval stránicke programy, v ktorých sú viditeľné štepné línie alebo témy. V tejto časti sa budem venovať otázkam, ktoré voliči považovali pred voľbami v roku 2016 za najdôležitejšie. Jednotlivé otázky potom zaradím do okruhu štepnej línie alebo témy, ktoré rozdeľovali aj jednotlivé politické strany v oblasti programov.

Prieskumná agentúra MEDIAN SK urobila v období tesne pred parlamentnými voľbami prieskum, ktorým chceli zistiť motivácie voličov pri voľbe politických strán do NR SR. Výskum bol vypracovaný na základe vzorky 1230 respondentov vo veku viac ako 18 rokov. Metóda zberu dát pozostávala z telefonického³² opytovania sa a opytovania sa cez internet³³. Prieskumu sa zúčastnila celospoločenská reprezentatívna vzorka, zahrňujúca všetky segmenty spoločnosti. (Median SK 2016)

Zo všeobecných faktorov, ktoré ovplyvňujú voľbu voliča, mali najzásadnejší vplyv navrhované riešenia z programu strán. Až 48 % voličov uviedlo, že práve program strany je pre ich rozhodnutie najdôležitejší. Vzhľadom k analýze programov v predošlej kapitole, je toto zistenie veľmi prínosné. Druhým faktorom sú pre voličov poctivosť a morálka kandidátov jednotlivých strán. Nasleduje snaha o zmenu a oživenie politiky, čo je v tomto prípade jasný signál, že existuje veľké percento voličov, ktorí rozhodujú aj na základe postoja voči strane SMER. (Taktiež)

Druhá časť výskumu už bola analýza konkrétnych otázok, ktoré sú pre voličov tie najdôležitejšie. Zúčastnení výskumu si mohli vybrať z ponúknutých otázok akékoľvek množstvo, pokiaľ je aj viacero z nich pre nich najzásadnejších pri voľbe politickej strany vo voľbách 2016. Najdôležitejšou otázkou sa stala otázka zdravotníctva, ktorú takto označilo až 80 % všetkých opýtaných. Táto otázka však neprináša nijaké štiepenie, keďže sa viac-menej na potrebe jej riešenia zhodujú takmer všetci politickí činitelia. Druhu najdôležitejšou otázkou

³²CATI

³³CAWI

je snaha o zmenu politiky, ktorá dosiahla najväčšiu dôležitosť až u 78 % opýtaných. Z analýzy výsledkov ďalej vyplýva, že v prípade voličov opozičných pravicových strán dosahovalo toto číslo až 92 %. Median SK ďalej uvádza, že táto otázka úzko korešponduje s postojom proti strane SMER, ktorá bola v období výskumu jednou vládnu stranu. Ďalej nasledovala téma riešenia nezamestnanosti, ktorej sa pred voľbami venoval aj vládny SMER. (Taktiež) Ten však neriešil primárne nezamestnanosť, ale zvýšenie základnej podpory v nezamestnanosti. (Pílc 2015)

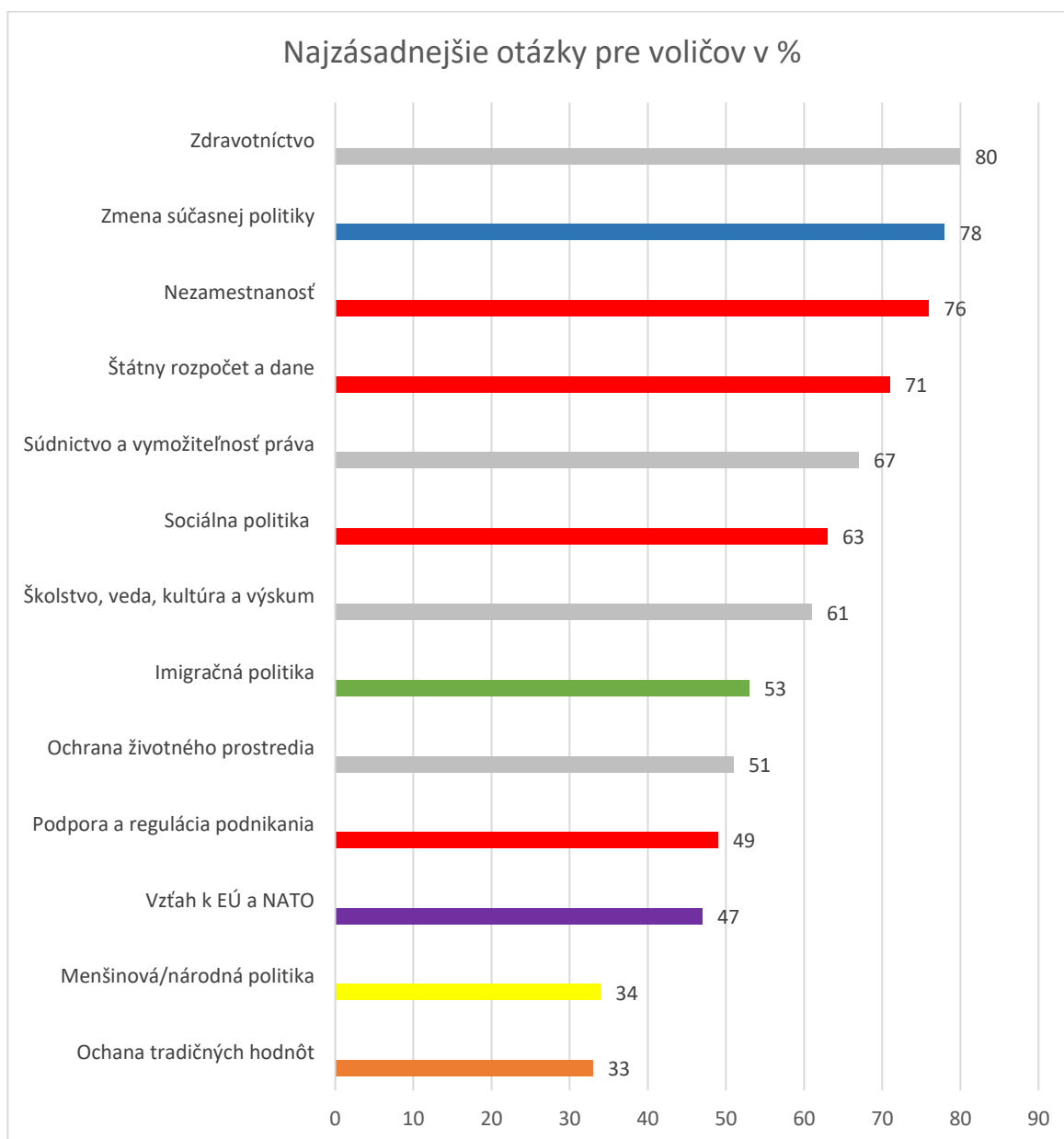
Podobne dôležitým bol pre voličov aj štátny rozpočet a otázka daní. K tejto otázke sa vyjadriť, ako ku najdôležitejšej, 71 % opýtaných. Nasleduje sociálna politika so 63 %. Ďalej nasledujú témy súdnictva a vymožitelnosti práva a podpora školstva, vedy, kultúry a športu. Podobne, ako je to v prípade zdravotníctva, tak ani tieto otázky nezohrávajú významnú štepnú funkciu. Nasleduje však téma, ktorá patrí medzi najzásadnejšie až v 53% prípadoch. Ide o tému imigrácie a prijímania utečencov, ktorá nachádza významné miesto aj u viacerých programov politických strán. Zaujímavé je v tomto smere pripomenúť stranu ĽSNS, ktorej voliči podľa prieskumu berú otázku imigrácie za najzásadnejšiu „len“ v 69 % prípadov. Nasleduje ochrana životného prostredia, ktorá však spadá do rovnakej kategórie ako zdravotníctvo a ostatné. Posledné štyri témy, ktoré opýtaní označili za najdôležitejšie, sú zároveň aj zásadné pre túto prácu. Prvou takouto témou je podpora a regulácia podnikania, ktorá spadá spolu s vyššie zmienenými témami³⁴ do socioekonomickej štepnej línie. Táto téma patrí medzi najzásadnejšie pre 49 % opýtaných. Otázka EÚ a NATO a vzťahy politickým stranám k nim je najzásadnejšia pre 37 % opýtaných. Na úplnom chvoste celého výskumu skončili dve témy, ktoré v minulosti viac krát patrili medzi tie najzásadnejšie a veľmi výrazne ovplyvňovali formovanie stranického systému. Len pre 34 % opýtaných bola pred voľbami v roku 2016 dôležitá otázka menšinovej alebo národnej politiky. Práve tá zohrávala medzi rokmi 2006-2010 veľmi významnú úlohu a štiepila stranický systém aj spoločnosť. Najmenej zásadnou témou pre rozhodovanie voličov vo voľbách 2016 bola otázka ochrany tradičných hodnôt, zahrňujúca práva homosexuálov, potratov, interrupcií a pod. Táto otázka dosiahla len 33 % a podobne ako je to v prípade menšinovej politiky, často krát sa jej podarilo štiepiť stranický systém aj spoločnosť. (Median SK)

V nasledujúcom grafe sú zaznačené všetky najzásadnejšie témy pre voličov pred voľbami v roku 2016. Farebne sú odlišné podľa toho, akú štepnú líniu alebo štepnú tému predstavujú. Červenou sú zaznačené témy štepnej línie vlastníka - pracujúci, žltou

³⁴Riešenie nezamestnanosti, štátny rozpočet a dane, sociálna politika

menšinová/národná politika spadajúca do štepnej línie centrum – periféria, hnedou otázky tradičných hodnôt z línie cirkev – štát, fialovou vzťah k EÚ a NATO, zelenou imigračná téma a modrou politika proti strane SMER. Šedou farbou sú zaznačené témy, ktoré neprodukurujú výraznejšie štiepenie a panuje nad nimi prakticky väčšinový konsenzus.

Graf č. 2: Najzásadnejšie otázky pre voličov pred voľbami v roku 2016

Zdroj: autor na základe Median SK 2016.

Z grafu vyplýva, že najčastejšie otázky, podľa ktorých sa občania vo voľbách 2016 rozhodovali, spadali do socioekonomickej štepnej línie, teda línie vlastník – pracujúci. Táto

lína bola ďalej nasledovaná voľbou za zmenu politiky na Slovensku. Nasledujú ďalšie otázky, ktoré sú však oproti spomínaným dvom výrazne v pozadí. Otázka imigrácie dosiahla primárnej dôležitosti, len niečo vyše polovice opýtaných. Podobne dopadla aj otázka vzťahu politických strán k EÚ a NATO, ktorá je najdôležitejšia pre 47 % opýtaných. Otázky, ktoré spadajú do klasických štepných línií, centrum – periféria a cirkev – štát, boli pred voľbami v roku 2016 dôležité len pre tretinu opýtaných.

4.2. Výsledky volieb

V poradí siedme parlamentné voľby v histórii samostatnej Slovenskej republiky sa skončili 5. marca o 22. hodine. Kandidovalo v nich celkovo 23 politických strán³⁵ v 5993 okrskoch. Celková volebná účasť dosiahla 59,82 % a ôsmim politickým stranám sa podarilo prekonať 5% volebnú klauzulu. Spolu si rozdelili 150 mandátov. Prvá, s vyše 28 %, skončila strana SMER, ktorá podľa mojej analýzy zastupuje na socioekonomickej štepnej línii vlastníci – pracujúci, pozíciu pracujúceho. Vo vzťahu k EÚ osciluje niekde medzi, ale zároveň je vyhranená voči imigrantom. Druhá strana skončila vo voľbách SAS vedená Richardom Sulíkom, ktorá so ziskom niečo cez 12 % obsadila 21 mandátov. Strana sa profiluje proti-európsky, proti-imigračne a zároveň jej politika je vyhranená voči strane SMER. Na socioekonomickej línii predstavuje silne pravicový ekonomický program. O percento menej získala dvoj-koalícia strán OĽANO-NOVA, ktorá veľkú časť svojho programu a agendy postavila taktiež proti politike strany SMER. V otázke EÚ zastáva nerozhodnú pozíciu a ekonomicky predstavuje pravicovú stranu. Nasledujú strany radiace sa do nacionalistickej stránickej rodiny – SNS a ĽSNS, ktoré zhodne predstavujú štiepenie na línii centrum – periféria. SNS získala vo voľbách 8,64 % a predstavuje silu, ktorá je vyhranená voči EÚ, imigrantom a aj strane SMER. Výsledok 8,04 %, ktorý získala strana ĽSNS, veľmi výrazne mení doterajšiu štruktúru stránického systému, keďže sa prvý krát dostáva do NR SR nesystémová strana. Podobne ako strana SMER reprezentuje záujmy pracujúceho obyvateľstva, omnoho však radikálnejšie. Strana je proti členstvu Slovenska v EÚ, ostro vystupuje proti imigrantom, a v podstate všetkým iným zložkám spoločnosti, než väčšinovým. Je namierená a ostro kritizuje stranu SMER a jej politiku. Na štepnej línii cirkev – štát je predstaviteľom tradičných náboženských hodnôt. So ziskom 6,62 % sa prekvapujúco dostala do NR SR aj SME-RODINA podnikateľa Borisa Kollára, ktorá je označovaná za populistickú a podobne ako v prípade ĽSNS, nesystémovú. Strana presadzuje zlepšenie

³⁵ Zaujímavosťou je, že nekandidovala HZDS, ktorá nezaplatila volebnú kauciu. (Denník Pravda 2015)

podnikateľského prostredia a prezentuje sa ako ochranca slovenských rodín, je teda u nej značne viditeľná štepná línia centrum – periféria. Prezentuje sa ako pro-európska strana, ktorá má ale za cieľ bojovať proti imigračnej vlne, ktorá podľa nej Slovensko ohrozuje zvonka. Primárna hrozba zvnútra zase podľa strany pochádza zo SMERU. Posledné dve strany, ktoré prešli do NR SR skončili výrazne za očakávaniami. Ide o stranu MOST, ktorá sa začala orientovať viac na silne ekonomický program na úkor menšinovej politiky. Oba tieto prvky pôsobili v programe vyvážene a boli doplnené pro-európskou orientáciou strany. Najväčšie sklamanie vo voľbách však zaznamenala strana SIEŤ, ktorá sa už od svojho vzniku a počas celého predvolebného obdobia pasovala na Slovensku na lídra pravej. Konečný výsledok 5,6 % je pre konzervatívnu pro-európsku stranu, poberajúcu témy na socioekonomickej štepnej línii veľmi málo. Strana, okrem toho, že sa pasovala do pozície lídra pravicových strán, prebrala aj na seba úlohu strany, ktorá bojuje proti jednofarebnej vláde strany SMER. (Štatistický úrad SR c)

Naopak, parlamentná účasť skončila pre klasické, etablované kresťansko-demokratické strany KDH a SDKÚ. SMK potvrdilo svoj výsledok z volieb v roku 2012 a do NR SR sa opäť nedostalo.

Tabuľka č. 7: Výsledky volieb do NR SR v roku 2016

Politická strana	Počet % voličských hlasov	Počet mandátov
SMER	28,28	49
SAS	12,10	21
OLANO-NOVA	11,02	19
SNS	8,64	15
ĽSNS	8,04	14
SME-RODINA	6,62	11
MOST	6,50	11
SIEŤ	5,60	10
Spolu	100%	150

Zdroj: autor na základe Štatistický úrad SR c.

Výsledky parlamentných volieb v roku 2016 sa dajú označiť za prelomové a svojím spôsobom veľmi špecifické. K ich výsledkom sa vyjadruje napríklad politológ Rastislav Tóth,

ktorý tvrdí, že „ľudia na Slovensku sú dezorientovaní, nevedia, čo si počať s právom voliť a potom hľadajú a hľadajú, až napokon volia zo zúfalstva strany, ktoré by ani nemuseli existovať.“ Ďalej dopĺňa, že tieto výsledky volieb vníma ako informáciu o rozpade straníckej štruktúry. (Tóth 2016) Politológ Ján Baránek sa zasa vyjadruje k totálnemu prepadu kresťansko-demokratických strán, ktorých totálny volebný prepad znamená, „že sa na tejto strane spektra bude musieť niečo udiť.“ (Baránek 2016) Zároveň Baránek skonštatoval, že rozloženie síl na základe volebných výsledkov nedáva základ pre zmysluplné koalície. Podľa neho, „sú predčasné voľby veľmi, veľmi aktuálnou možnosťou riešenia patovej situácie, ktorá po voľbách nastala.“ (Baránek 2016) Politológ Juraj Marušiak dopĺňa Baránka v otázke neúspechu kresťansko-demokratických strán a tvrdí, „že príčinou neúspechu KDH je strata vlastnej identity i personálna opotrebovanosť ľudí vo vedení hnutia.“ (Marušiak 2016) A posledným, kto rovnako negatívne zhodnotil volebné výsledky, je aj Grigorij Mešežnikov. Ten uviedol, „že je v šoku a Slovensko je pred veľmi zložitým obdobím, ako vnútorným, tak aj vonkajším.“ (Mešežnikov 2016)

Výsledky parlamentných volieb 2016 priniesli niekoľko zásadných zmien oproti minulosti. V prvom rade, z NR SR vypadli štandardné kresťansko-demokratické strany, ktoré tak po prvý krát nebudú v parlamente zastúpené. Naopak, boli nahradené silne nacionalistickou až neonacistickou ĽSNS a populistickou stranou SME-RODINA.

Pre moju prácu však nie je dôležité výsledky volieb analyzovať, ale určiť štepne línie, ktoré v spoločnosti rezonovali. Zároveň je dôležité určiť, či pri vzniku koalícnej väčšiny sú medzi politickými stranami štepne línie a témy len kumulatívne alebo sa medzi nimi nachádzajú aj prierezové, čomu sa budem venovať v ďalšej podkapitole.

4.3. Povolebný vývoj a zostavenie vlády

Výsledky parlamentných volieb spôsobili, že v podstate všetky strany sa dostali do situácie, v ktorej bolo veľmi komplikované nájsť prirodzeného koaličného partnera. Politológovia, analytici či samotní politici začali zvažovať možnosti ďalšieho vývoja. Do úvahy pripadala široká koalícia, menšinová vláda, úradnícka vláda, ale aj predčasné voľby. Všetky strany sa však hneď po voľbách nechali počuť, že odmietajú akúkoľvek spoluprácu s Mariánom Kotlebom a jeho ĽSNS. Predseda SAS Richard Sulík, okrem spolupráce s ĽSNS vylúčil aj spoluprácu so stranou SMER. SME-RODINA sa vyjadrila, že nechce byť súčasťou žiadnej koalície, ale že pravicovú vládu bude podporovať z parlamentu. Do ostrého konfliktu

sa dostala centristická SNS s periférnym MOSTOM a spoluprácu medzi sebou taktiež razantne odmietli. (Chlebanová 2016)

Prezident poveril zostavením vlády víťaza volieb, Róberta Fica. Ten dostal desať dňové ultimátum na vytvorenie vládnej koalície. Dni po voľbách však ukázali, že zostavovanie vládnej koalície bude mať iný priebeh, ako sa očakával. SNS na svojom povolebnom sneme odmietla podporiť možnú širokú stredovo-pravú s tým, že si nevie predstaviť spoluprácu s Igorom Matovičom, ktorý spolu s Danielom Lipšicom viedli dvojkoalíciu OĽANO-NOVA. Po tomto rozhodnutí sa zdalo, že neexistuje možnosť zostavenia vládnej koalície a všetko nasvedčovalo tomu, že Slovensko bude počas predsedníctva v EÚ riadiť úradnícka vláda a po predsedníctve budú vyhlásené predčasné voľby. (Taktiež)

Situácia sa však rapídne zmenila týždeň po voľbách, kedy SNS oznámila, že si dokáže predstaviť spoluprácu s ľavicovou stranou SMER. Po tomto vyjadrení sa zišiel aj snem MOSTU, na ktorom sa Béla Bugár vyjadril, že pokiaľ dostane pozvánku na rokovanie zo strany SMER a SNS, bude ju akceptovať. Začala sa črtáť extrémne heterogénna vládna koalícia, ktorá navyše ešte potrebovala ďalšiu stranu na zostavenie vládnej koalície. V nedeľu, 13. marca, sa na Úrade vlády SR stretol Róbert Fico spolu s predsedom SIETE, Radoslavom Procházkom. Išlo o prvé oficiálne stretnutie týchto dvoch lídrov, keďže sa SIEŤ v celom predvolebnom období prezentovala ako strana, ktorá všemožnými prostriedkami bude bojovať proti strane SMER a bude sa snažiť o to, aby táto ľavicová strana už nebola viac súčasťou vlády. Po tomto stretnutí sa však postoj SIETE razantne zmenil a Radoslav Procházka vyhlásil, že spolu so SMEROM nenašli otázku, ktorá by ich rozdeľovala, a pre ktorú by nemohli pokračovať v ďalšom procese. (Chlebanová 2016) Tento krok kritizovali ostatné pravicové strany, najmä SAS Richarda Sulíka a OĽANO-NOVA. Predstavitelia týchto subjektov sa zhodli na tom, že strany chcú využiť situáciu a za každých okolností vstúpiť do vládnej koalície. Aj za cenu toho, že úplne negujú svoje predvolebné pôsobenie a vyjadrenia.

Začala sa tak črtáť vládna koalícia zložená zo strán SMER, SNS, MOST a SIEŤ. Prvé oficiálne stretnutie predstaviteľov týchto strán sa uskutočnilo 14. marca. Na toto stretnutie vyslala každá politická strana troch svojich predstaviteľov, ktorí mali potvrdiť a črtajúcu sa vládnu koalíciu a určiť ďalší vývoj. Po viac ako ôsmich hodinách predstúpil pred novinárov Róbert Fico a v krátkosti oznámil, že strany sa dohodli na spoločnej vládnej spolupráci. Rokovanie pokračovalo aj ďalší deň, po ktorom štyri politické subjekty podpísali programové priority pre na roky 2016 až 2020, a ktoré budú tvoriť základ pre programové vyhlásenia vlády. (Orviská 2016)

V situácií, akej sa nachádzali politické strany po voľbách v roku 2016, bola vládna koalícia a programové vyhlásenia zostavené v enormne krátkom čase. Po voľbách v roku 2012, aj napriek tomu, že Róbert Fico nepotreboval na zostavenie vlády žiadnu inú politickú stranu, trvalo spísanie programových priorít dva týždne. Po týchto voľbách, dohodnutie programových priorít trvalo približne 11 hodín, a to aj napriek tomu, že sa na nich museli zhodnúť politické strany, predstavujúce diametrálne odlišné politické spektrum. (Chlebanová 2016)

Vládna koalícia bola napokon zostavená zo štyroch politických strán, SMER, SNS, MOST a SIEŤ, ktoré svojou politikou a smerovaním predstavujú diametrálne odlišné politické strany. Najvýraznejšiu odlišnosť predstavujú socioekonomické témy. Zatiaľ čo strana SMER zastupuje pracujúcu triedu, ostatné strany stoja na opačnom póle.

V prípade štepnej línie centrum - periféria ide taktiež o značnú diskontinuitu, konkrétne v prípade strany SNS, ktorá zastupuje slovenské centrum a strany MOST, ktorá naopak bojuje a presadzuje práva menšín, primárne tej maďarskej. Navyše obe strany počas celého predvolebného obdobia a aj po vyhlásení výsledkov jednoznačne avizovali, že medzi nimi neexistuje žiadna šanca povolebnej spolupráce.

V otázke európskej politiky taktiež strany nezastávajú rovnakú líniu. Strana SMER sa prezentuje pro-európskou politikou, ktorá je však značne determinovaná imigračnou krízou. Pro-európske sú strany MOST a SIEŤ, naopak za proti-európsku môžeme označiť politiku SNS.

Ako najzhodnejšia, medzi politickými stranami, sa javí otázka imigračnej politiky, keď pri dvoch stranách, SIEŤ a MOST, nie je jasný postoj a strana SMER a SNS sú jednoznačne proti európskym kvótam a prijímaniu imigrantov na Slovensko. Rovnako na tom sú aj otázky spadajúce do štepnej línie cirkev - štát. V programe strán SIEŤ a SNS sa nachádza odkaz na kresťanské hodnoty, pri dvoch ostatných stranách tomu tak nie je. Z logiky veci by malo vyplývať, že SMER bude zastupovať v tejto otázke líniu štát, no v skutočnosti tomu tak nie je. Sám Robert Fico odmietol odluku cirkvi od štátu, čo odôvodnil slovami: „*My potrebujeme v tomto štáte klud a stabilitu a veľmi vyvážené vzťahy medzi štátom a jednotlivými cirkvami a náboženskými spoločnosťami.*“ (Odkladal 2015)

Veľmi zaujímavá je však posledná skúmaná štepná téma, a to postoj voči strane SMER. MOST sa k tejto otázke nijakým spôsobom vo svojom programe nevyjadruje, opak je však u strany SNS a SIEŤ. SNS vo svojom programe spomína vyhradenie sa najmä voči ekonomickej politike SMERU, SIEŤ je ešte drsnejšia. Celé predvolebné obdobie sa strana pasovala za lídra pravicových strán a bojovníka proti SMERU. Tento postoj dokazuje

stranícky web a predvolebný program, v ktorom sa často SMER spomína, ako strojca negatívneho ekonomického, sociálneho či korupčného statusu na Slovensku.

Na vstup SIETE do vládnej koalície so SMEROM zareagovala štvorica poslancov, ktorí zo strany vystúpili. Poslanci odmietli akýmkoľvek spôsobom spolupracovať so stranou SMER, ktorú počas celej predvolebnej kampane strana SIET vo všetkých smeroch kritizovala. (Chlebanová 2016)

Z analýzy straníckych programov je jasné, že politické strany, ktoré vytvorili vládnu koalíciu sú diametrálne odlišné či heterogénne v mnohých smeroch. Neexistuje ani jedná štepná línia alebo téma, na ktorej strane by stáli všetky štyri politické strany. Najzhodnejšia sa však javí imigračná téma a štepná línia cirkev – štát, keď v oboch prípadoch sa sú na jednej strane dve politické strany a dve sa podľa predvolebného programu nedajú zaradiť. Z tohto zistenia vyplýva, že povolebná spolupráca medzi stranami vznikla aj napriek prierezovým štepným líniam.

Záver

Cieľom tejto práce s názvom Slovenské politické strany a voľby 2016 bolo poskytnúť ucelený náhľad na vývoj slovenského stranického systému a zistiť, akým spôsobom sa zmenila situácia v otázke štepných línií od roku 2012, a či politické strany po voľbách 2016 vytvorili spoluprácu na základe kumulatívnych, alebo prierezoých štepných línií.

Základy moderného slovenského stranického systému sa začali formovať už v novembri 1989. Ešte v rámci spoločného federálneho štátu, v nadväznosti na tradíciu prvej Československej republiky, bol prijatý model zastupiteľskej parlamentnej demokracie a pomerného volebného systému.

Toto obdobie bolo charakteristické vznikom prvej štepnej línie komunizmus – antikomunizmus, na ktorej sa štiepili politické strany aj spoločnosť. Toto štiepenie však nepreukázalo veľký potenciál, keďže medzi politickými elitami aj spoločnosťou panoval viacmenej široký konsenzus na potrebe zmeny režimu.

Prakticky už po prvých voľbách v roku 1990 sa na Slovensku objavujú klasické štepné línie, ako ich opisujú Stein Rokkam a Martin Seymour Lipset. Primárne sa stranický systém a spoločnosť začína štiepiť na línií centrum – periféria. Vzhľadom k etnicko-federatívne mu charakteru Československa a početnej maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku, mala táto línia dve podoby. V prvom prípade išlo o štiepenie na línií pražské centrum verzus slovenská periféria, ktoré bolo neskôr nahradené štiepením na línií slovenské centrum verzus maďarská periféria.

Štepná línia centrum – periféria je sprevádzaná štiepením na línií cirkev – štát. Vzhľadom k vysokým číslam religiozity slovenského obyvateľstva, boli otázky na tejto línií veľmi často aktivizované.

Po voľbách v roku 1994 prichádza na Slovensku radikálny zlom v štiepení stranického a spoločenského života. K moci sa dostáva politická strana HZDS vedená Vladimírom Mečiarom, ktorej vládnutie sa veľmi výrazne dotýka základov demokratického režimu. HZDS spolu s koalíčným Združením robotníkov Slovenska často krát porušujú ústavu a prekročujú písané aj nepísané normy parlamentnej demokracie. Ich vláda sa podpísala aj pod veľmi kontroverzné volebné zákony, ktoré sa podarilo zrušiť až o niekoľko rokov neskôr. V tomto období sa na Slovensku takmer úplne vytrácajú klasické štepné línie a spoločnosť a stranický systém sa začína štiepiť v otázke o podobu režimu. V slovenskej, ale aj českej literatúre sa v tomto prípade hovorí o plnohodnotnej štepnej línií, ktorá je nazývaná mečiarizmus –

antimečiarizmus. Slovenský politický systém a spoločnosť sú paralyzovaní na niekoľko rokov a tento stav sa začína stabilizovať až na prelome miléníí.

Okolo roku 2000 sa Slovensko opäť dostáva na cestu liberálnej demokracie tak, ako ju poznáme v krajinách západnej Európy. Socioekonomická štepná línia bola až do tohto obdobia výrazne v pozadí a výrazne nevlývala na štiepenie stranického systému, ani spoločnosti. V tomto období začínajú politické strany a spoločnosť štiepiť ekonomické otázky. Základným sporom po voľbách v roku 2002 už teda nie je otázka prežitia demokracie, ale úroveň a rozsah angažovanosti štátu v hospodárstve, miera zodpovednosti jednotlivca za svoju sociálnu situáciu a miera zásahu štátu do nej. Táto štepná línia sa stáva primárnou vo voľbách 2006, no popri nej je stále aktívne štiepenie cirkev – štát a hlavne centrum – periféria.

S príchodom strany SAS na slovenskú politickú scénu prichádza aj nová štepná línia, ktorú vo svojom diele popisuje Arend Lijphart. Postoje k Európskej únii začínajú výrazne štiepiť hlavne stranický systém, čo spôsobuje rozkol vo vládnej koalícii a čoho dôsledkom je nakoniec jej rozpad.

Do volieb v roku 2012 idú pravicové strany výrazne oslabené, čo bolo spôsobené ich vládnym neúspechom z predošlého obdobia a neochotou medzi sebou spolupracovať. Stále je dominantná socioekonomická štepná línia, tento krát však vo svojej špecifickej podobe, a to hľadania východísk z finančnej krízy, pri čom najmenšom dopade na životnú úroveň a sociálne istoty občanov. Túto problematiku dokázala najlepšie pokryť strana SMER, ktorá voľby jednoznačne vyhráva a zároveň potvrdzuje na poli slovenského stranického aj spoločenského života, primárnu socioekonomickú štepnú líniu vlastníkov – pracujúcich.

Základným cieľom tejto práce bolo zistiť, ako sa situácia po roku 2012 vyvíjala ďalej, a či socioekonomickej línií sa podarilo udržať svoju primárnu postavenie. Na základe toho som si určil dve výskumné otázky:

„Aké štepná línia alebo štepná téma, ktorá štiepila stranický systém a spoločnosť, bola pred voľbami v roku 2016 na Slovensku primárna? a „Zmenila sa primárna štepná línia približne oproti roku 2012, kedy boli napísané posledné štúdie na túto tému?

Podľa analýzy predvolebných programov 11 politických strán a sociologického výskumu spoločnosti Median SK jasne vyplýva, že najdôležitejšou štepnou líniou, ktorá štiepila stranický systém a spoločnosť pred voľbami v roku 2016, bola socioekonomická štepná línia vlastníkov – pracujúcich. Programové body, ktoré spadajú do tejto štepnej línie, sa nachádzajú v programoch všetkých skúmaných politických strán. Navyše u piatich z nich je táto línia najzásadnejšia. Výskum agentúry Median SK toto tvrdenie potvrdilo, keď

najzásadnejšími témami pre voličov pred voľbami v roku 2016 boli práve tie, ktoré spadajú do tejto štepnej línie. Patrí medzi nich nezamestnanosť, štátny rozpočet a dane, sociálna politika a podpora a regulácia podnikania.

Znamená to, že socioekonomická štepná línia potvrdila svoje primárne postavenie a situácia sa od roku 2012 nezmenila. Týmto zistením som potvrdil aj zadanú hypotézu, a to, že *„Štiepenie stranického systému a spoločnosti sa na Slovensku pred voľbami v roku 2016 nezmenilo a stále zostáva primárnou štepnu líniou socioekonomická, teda línia vlastník - pracujúci.“*

Z pohľadu ostatných štepných línií je zrejmé, že sú stále aktívne, no v súčasnosti nie tak významné, ako je to v prípade socioekonomickej štepnej línie. Štepne línie centrum – periféria a cirkev – štát sú u niektorých strán prítomné, no sociologický výskum potvrdil, že v súčasnosti nie sú pre voličov zásadné. Len pre tretinu občanov sú zásadné otázky menšinovej alebo národnej politiky, to isté platí aj pre otázky ochrany tradičných hodnôt. Štepná línia, reflektujúca vzťah k Európskej únii, je prítomná u všetkých predvolebných programov, no podľa výskumu, je najdôležitejšia len pre necelú polovicu spoločnosti. Podobne je na tom aj štepná téma, ktorá zachytáva postoj k imigračnej politike. Poslednou skúmanou štepnu témou bol postoj proti strane SMER. Ten je prítomný až u siedmich politických strán, pričom u OĽANO – NOVA ide o politickú rétoriku, na ktorej majú postavený celý svoj predvolebný program. Prítomnosť tejto štepnej témy potvrdzuje aj sociologický výskum, ktorý hovorí, že zmena súčasnej politiky je najzásadnejšia až pre 78 % občanov. Vývoj navyše nasvedčuje tomu, že je otázkou času, kedy sa táto téma stane medzi slovenskými politológmi relevantnou štepnu líniou, presne tak, ako tomu bolo v prípade štepnej línie mečiarizmus – antimečiarizmus.

Druhá časť môjho výskumu sa dotýkala stability stranického systému, ktorú okrem iných faktorov, výrazne ovplyvňuje aj počet, štruktúra a vzťah medzi štepnými líniami alebo témami. V práci nebolo cieľom zistiť, či je alebo nie je slovenský stranický systém stabilný. Cieľom bolo zistiť, či politické strany, ktoré po voľbách vytvorili vládnu koalíciu, učinili tak na základe kumulatívneho alebo prierezového vzťahu štepných línií. Pokiaľ by šlo o vzťah kumulatívny, strany by sa nachádzali na rovnakom póle štepnej línie alebo témy, tým pádom by vplývali na stabilitu stranického systému pozitívne. Pokiaľ by sa strany rozchádzali, tento vzťah by bol prierezový, a naopak, jeho vplyv by prispieval k nestabilite stranického systému. V tejto časti som si teda stanovil výskumnú otázku, ktorá znie:

„Na základe analýzy predvolebných programov politických strán, bola povolebná vládna koalícia vytvorená len na základe kumulatívnych alebo aj prierezoých štepných línií a štepných tém?“

Situácia na Slovensku bola po voľbách v roku 2016 veľmi komplikovaná a všetko nasvedčovalo tomu, že sa nepodarí vytvoriť koaličnú väčšinu. Táto situácia sa však rapídne zmenila týždeň po voľbách, keď pravicová nacionalistická SNS oznámila, že si dokáže predstaviť spoluprácu s ľavicovým SMEROM. K týmto dvom stranám sa veľmi nečakane pripojila strana maďarskej menšiny MOST a novovzniknutá, silne orientovaná proti politike SMERU, SIEŤ Radoslava Procházku. Spomínané štyri politické strany vytvorili veľmi heterogénnu vládnu koalíciu, ktorá vznikla aj na základe prierezoých štepných línií, čo neprospieva k stabilite a predvídateľnosti stranického systému. Tým, že táto vládna koalícia bola vytvorená aj na základe prierezoých štepných línií, som potvrdil aj druhú stanovenú hypotézu, ktorá znie:

„Politické strany, ktoré vytvorili po voľbách vládnu koalíciu, tak učinili aj napriek prierezoým štepným líniám a štepným témam, ktoré sa nachádzajú v ich predvolebných programoch, čo prospieva k nepredvídateľnosti a nestabilite stranického systému.“

V podstate v žiadnej zo skúmaných štepných línií alebo tém, sa nenachádzajú všetky politické strany na rovnakom póle. Najbližšie sú k tomu v prípade štepnej línie cirkev – štát a téme imigračne politiky.

Hneď po voľbách, na protest voči vzniknutej vládnej koalícii, opustili stranu SIEŤ jej štyria poslanci a stali sa nezávislými. Rovnaký scenár nastal aj v prípade MOSTU, ktorý však opustil len jeden poslanec. Vzniknutá vládna koalícia sa stretla s negatívnym ohlasom nielen zo strany voličov, prevažne troch pravicových strán, ale aj zo strany vlastných poslancov.

Zaujímavé bude sledovať, ako sa situácia na poli slovenského stranického systému a v spoločnosti bude vyvíjať. Zásadnou otázkou je, či si socioekonomická línia udrží svoje primárne postavenie, alebo bude nahradená inou štepnou líniou alebo témou. Z histórie však vieme, že štepné línie cirkev – štát a centrum – periféria, sa v slovenskej spoločnosti a medzi politickými stranami dokázali veľmi často aktivizovať a zohrávať veľmi dôležitú štepnú úlohu. Zaujímavé bude aj pozorovať, ako sa vyvinie aktuálna téma postoja politických strán a spoločnosti voči strane SMER. Možno sa onedlho táto štepná téma stane na Slovensku primárnou a možno ju aj pár rokov nájdeme v nejakej štúdií, ako relevantnú štepnú líniu.

Zoznam skratiek

EÚ	Európska únia
VPN	Verejnosť proti násiliu
SMER	SMER – sociálna demokracia
KSS	Komunistická strana Slovenska
KDH	Kresťansko-demokratické hnutie
SDE	Strana demokratickej ľavice
SNS	Slovenská národná strana
HZDS	Hnutie za demokratické Slovensko (od roku 2003 Ľudová strana - Hnutie za demokratické Slovensko)
SMK	Strana maďarskej koalície (od roku 2012 Strana maďarskej komunity)
ZRS	Združenie robotníkov Slovenska
ANO	Aliancia nového občana
SDKÚ	Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana
MOST	MOST– HÍD
SAS	Sloboda a solidarita
ESM	Európsky stabilizačný fond
ĽSNS	Ľudová strana Naše Slovensko

Zoznam tabuliek a grafov

Tabuľka č. 1: Relevantné štepné línie a ich zástupcovia (1990-1994)

Tabuľka č. 2: Relevantné štepné línie a ich zástupcovia (1994-2000)

Tabuľka č. 3: Relevantné štepné línie a ich zástupcovia (2000-2006)

Tabuľka č. 4: Relevantné štepné línie a ich zástupcovia (2006-2010)

Tabuľka č. 5: Relevantné štepné línie a ich zástupcovia (2010-2012)

Tabuľka č. 6: Relevantné štepné línie a ich zástupcovia (od roku 2012)

Tabuľka č. 7: Výsledky volieb do NR SR v roku 2016

Graf č. 1: Faktory ovplyvňujúce stabilitu stranického systému

Graf č. 2: Najzásadnejšie otázky voličov pred voľbami v roku 2016

Pramene a literatúra

- Baránek, Ján. 2016. In „*Veľké hodnotenie volieb: Politológovia si servítiky pred ústa nekladú, tvrdé slová lídrom.*“ *zoznam.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.topky.sk/cl/1000863/1532697/Velke-hodnotenie-volieb--Politologovia-si-servitky-pred-usta-nekladu--tvrde-slova-lidrom>> (29.4.2017)
- Bartolini, Stefano, Peter Mair. 1990. *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885-1985*. Cambridge: University Press.
- Belko, Marián. 2003. „Vývoj systému politických strán.“ Pp. 93-112 in Lubomír Kopeček (ed.), Marián Belko, Vlastimil Havlík, Jaromír Sedlár. 2003. *Od Mečiara k Dzurindovi: Slovenská republika a politický systém v prvom desaťročí samostatnosti*. Brno: Masarykova univerzita.
- Beyme, von Klaus. 1985. *Political Parties in Western Democracies*. London: Palgrave Macmillan.
- Beyme, von Klaus. 1994. „Systemwechsel in Osteuropa.“ Pp. 297-312 in Vít Hloušek, Lubomír Kopeček. 2010. *Politické strany: Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada Publishing.
- Bértoa, Casal Fernando. 2012. „Parties, regime and cleavages: explaining party system institutionalisation in East Central Europe.“ *East European Politics* 28 (4): 452-472 (online). Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21599165.2012.720569>> (21.3. 2017)
- Denník Pravda. 2015. „kandidovať by malo 23 strán a hnutí, HZDS bude z volieb vylúčená.“ *spravy.pravda.sk* (online). Dostupné z: <<https://spravy.pravda.sk/parlamentne-volby-2016/clanok/376187-kandidovat-by-malo-23-stran-a-hnuti-hzds-bude-z-volieb-vylucena/>> (29.4.2017)
- Domok, Martin. 2016. „SNS oslavuje 145. výročie: Viete, že bola zakázaná?“ *pluska.sk* (online) Dostupné z: <<http://www.pluska.sk/spravy/z-domova/sns-oslavuje-145-vyrocie-viete-bola-zakazana.html>> (20.4.2017)
- Elster, Jon, Claus Offe, Ulrich K. Preuss. 1998. „Institutional Design in Post – Communist Societies. Rebuilding the Ship at Sea. Cambridge.“ Pp. 249 in Vít Hloušek, Lubomír Kopeček (eds.). *Konfliktní demokracie: Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita.
- Fiala, Petr, Strmiska Maxmilián. 2001. „Pojetí stranicko – politických rodin v postkomunistickém středoevropském a východoevropském kontextu.“ *Středoevropské*

politické studie 4 (3): online. Dostupné z: <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=61>> (23.1.2017)

Odkladal, Martin. 2015. „Fico odmieta odluku cirkví od štátu.“ *aktuality.sk* (online). Dostupné z: <<https://www.aktuality.sk/clanok/304290/fico-odmieta-odluku-cirkvi-od-statu/>> (5.5.2017)

Galanda, Milan. 1999. „Ústavnoprávne aspekty zákona o voľbách do NR SR.“ Pp. 82 in Martin Bútora, Grigorij Mesežnikov, Zora Bútorová (eds.). 1999. *Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako?*. Bratislava: IVO.

Gallagher, Michael, Michael Laver, Peter Mair. 2001. *Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties and Governments*. New York: McGraw – Hill.

Gallagher, Michael, Michael Laver, Peter Mair. 2006. *Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties and Governments*. New York: McGraw – Hill.

Gyárfášová, Oľga. 2011. *Voličské správanie na Slovensku. Teória, trendy, výskum*. Bratislava: Renesans.

Hloušek, Vít, Lubomír Kopeček. 2004. *Konfliktní demokracie: Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita.

Hloušek, Vít. 2000. „Kinfliktní linie v „postkomunistických“ systémech politických strán.“ *Politologický časopis* 7 (4): 373-395.

Hnutie SME RODINA. „Naše hnutie.“ *hnutie-smerodina.sk* (online). Dostupné z: <<http://hnutie-smerodina.sk/o-nas/>> (20.4.2017)

Hnutie SME RODINA. 2016. „Program SME RODINA – Boris Kollár.“ *hnutie-smerodina.sk* (online). Dostupné z: <<http://hnutie-smerodina.sk/Program-Hnutia-Sme-Rodina.pdf>> (20.4.2017)

Chlebanová, Alexandra. 2016. „Dopad volieb do Národnej rady SR 2016 na formovanie vlády.“ *e-Polis.cz* (online). Dostupné z: <<http://www.e-polis.cz/clanek/dopad-volieb-do-narodnej-rady-sr-2016-na-formovanie-vlady.html>> (5.5.2017)

Inglehart, Ronald. 1990. „Culture Shift in Advanced Industrial Society.“ Princeton: University Press.

Kerekes, Daniel. 2015. „Marcové voľby podľa nového volebného zákona. V čom budú iné?“ *dennikn.sk* (online). Dostupné z: <<https://dennikn.sk/blog/marcove-volby-podla-noveho-volebneho-zakona-v-com-budu-ine/>> (21.2.2017)

KDH. 2015. „25 rokov kresťanskej demokracie.“ *kdh.sk* (online). Dostupné z: <<http://kdh.sk/wp-content/uploads/Historia-KDH-brozurka.pdf>> (21.4.2017)

- KDH. 2016. „Slovensko: bezpečný domov, spokojné rodiny.“ *kdh.sk* (online). Dostupné z: <http://kdh.sk/wp-content/uploads/2016/01/volebny_program_web.pdf> (22.4.2017)
- Kopeček, Lubomír. 2007. *Politické strany na Slovensku*. Brno: CDK.
- Krause, Kevin Deegan. 2000. „Public Opinion and Party Choice in Slovakia and the Czech Republic.“ *Party Politics* 6 (1): 23-46.
- Kriesi, Hanspeter. 1998. „The Transformation of Cleavage Politics.“ *European Journal of Political Research* 33: 165-185.
- Krištofik, Matúš. 2001. „Volebný systém do Národnej rady Slovenskej republiky.“ *Stredoevropské politické studie* 4 (3): online. Dostupné z: <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=65>> (14.2.2017)
- Lebovič, Peter. 1999. „Zápas o udržanie demokracie: politické súvislosti novelizácie volebného zákona.“ Pp. 23 in Martin Bútora, Grigorij Mesežnikov, Zora Bútorová (eds.). 1999. *Slovenské voľby '98: Kto? Prečo? Ako?*. Bratislava: IVO.
- Leška, Dušan. 2013. „Hlavné etapy formovania systému politických strán na Slovensku po roku 1989.“ *Sociológia* 45 (1): online. Dostupné z: <<https://www.sav.sk/journals/uploads/03041249Le%C5%A1ka%20-%20OK.pdf>> (14.2.2017)
- Lewis, Paul. 2000. *Political Parties in Post – Communist Eastern Europe*. New York: Routledge.
- Lijphart, Aron. 1990. „Dimensions of Ideology in European Party Systems.“ Pp. 253-266 in Peter Mair (ed.). *The West European party system*. Oxford: University Press.
- Lipset, Seymour Martin, Stein Rokkan. 1967. *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- ĽSNS. „10 bodov za Naše Slovensko!“ *naseslovensko.net* (online). Dostupné z: <<http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/01/Volebn%C3%BD-program-2016.pdf>> (20.4.2017)
- Mainwaring, Scott. 1998. „Party systems in the third wave.“ Pp. 453 in Casal Fernando Bértoa. 2012. „Parties, regime and cleavages: explaining party system institutionalisation in East Central Europe.“ *East European Politics* 28 (4): 452-472 (online). Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21599165.2012.720569>> (21.3. 2017)
- Mair, Peter. 1997. *Party System Change: Approaches and Interpretations*. Oxford: University Press.
- Mair, Peter. 2001. „The Freezing Hypothesis: an Evaluation.“ Pp. 453 in Casal Fernando Bértoa. 2012. „Parties, Regime and Cleavages: Explaining Party System Institutionalisation in

East Central Europe.“ *East European Politics* 28 (4): 452-472 (online). Dostupné z: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21599165.2012.720569>> (21.3. 2017)

Marušiak, Juraj. 2016. In „*Veľké hodnotenie volieb: Politológovia si servítiky pred ústa nekladú, tvrdé slová lidrom.*“ *Zoznam.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.topky.sk/cl/1000863/1532697/Velke-hodnotenie-volieb--Politologovia-si-servitky-pred-usta-nekladu--tvrde-slova-lidrom>> (29.4.2017)

Median SK. 2016. „Motivácie voličov do NR SR 2016.“ *median.eu* (online). Dostupné z: <http://www.median.eu/cs/wp-content/uploads/docs/mediansk_rtvs_motivace_volicu.pdf> (29.4.2017)

Mesežnikov, Grigorij. 2016. In „*Veľké hodnotenie volieb: Politológovia si servítiky pred ústa nekladú, tvrdé slová lidrom.*“ *zoznam.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.topky.sk/cl/1000863/1532697/Velke-hodnotenie-volieb--Politologovia-si-servitky-pred-usta-nekladu--tvrde-slova-lidrom>> (29.4.2017)

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. „Štátna komisia pre voľby a kontrolu financovania politických strán.“ *minv.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.minv.sk/?statnakomisia>> (21.2.2017)

MOST-HÍD. „O strane.“ *Most-hid.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.most-hid.sk/sk/o-strane>> (21.4.2017)

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 15/98 k ústavnosti zákona o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky. *ustavnysud.sk* (online). Dostupné z: <<https://www.ustavnysud.sk/zbierka-nalezov-a-uzneseni>> (20.2. 2017)

Novák, Miroslav. 1997. Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia. Praha: Sociologické nakladatelství.

Novotný, Peter. 2010. „Vývoj volebných pravidiel na Slovensku (1990-2010).“ *infovolby.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.infovolby.sk/index.php?base=data/parl/2010/analyzy/1272387025.txt>> (20.2.2017)

Odkladal, Martin. 2016. „R.I.P. SDKÚ-DS“ *aktuality.sk* (online). Dostupné z: <<https://www.aktuality.sk/clanok/319692/r-i-p-sdku-ds/>> (24.4.2017)

OLANO a NOVA. „Zmluva so Slovenskom“ *zmluvasoslovenskom.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.zmluvasoslovenskom.sk/>> (18.4. 2017)

Orosz, Ladislav. 2015. „Nové volebné zákony na Slovensku – kvalitatívny skok, evolučný krok, či premárnená šanca“ *ustavnysud.sk* (online). Dostupné z:

<<https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/992164/prispevok+1+Orosz.pdf/461ba37d-cd83-4349-8e9d-508315e30e64>> (28.2.2017)

Orviská, Veronika. 2016. „Budúca koalícia schválila programové priority.“ *domov.sme.sk* (online). Dostupné z: <<https://domov.sme.sk/c/20116941/minuta-po-minute-rokovania-o-novej-vlade-pokracuju.html#axzz4h3iYhaIA>> (5.5.2017)

Pilc, Ľuboš. 2015. Rok 2015: Kľúčové udalosti zo zahraničia, domova, i sveta športu.“ *pravda.sk* (online). Dostupné z: <<https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/378565-rok-2015-klucove-udalosti-zo-zahranicia-domova-i-sveta-sportu/>> (29.4.2017)

Pravda. 2014. „Do 2. kola prezidentských volieb postupuje Fico a Kiska, rozdiel je len 4 %.“ *spravy.pravda.sk* (online). Dostupné z: <<https://spravy.pravda.sk/prezidentske-volby-2014/clanok/311649-volby-sa-skoncili-sledujte-s-nami-ratanie-vysledkov-online/>> (20.4.2017)

Rae, W. Douglas, Michael Taylor. 1970. *The Analysis of Political Cleavages*. Yale: University Press.

Rybář, Marek. 2003. „Stranícke rodiny a prípad Slovenska: Niekoľko teoretických poznámok.“ *Politologický časopis* 3 (5): 275-281.

Rybář, Marek. 2005. „Premeny straníckej politiky“. Pp. 132-154 in Soňa Szomolányi (ed.). 2005. *Spoločnosť a politika na Slovensku: Cesty k stabilite 1989-2004*. Bratislava: Univerzita Komenského.

Sartori, Giovanni. 2011. *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: SLON.

Sartori, Giovanni. 2005. *Strany a stranícke systémy: Schéma pro analýzu*. Brno: CDK.

SAS. „Volebný program“ *strana-sas.sk* (online). Dostupné z: <http://www.strana-sas.sk/file/4330/SaS_volebny_program.pdf> (18.4.2017)

SDKÚ-DS. „Silná stredná vrstva, spravodlivé Slovensko.“ *sdku-ds.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.sdku-ds.sk/archiv/volby/data/MediaLibrary/0/220/sdku-ds-volebny-program-2012-web.pdf>> (24.4.2017)

SIETĽ. „Dobrý štát slúži ľuďom: plán Siete na obdobie 2016-2020.“ *siet.sk* (online). Dostupné z: <<http://siet.sk/wp-content/uploads/2016/01/Pla%CC%81n-Siete-pre-obdobie-2016-2020.pdf>> (20.4.2017)

Skyvová, Beáta. 2009. „Desať najdôležitejších míľnikov v histórii stany Smer-SD od jej vzniku až dodnes.“ *dennik.hnonline.sk* (online). Dostupné z: <<http://dennik.hnonline.sk/slovensko/384069-desat-najdolezitejsich-milnikov-v-historii-strany-smer-sd-od-jej-vzniku-az-dodnes>> (14.4.2017)

SMER-SD. „Priority programu strany SMER-SD pre roky 2016-2020.“ *strana-smer.sk* (online). Dostupné z: <http://strana-smer.sk/priority-programu-strany-smer-sd-pre-roky-2016-2020-0> (14.4.2017)

SMK. 2009. „Az MKP Programja (2009-2029)“ *mkp.sk* (online). Dostupné z: <http://www.mkp.sk/az-mkp-programja-2009-2019/> (22.4.2017)

SMK. 2016. „Spoločná vôľa – Volebný program Strany maďarskej komunity.“ *mkp.sk* (online). Dostupné z: <https://drive.google.com/file/d/0B-uFWu08PUj0bUI2NDFjSHI4cUk/view> (21.4.2017)

SNS. 2012. „Vernosť Slovensku.“ *sns.sk* (online). Dostupné z: <http://www.sns.sk/engine/assets/uploads/2010/03/Volebn%C3%A9-memorandum-2012.pdf> (20.4.2017)

SNS. 2016. „Volebný program pre silný štát 2016-2020.“ *sns.sk* (online). Dostupné z: http://www.sns.sk/engine/assets/uploads/2016/01/volebny_program_2016.pdf (20.4.2017)

Spáč, Peter. 2011. „Ako (de)stabilizovať preferenčné hlasovanie.“ *Stredoevropské politické studie* 4 (13): online. Dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=478> (14.2.2017)

Strmiska, Maxmilián, Vít Hloušek, Lubomír Kopeček, Roman Chytilík. 2005. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, s.r.o.

Sulík, Richard. 2016. „Mohamedov život“. *Dennikn.sk* (online). Dostupné z: <https://dennikn.sk/594122/mohamedov-zivot/> (18.4.2017)

Štatistický úrad Slovenskej republiky a. „Voľby do NR SR 1994.“ *slovak.statistics.sk* (online). Dostupné z: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr1994/slov/volby21.htm> (7.3.2017)

Štatistický úrad Slovenskej republiky b. „Voľby do NR SR 2012.“ *slovak.statistics.sk* (online). Dostupné z: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2012/sr/tab3.jsp@lang=sk.htm> (18.4.2017)

Štatistický úrad Slovenskej republiky c. „Voľby do NR SR 2016.“ *volby.statistics.sk* (online). Dostupné z: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/data02.html> (29.4.2017)

Tlačová správa Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. 2015. „Od júla sú účinné nové zákony upravujúce voľby a volebnú kampaň, ich prijatie ocenilo GRECO.“ *minv.sk*(online). Dostupné z: <http://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=od-jula-su-ucinne-nove-zakony-upravujuce-volby-a-volebnu-kampan-ich-prijatie-ocenilo-greco> (21.2.2017)

Tóka, Gábor. 1998. „Party Appeals and Voter Loyalty in New Democracies.“ *Political Studies* 46 (3): 589-610.

Tóth, Rastislav. 2016. In „Slovenská politika sa dnes navždy zmenila.“ *zoznam.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.topky.sk/cl/1000863/1532637/Politolog-hodnoti-vysledky-volieb--Slovenska-politika-sa-dnes-navzdy-zmenila->> (29.4.2017)

Vašečka, Imrich. 2002. „Sociálna stratifikácia a súdržnosť spoločnosti.“ Pp. 220 in Miroslav Kollár, Grigorij Mesežnikov. 2002. *Súhrnná správa o stave spoločnosti II*. Bratislava: IVO.

Zákon č. 80/1990 Zb.z dňa 16.3.1990, o voľbách do Slovenskej národnej rady. *slov-lex.sk*(online). Dostupné z: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1990/80/19950427.html>> (14.2.2017)

Zákon č. 104/1992 Zb.z dňa 26.2.1992, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 80/1990 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady. *slov-lex.sk*(online). Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/104/vyhlasene_znenie.html> (14.2.2017)

Zákon č. 518/1992 Zb. z dňa 5.11.1992, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 80/1990 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady v znení neskorších predpisov. *slov-lex.sk*(online). Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/518/vyhlasene_znenie.html> (14.2.2017)

Zákon č. 81/1995 Zb.z dňa 7.4.1995, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 80/1990 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady v znení zákona Slovenskej národnej rady č. 8/1992 Zb., zákona Slovenskej národnej rady č. 104/1992 Zb., zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 518/1992 Zb. a zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 157/1994 Z. z.. *slov-lex.sk* (online). Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1995/81/vyhlasene_znenie.html> (15.2.2017)

Zákon č. 187/1998 Zb.z dňa 20.5.1998, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 80/1990 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení ďalších zákonov. *noveaspi.sk*(online). Dostupné z: <<http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/46792/1/2>> (15.2.2017)

Zákon č. 333/2004zb.z dňa 13.5.2004, o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky. *noveaspi.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/58213/1/2>> (20.2.2017)

Zákon č. 181/2014 Zb.z dňa 29.5.2014, o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Zb. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov. *noveaspi.sk* (online). Dostupné z: <<http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/82252/1/2>> (28.2.2017)